

ODİTORYUM

Eleştirel Sosyal Bilimler Dergisi

Cilt: 02, Sayı: 02 Haziran 2023

Sosyoloji Mezunları Derneği (SOMDER) açık erişimli ve hakemli yayındır.

Türkiye'nin İkinci Yüzyılında Güncel **Sosyolojik** Tartışmalar

Sosyolojik Bilgi Üretiminde 'Veri' Kullanımı Cansu PEKER 2020'lerin Türkiye'sinin Kısa Tarihinde Göçmen ve Mültecilere Yönelik Çevrimiçi Nefret Söylemini Çocuklara Bakış Üzerinden Okumak: Dijital Platformlardan Bir Örnek Apak Kerem ALTINTOP | Buket ZENGİN Afganistan Göçmenleri Üzerine Bibliyografik İçerik Analizi Yasin ÖZBEY İntihar Psikolojisi ve İntiharlar Üzerine Genel Bir Bakış Alim Cansız Benlik Kavramının Söylemsel Psikoloji ve Ana Akım Psikoloji Açısından İncelenmesi Zeynep Ecem PİYALE Geriye Dönüp Baktığımızda Sosyoloji Prof. Dr. Behice BORAN

Oditoryum Eleştirel Sosyal Bilimler Dergisi,
Sosyoloji Mezunları Derneği'nin (SOMDER) açık erişimli ve hakemli bir yayımıdır.
Oditoryum, SOMDER'in kurulduğu tarihten itibaren düzenlediği ulusal ve uluslararası
konferanslar, seminerler ve yayınladığı "Sosyolojik Tartışmalar" dergisinin birikimi
üzerinden yükselmektedir.

ODİTORYUM Eleştirel Sosyal Bilimler Dergisi Ulusal hakemli olan dergi 2022 yılı itibariyle
yayın hayatına başlamıştır. Dergi elektronik ortamda çevrimiçi olarak yayınlanmaktadır.

ODİTORYUM Eleştirel Sosyal Bilimler Dergisi, yılda iki kere ve altı ayda bir
yayınlanmaktadır. Mayıs ve Kasım olarak başlayan yayınlanma tarihleri Haziran ve Aralık
şeklinde revize edilmiştir. Ulusal ve hakemli bir dergidir, dili Türkçe veya İngilizcedir.
Bilimsel bilgiyi kamusal olarak tanımladığı için "Budapeşte Açık Erişim Girişimi"
politikalarını benimser.

Dergi Sahibi: Özgür AKTÜKÜN
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Güler ÖZDEMİR SÖKER
Editör: Tuğba CANBULUT
Editör Yardımcısı: Deniz DİLER
Yabancı Dil Editörü: Leman ÇELİK ÖZŞAHİN
Mizanpaj Editörü: Merve YETKİN

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Asım Karaömerlioğlu
Prof. Dr. Bahattin Akşit
Prof. Dr. Birsen Hekimoğlu
Prof. Dr. Birsen TalayKeşoğlu
Prof. Dr. Esin Küntay
Prof. Dr. Fatmagül Berktaş
Prof. Dr. Firdevs Gümüšoğlu
Prof. Dr. Fuat Ercan
Prof. Dr. Haldun Gülalp
Prof. Dr. Hayri Kozanoğlu

Prof. Dr. Hayriye Erbaş
Prof. Dr. Kadir Cangızbay
Prof. Dr. Korkut Tuna
Prof. Dr. Murat Güvenç
Prof. Dr. Nilüfer Ayşe Durakbaşa
Prof. Dr. Ozan Erözden
Prof. Dr. Şevket Pamuk
Prof. Dr. Veysel Bozkurt
Doç. Dr. Derya Kömürcü
Doç. Dr. Hakan Koçak

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Hatice Kurtuluş
(İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Merih Taşkaya
(Akdeniz Üniversitesi)

Prof. Dr. Songül Sallan Gül
(Süleyman Demirel Üniversitesi)

Prof. Dr. Şükrü Aslan
(Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi)

Doç. Dr. Ayfer Bartu Candan
(Boğaziçi Üniversitesi)

Doç. Dr. Cenk Saraçoğlu
(Ankara Üniversitesi)

Doç. Dr. Egemen Yılgür
(Yeditepe Üniversitesi)

Doç. Dr. Murat Yüksel
(Adana Alparslan Türkeş Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Pınar Akkuş
(İstanbul Arel Üniversitesi)

01 Editörden

03 Sosyolojik Bilgi Üretiminde 'Veri'
Kullanımı

Cansu PEKER

12 2020'lerin Türkiye'sinin Kısa Tarihinde
Göçmen ve Mültecilere Yönelik Çevrimiçi
Nefret Söylemini Çocuklara Bakış Üzerinden
Okumak: Dijital Platformlardan Bir Örnek

Apak Kerem ALTINTOP / Buket ZENGİN

30 Afganistan Göçmenleri Üzerine
Bibliyografik İçerik Analizi

Yasin ÖZBEY

İÇİNDEKİLER

44 İntihar Psikolojisi ve İntiharlar Üzerine
Genel Bir Bakış

Alim Cansız

56 Benlik Kavramının Söylemsel Psikoloji ve
Ana Akım Psikoloji Açısından İncelenmesi

Zeynep Ecem PİYALE

63 Geriye Dönüp Baktığımızda Sosyoloji

Prof. Dr. Behice BORAN

*3 HAZİRAN 2023 TARİHİNDE ARAMIZDAN AYRILAN
PROF. DR. ZAFER TOPRAK HOCAMIZI SAYGIYLA
ANİYORUZ.*

İKİNCİ YÜZYILA DOĞRU TÜRKİYE'DE GÜNCEL SOSYOLOJİK TARTIŞMALAR

Türkiye bir süredir, zamanın durduğu anlara sıklıkla tanık olabileceğimiz bir yer idi, öyle olmaya da devam ediyor. Gündelik hayatın akışı içine plansız ve politikasızca kapılıp gidilebilecek bir yer. Umudun hep var olduğu, aksiyonun bitmediği, mutlaka güzel zamanlara olan inancın diri tutulduğu bir macera adası gibi adeta. İşlerini yapması gerekenlerin işlerini yapmamaları toplumsal dayanışmayı büyütüyor. Bizler de ekip olarak Şubat depremlerinden bugüne giderek güçlenen dayanışmanın bir parçası olmaya çaba harcadık. Akademik bilgi birikimini elbette önemsedik, sadece biraz erteledik, giden canlara ve alt üst olan hayatlara çevirdik yönümüzü. Zaman bir yerlerde durdu, biz de durduk. Sonra birlikte ve yeniden, incitmeyen adımlarla, güçlenmeye devam ettik.

Biz Oditoryum'u Cumhuriyetin 100.yılında sosyolojinin birikimini konuşmak ve Mayıs ayında çıkarmak istedik. Fakat ne sosyoloji gündemden uzak kalabildi, ne de Mayıs umduğumuzu bize sundu. Sosyolojinin bilgiyi biriktirme biçimi olarak gündemden ve toplumdan uzak kalmama haline saygı duyarak bu sayı için gelen yazılara mümkün olduğunca kucak açtık. Mayıs'a yetişememenin haklı sebeplerini göz ardı etmeyip bundan sonraki sayılarımızı Haziran-Aralık dönemlerinde çıkarmaya karar verdik.

İlk sayıda Oditoryum'un nasıl bir ihtiyaca denk gelmesini umduğumuzu anlatmıştık. Sayının içeriğini de bu umudumuza denk gelecek şekilde hazırlamıştık. Bu sayıda da içinde bulunduğumuz coğrafyanın üstü kapatılmaya çalışılan toplumsal meselelerinden bazılarına eğildik. Bu sayı Türkiye'nin ikinci yüzyılını karşılarken sosyolojide güncel olarak nelerin tartışılacağı ortaya koyabileceğimiz bir sayı oldu.

Cansu PEKER'in, verinin, sosyolojik bilgi üretimine nasıl katkı sağladığını ele aldığı yazısıyla başladık. Yazısında Peker, verinin her zaman her yerde olduğunu ve etik ilkelerle değerlendirilerek bilgiye dönüştüğünde araştırmaları ve fikirleri ne denli güçlü kılacağını tartışıyor. Doğru veri ve veriyi doğru kullanmanın birleştiği bilgi üretim süreçlerinin çalışmaları daha kaliteli hale getirdiğini savunuyor.

Dr. Apak Kerem ALTINTOP ve Uzman Psikolog Buket Zengin makalelerinde, göçmen ve mültecilere yönelik ayrımcılığın çevrimiçi nefret söylemi boyutunu ele alıyorlar. Nefretin, çocuklar örneğinde sosyal medyada nasıl kurgulandığını ve göçmen ve mültecilere nasıl yönlendirildiğini yaptıkları içerik analizi ile tartışıyorlar. Sosyal medyanın ve ayrımcılığın işlendiği bu makalede nefretin göçmen çocuklara yönelik bir şiddet biçimi olduğunun altını çiziyorlar.

Yasin ÖZBEY, Türkiye'de çokça gündemde olan Afganistanlı göçmenlere dair makalesinde Türkiye akademisinin bu meseleyi nasıl ele aldığına dair bir içerik analizi yapıyor. Makalesinde Afganistan göçünün çalışma alanı olarak sınırlı bir çeşitlilik içerdiğini söylüyor. Göç ve toplumsal cinsiyet, göç ve çocuk, göç ve entegrasyon ve politikalara yoğunlaştığını belirtiyor.

Uzman Psikolog Alim CANSIZ, Özellikle İstanbul'da yaşayan ve toplu ulaşım araçlarını kullananların yakından tanık olduğu intihar olaylarına başka bir açıdan bakmamızı sağlayan yazısında, intihar davranışının arka planındaki toplumsal ve psikolojik etmenlere değiniyor. İntiharın toplumsal hayatın tam içinde olmasına rağmen daha fazla araştırılması gerektiğinin altını çiziyor.

Zeynep Ecem PİYALE, benlik kavramını ele aldığı yazısında söylemsel psikolojinin dilde ne yapıldığının incelenmesini önceleyen çalışma yöntemiyle ve bilginin nasıl üretildiğine dair ana akım psikolojiden farklı açıklamalar sunması açısından sosyal psikolojiye katkı sağladığını belirtiyor. Deneme yazısında söylemsel psikoloji paradigması içerisinde benliği kısaca da olsa incelemek ve ana akım psikolojiden ayrılan yerlerine dikkat çekmeyi amaçlıyor.

Son olarak, derginin her sayısında yapmayı umduğumuz gibi, sosyal bilime yıllarca emek veren hocalarımızın mutlaka bir yerlerde tartışılan konuşulan ama raflarda görünmez hale gelmiş yazılarını orijinal yayınlarının onayıyla yeniden okuyucuyla buluşturmayı hedefliyoruz. İkinci sayının katkısı Prof. Dr. Behice BORAN'dan. Hocamızın 1947'de Amerikan Sosyoloji Derneğinde yayınlanan "Geriye Dönüp Baktığımızda Sosyoloji" başlıklı yazısını yeniden keyifle okumanızı diliyoruz.

Bu sayıda katkı sunan, süreci kolaylaştıran, değerli görüşlerini bizlerden eksik etmeyen, herkese minnettarız. İyi okumalar, okudukça paylaşmalar, paylaştıkça çoğalmalar umuyoruz.

Dergiye emek veren herkes adına saygılarımla,

Tuğba CANBULUT

Editör

Sosyolojik Bilgi Üretiminde ‘Veri’ Kullanımı ¹

Cansu PEKER ²

Gönderilme Tarihi: 26.4.2023

Kabul Tarihi: 30.5.2023

ÖZET

Sosyal bilimler toplumun farklı dinamiklerini anlamak için veri toplama ve analiz yöntemlerini kullanmaktadır ve verinin sosyal bilimlerde araştırmalar için önemi giderek artmaktadır. Verinin kullanımı araştırmacılara kapsamlı bir bakış açısı kazandırmaktadır. Veri toplama ve analizi süreçlerinde yapılan hataların önlenmesi veriden en yararlı sonuçların elde edilmesi açısından kritiktir. Bu çalışma veri toplama ve analizindeki kişisel deneyimlerimden de yola çıkarak verinin yol göstericiliğini, veriden nasıl faydalanabileceğimizi ve bu süreçte hangi hususlara dikkat etmemiz gerektiğini konu etmektedir. Öncelikle sosyal araştırmalar ve özelliklerine değinilmekte olup bağımsız araştırma şirketlerinin konumundan bahsedilmektedir. Ardından veri toplama ve analiz süreçleri ile veri odaklı çalışmalarda hem gözden kaçırılacaklar hem de veri odaklı bilgi üretmenin sağladığı avantajlara değinilmektedir. Çalışma sonuç niyetine ise, sosyolojide verinin kullanımının giderek arttığına, bu süreçte doğru veri toplama ve analiz yöntemlerinin kullanımının önemine, verinin yol göstericiliğine ve verinin doğru kullanımı yürütülen araştırmaların kalitesine doğrudan etki ettiğinde değinilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Veri, Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Araştırma Deneyimi, Veri Odaklı Araştırma, Veri Analizi

ABSTRACT

Social sciences use data collection and analysis to understand the different dynamics of society and data is becoming increasingly important for social science research. The use of data provides researchers with a comprehensive perspective. Preventing errors in data collection and analysis processes is critical to obtain the most useful results from the data. Based on my personal experiences in data collection and analysis, this study focuses on the guidance of data, how we can benefit from data, and what we should pay attention to in this process. First, social research and its characteristics are discussed and the position of independent research companies is mentioned. Then, the processes of data collection and analysis and both what can be overlooked in data-driven studies and the advantages of producing data-driven knowledge are mentioned. The study concludes that the use of data in sociology is increasing, the importance of using the right data collection and analysis methods in this process, the guidance of data and the correct use of data directly affect the quality of the research conducted.

Keywords: Data, Scientific Research Methods, Research Experience, Data Driven Research, Data Analysis

¹ Bu yazıya atıfta bulunmak için: Peker, C. (2023). Sosyolojik Bilgi Üretiminde ‘Veri’ Kullanımı. *Oditoryum Eleştirel Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt 2. Sayı 2. Ss.3-11.

² Bağımsız Araştırmacı. Marmara Üniversitesi Sosyoloji Yüksek Lisans Öğrencisi, cansupeker@gmail.com ORCID: 0009-0005-4500-208X

Giriş

Geniş bir disiplin olan ve bireylerin sosyal ilişkilerini, toplumsal yapıları inceleyen sosyoloji özel sektör, kamu gibi farklı alanlarda çalışan araştırmacılar tarafından sıklıkla faydalanılan bir disiplindir. Sosyolojik araştırmalar insan davranışlarını, sosyal yapıları ve kültürü anlamak ve açıklamak için kullanılmakta olup sosyoloji disiplini birçok farklı alanda araştırma yapmaya olanak sağlayan geniş bir yelpazeye sahiptir. Araştırmacılar tarafından toplumun ve toplumsal değişimlerin anlaşılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Veri ise günümüzde sosyal bilimlerde araştırmalar için önemli kaynaklardan birini oluşturmaktadır. Kimi zaman doğrudan veri üretmek için yola çıkarken kimi zaman sosyolojik araştırmalarda teorik bilgi ile birleştirerek kapsamlı bir bakış açısına sahip olmamızı sağlamaktadır.

Verilerin toplanması, analizi ve yorumlanması yoluyla sosyolojik bilgi üretilmektedir. Sosyolojik veriler, birçok farklı kaynak ve yöntemle elde edilebilmektedir. Araştırma verilerini en genel olarak nicel ve nitel veri, birincil ve ikincil veri şeklinde sınıflandırmak mümkündür. Birincil veri, araştırmacı tarafından ilk kez toplanan veriler olarak tanımlanabilir. Daha önce başka bir çalışma kapsamında toplanmış veriler ise ikincil veriler olarak sınıflandırılmaktadır. Nicel veriler sayısal veriler ya da sayılara çevrilebilen veriler (boy, kilo gibi), nitel veriler ise metin yapısındaki verilerdir (belli bir konudaki tutum, davranış ya da düşünce). Araştırma verilerinin toplanması çeşitli yollar ile yapılabilmektedir. Bunlar arasında en yaygınlarına baktığımızda doğrudan gözlem, görüşmeler, odak grup, anketler, deneyler, kamu kayıtları, gazeteler, dergiler, sözlü tarih, örnek olay incelemesi gibi yollar olduğunu görmekteyiz.

Yöntem farklılıkları, sosyolojik verilerin toplanması ve analizi üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. Araştırmacılar, araştırmalarında farklı yöntemler kullanarak farklı sonuçlar sağlayabilmektedir. Örneğini niteliksel ve niceliksel yöntemler farklı veri türleri sağlamaktadır. Niteliksel yöntemler konuyu derinlemesine anlamayı ve amaçlamayı sağlarken niceliksel yöntemler konuyu betimlemeye ve genelleştirmeye olanak sağlamaktadır. Bu nedenle araştırmacıların araştırma sorularına en uygun yöntemi seçmeleri gerekmektedir. Araştırma verilerinin toplanması ise belirli bir zaman diliminde gerçekleşebileceği gibi daha uzun süreçleri de kapsayabilmektedir. Örneğin seçim dönemleri belirli zamanlarda yürütülen araştırmalara bir örnektir. Bu araştırmalar seçim dönemlerinde seçmen davranışları hakkında bilgi sağlamaktadır. Bazı araştırmalar ise daha uzun süreyi kapsayan bir veri toplama sürecini gerektirmektedir. Aynı zamanda seçim dönemleri gibi belirli dönemlerde sıklıkla verilerin konuşulduğunu aynı zamanda verilerin güvenilirliği üzerine tartışmalar döndüğünü görmekteyiz. Bu çalışmada odak alanları olarak kamuoyu ve seçim araştırmalarından ötesini barındıran araştırma sektöründe verinin nasıl kullanıldığı ve güvenilirliği üzerine bir tartışma yürütecek olmakla birlikte temelde veri ve sosyoloji ilişkisi iki farklı boyutu ile ele alınmaktadır. Bunlardan ilki sosyolojik bilgi üretirken veriden nasıl faydalandığımız, verinin bize nasıl yol gösterdiği bir diğeri ise kişisel deneyimlerimin yoğunlaştığı özel sektörde yürütülen araştırmalarda müşteri ihtiyaçlarına çözüm bulmaya odaklanırken sosyoloji disiplininden nasıl faydalandığıdır.

Sosyal Araştırmalar ve Özellikleri

Sosyal araştırmalar, toplumun davranışlarını, kültürünü, yapısını ve diğer sosyal olguları inceleyen ve anlamaya çalışan bir araştırma disiplini. Söz konusu olguları sistematik bir şekilde araştırmak amaçlanmaktadır ve bunu bilimsel yöntemler kullanarak yapması temel özelliğidir. Bilimsel yöntemler verilerin toplanması, analizi ve yorumlanması gibi çeşitli adımları içermektedir. Araştırmalarda nicel, nitel ve karma yöntem yaklaşımları kullanılmaktadır. Niceliksel ve niteliksel yöntemler farklı veri toplama ve analiz tekniklerini kullanmakta iken karma yöntem hem niteliksel hem niceliksel veri toplama tekniklerini birlikte kullanmaktadır. Nitel ve nicel araştırma arasındaki ayrım çoğunlukla sayılardan ziyade kelimelerin kullanılması, ya da açık uçlu sorulardan ziyade kapalı uçlu soruların kullanılması çerçevesinde şekillendirilmektedir. Nitel araştırmada araştırma süreci; soruların ve işlem basamaklarının geliştirilmesi, genellikle katılımcıların kendi ortamlarından veri toplanması, özel durumlardan genel temalara ulaşılarak tümevarımsal veri analizi yapılması ve araştırmacının verilerin anlamını yorumlama aşamalarını kapsamaktadır (Creswell, 2017). Nicel araştırma değişkenler arasındaki ilişkiyi inceleyerek nesnel kuramları test etme yaklaşımıdır. Bu değişkenler genellikle ölçme araçlarıyla sırayla ölçümlenebilir, böylece sayısallaştırılmış veriler istatistiksel işlemler kullanılarak analiz edilebilir. Karma yöntem ise nitel ve nicel verilerin toplanmasını ve bu iki veri türünün bütünleştirilmesini kapsayan bir araştırma yaklaşımıdır. Bu araştırma yaklaşımının temel varsayımına göre, nitel ve nicel yaklaşımlardan yalnızca bir tanesinin kullanılmasındansa birlikte kullanılması araştırma problemi ile ilgili daha kapsamlı bir anlayışın oluşturulmasına imkan sağlamış olur (Creswell, 2017).

Sosyal araştırmalar, sosyal bilimciler, akademisyenler, devlet kurumları ve bağımsız araştırma şirketleri tarafından yapılabilmektedir. Bu çalışma bağlamında da özel olarak ele alacağımız araştırma şirketleri, üçüncü bir taraf olarak bağımsız araştırmalar yürütmekte ve sonuçları müşterilerine raporlamaktadır. Araştırma şirketleri farklı sektörlerdeki şirketlerin, kurumların, akademinin ve sivil toplum kuruluşlarının ihtiyaç duydukları verileri bilimsel yöntemlerle toplayarak analiz etmektedir. Bu bağımsız şirketler müşterilerinin ihtiyaçlarına göre özel araştırmalar yaparak doğru veri sağlama ve müşterileri için stratejik bilgi üretme konusunda uzman kuruluşlardır. Bu nedenle bağımsız araştırma şirketlerine ihtiyaç duyulmaktadır. İhtiyaca ve konuya bağlı olarak spesifik ihtiyaçlara topladığı verilerle yanıt veren araştırma şirketleri bu verileri kamuoyu araştırmaları, kurumsal itibar araştırmaları, sosyal etki araştırmaları, pazar araştırmaları gibi farklı alanlarda yapılan araştırmalar çerçevesinde üretmektedir. Kamuoyu araştırmaları bir alt gruba veya daha büyük bir gruba genelleştirmek için kullanılan örnekleme veya örneklemin elde edildiği popülasyondan sistematik, bilimsel, tarafsız bilgi toplama işlevi olarak tanımlanır (Lake, Harper, 2008: 5; akt Güz ve Yanık, 2018). Toplumun belirli bir konuda görüş, tutum, inanç algı ya da beklentilerini belirlemek üzere veri toplanması ve analiz edilmesi kamuoyu araştırmalarının temel amaçlarındandır. Seçim sonuçlarını tespit, siyasi görüş ve eğilimleri belirlemek başta olmak üzere hemen her konuda kamuoyu araştırması planlanmakta, araştırmalardan elde edilen verilere dayanılarak çeşitli çıkarımlar ve karşılaştırmalar yapılmaktadır

(Güz ve Yanık, 2018). Sosyal etki araştırmaları, bir kurumun veya yürütölen bir proje veya programın toplum veya hedef kitlesi üzerinde yarattığı etkileri ölçmek amacıyla yürütölen araştırmalardır. Sosyal etki genel anlamda, “yapılan bir aktivite sonucu ortaya çıkan değişim” veya “bir eylem/ aktivite/proje/program sonucu farklı insanlar üzerinde oluşan etkiler”olarak tanımlanabilir (KUSIF, 2015). Bu araştırmalar, kurumların ve proje veya programların hizmet ve faaliyetlerinin yarattığı olumlu veya olumsuz etkileri ölçmek için yürütölebilmektedir. Günümüzde birçok sosyal projenin henüz planlama aşamasında sosyal etki ölçömlenmesi düşünölmöler hale gelmiştir ve sivil toplum kuruluşlarının, sosyal girişimcilerin ve şirketlerin ilgi alanına girmektedir. Çoğunlukla sosyal projelerde kullanılsa da sürdürölebilirlik, çevresel etki gibi konularda da sosyal etki araştırmaları yapılabilmektedir.

Özel sektörde sıklıkla yürütölen bir diğer araştırma türö ise kurumsal itibar araştırmalarıdır. Kurumsal itibar araştırmaları temelde bir kurumun toplum nezdindeki imajını, imajının taşıyıcı faktörlerini, kurumun güvenilirliği, beğenilirliği ve saygınlığı gibi konuları ölçmek için yürütölmektedir. Bu araştırma kurumların gelecek dönemlerdeki stratejilerini oluştırmalarında kritik öneme sahip çıktıları sunmaktadır ve periyodik olarak yürütölmömesi elzem araştırma türlerinden biridir.

Araştırma şirketleri yalnızca yukarıda bahsedilmekte olan araştırma türlerinde değil aynı zamanda birçok farklı faaliyet ve araştırma yürötmektedir. Bunlar arasında izleme-değerlendirme çalışmaları, akademik çalışmalar ve çeşitli kurum ve kuruluşlar için konu danışmanlıkları yer almaktadır. Çalışmaları esnasında ise anketler, derinlemesine görüşmeler, içerik analizleri, bulanık bilişsel haritalama gibi yöntemleri kullanarak veri toplama ve analiz etme süreçlerini yürötmektedirler. Toplanan verilerin anlamlandırılmasında ise sosyolojik bakış açısı kritik öneme sahip olmaktadır. Araştırmacılar sahip oldukları sosyolojik bilgi birikimi ile verileri yorumlar ve müşterilerinin ihtiyaç duyduğu stratejik bilgileri üretir. Her ne kadar teorik bilgiden uzak görönseler de sunulan raporların arka planında toplumu anlama çabası ile gelen düşünme biçimi ve bu anlamlandırma sürecinden çıkan iç göröler yatmaktadır. Dolayısıyla veriler sosyolojik düşünme ile birleştirilerek uzman kişiler tarafından yorumlanmadığında verilerin anlaşılmasını veya yanlış anlaşılması gibi problemler ile karşılaşılabilmektedir. Başka bir deyişle sosyoloji veri yorumlama sürecinde araştırmacılar için bir rehber niteliğindedir. Sosyoloji cephesinden baktığımızda da benzer bir durumun varlığından söz etmek mümkündür. Toplumsal dünyayı anlama çabası verilirken yürütölen teorik tartışmalar ancak veri ile somutlaştırılmakta ve test edilebilir boyuta bürönmektedir. Bu sayede toplumsal dünyanın değişkenleri daha iyi anlaşılmakta, teorilerin açıklanması somut düzleme oturtulmaktadır. Sonuç olarak, sosyolojide teorik tartışmaların yanında bu tartışmaların veri ile desteklenmesinin önemli olduğunu ve sosyoloji için veri kullanımının vazgeçilmez bir araç olduğunu söylemek mümkündür. Bir sonraki bölömlerde hem veri toplama ve analizi hem de bu süreçlerde dikkat edilmesi gerekenler konu edilecektir.

Veri Nedir: Araştırma Verisi Hazırlama Süreci

Veri (data), Cambridge Sözlüğünde “karar verme sürecine yardımcı olmak için kullanılan, değerlendirilen ve incelenen gerçekler, sayılar ve enformasyon ya da bir bilgisayar tarafından kullanılan ve saklanan enformasyonun elektronik formu” olarak tanımlanmıştır. TDK ise veriyi “Olgu, kavram veya komutların, iletişim, yorum ve işlem için elverişli biçimli gösterimi.” olarak tanımlamıştır. (Ofas, 2020) Veri, belirli bir amaca yönelik olarak toplanan, ölçülen ve kaydedilen sayısal ya da sözel bilgilerin tümüdür. Sosyal araştırmalar için toplanan veriler, sosyal olguları anlamak, açıklamak ve öngörmek amacıyla kullanılır. Sosyal araştırmalarda kullanılan veri türleri çeşitlidir. Bunlar arasında birincil veriler, ikincil veriler, kurumsal veriler, ulusal ve uluslararası kuruluşların raporlarından elde edilen veriler yer almaktadır.

Ulusal istatistik birimleri, ülkelerde sosyal ve ekonomik verilerin toplanması, analizi ve yayımlanması için kurulmuş birimlerdir. Örneğin Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), ülkedeki sosyal ve ekonomik verilerin toplanması, analizi ve yayımlanmasında sorumludur. TÜİK tarafından yayımlanan bu veriler ülkenin ekonomi, sosyal, demografi, kültür, çevre, bilim ve teknoloji alanları ile gerekli görülen diğer alanlardaki istatistikleri derlemek, değerlendirmek, analiz etmek, yayımlamak, resmi istatistik sonuçlarının bilimsel açıklamalarını yapmakta ve karar vericilere yol göstermektedir. Benzer şekilde uluslararası kuruluşlar da ülkelerdeki sosyal ve ekonomik verileri toplar, analiz eder ve yayımlarlar. Örneğin Birleşmiş Milletler (BM) ve Dünya Bankası ülkelerdeki yoksulluk, eşitsizlik, sağlık, eğitim ve diğer alanlardaki verileri toplayarak yayınladıkları raporlar ile bu alanlarda politika yapıcılara ve karar vericilere yol göstermektedir. Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere veri, sosyal araştırmalar için önemli bir kaynaktır ve birçok türde olabilmektedir. Ulusal istatistik birimleri ve uluslararası kuruluşlar ülkelerde sosyal ve ekonomik verilerin toplanması, analizi ve yorumlanırlar ve bu veriler karar vericilere yol göstermek, sosyal sorunların çözümüne katkı sağlamak, yoksullukla mücadele etmek, eşitsizlikleri azaltmak ve ekonomik kalkınmayı desteklemek gibi amaçlar için kullanılmaktadır. Ancak verinin bir karar verme sürecinde yol gösterici olabilmesi için sistematik bir şekilde toplanmış ve işleminden geçirilmiş olması gerekmektedir. Başka bir deyişle ‘ham veri’ değil ‘işlenmiş veri’ olması gerekmektedir. Bu da bir süreci kapsamaktadır. Araştırma verisi hazırlama sürecinin adımlarını aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür:

- Araştırma Tasarımı: Araştırmanın amacına uygun bir araştırma tasarımı belirlenmesi sürecidir. Bu süreç hangi veri toplama yönteminin kullanılacağına, nasıl bir örneklem büyüklüğüne ihtiyaç duyulduğu gibi konulara karar verme aşamalarını kapsamaktadır.
- Veri toplama araçlarının geliştirilmesi: Kullanılacak yönteme göre veri toplama araçlarının (anket formu, derinlemesine görüşme formu, gözlem formu vb.) araştırma sorularını yanıtlamak için gerekli bilgileri toplayacak şekilde geliştirilme sürecidir.
- Verilerin toplanması ve kaydedilmesi: Belirlenen örnekleme uygun katılımcılar seçilerek geliştirilen veri toplama araçları ile verilerin toplanma ve toplanan verilerin doğru bir şekilde kaydedilme sürecidir. Günümüzde veriler bilgisayar tabanlı sistemlerde kaydedilmektedir.

- Verilerin analizi: Bu aşama niteliksel ve niceliksel verilere uygun analiz yolları kullanılarak yürütülmektedir. İstatistiksel analiz gibi işlemleri içermektedir.
- Bulguların yorumlanması: Araştırmacının analiz ettiği verileri kullanarak araştırma sorularını yanıtlayacak bulguları yorumlamasıdır.

Veri Toplama, Analizi ve Görselleştirme Süreçleri

İster akademi ister akademi dışında çalışmalarını yürütüyor olsun bilimsel araştırma yöntemlerine dair bilgi, araştırmacılar için en önemli unsurlardan biridir. Araştırmacılar, araştırma sorularının yanıtlarını bilimsel araştırma yöntemleri kullanarak aramaktadırlar. Hem veri toplama sürecinde hem de yürütülen araştırma sonucunda elde edilen verilerin anlamlı ve doğru şekilde yorumlanmasında araştırma yöntemlerinden faydalanılmaktadır. İhtiyaç duyulan veriler ise niteliksel veya niceliksel araştırma yöntemleri ile toplanmaktadır. Niceliksel yöntemler anketler, ölçekler, testler gibi teknikleri içerirken niteliksel yöntem derinlemesine mülakatlar, gözlem, odak gruplar, içerik analizi gibi teknikleri içermektedir. Araştırmanın tasarım aşamasında uygun yöntem ve tekniklerin belirlenmesi başarılı bir araştırmanın anahtarını oluşturmaktadır. Araştırmacı öncelikle araştırma amacı, hipotezleri ve araştırma sorularına niteliksel, niceliksel veya karma yöntemden hangisi ile araştırmayı yürüteceğine karar vermelidir. Verilerin toplanmasının ardından ise veri analizi süreci başlamaktadır.

Veri analizi temelde verilerin anlamlı bir şekilde işlenmesi için yürütülen süreçtir. Son aşamada ise verilerin görselleştirilmesi bulunmaktadır. Veri görselleştirme verilerin anlaşılmasına yardımcı olmak amacıyla grafikler ve diğer görsel araçlar kullanılarak etkili şekilde sunulmasıdır. Araştırma süreçlerinde geçirilen tüm bu aşamalar verilerin anlamlandırılması ve yorumlanmasına hizmet etmektedir. Farklılaşan veri analizi ihtiyaçlarına uygun uygulama ve programlar seçilerek kullanılabilir. Bu seçim sürecinde her bir uygulama veya programın niteliklerinin farklı olduğu ve kendine özgü avantaj veya dezavantajları beraberinde getirdiği unutulmamalıdır. SPSS, Excel, R, Python, N-vivo, MaxQda veri analizi sürecinde sıklıkla kullanılan bazı programlardandır. Veri görselleştirme aşamasında da faydalanılabilecek birçok farklı uygulama bulunmaktadır. Bu nedenle veri analiz ve görselleştirme yapılırken ihtiyaçlar ve araştırmanın özelliklerine göre uygun uygulama veya programın seçilmesi önemlidir.

Veri Toplamada Etik

Günümüzde araştırma sonuçlarından elde edilmiş veriye hem akademik bilgi üretimi için ihtiyaç duyulmakta hem de kurum ve kuruluşların stratejik karar alma süreçlerinde ilk başvuru kaynaklarından biri olmaktadır. Ancak ihtiyaç duyulan bu verinin canlılardan toplandığı süreçlerde hemen her ülkede uyulması gereken etik kurallar bulunmaktadır. Ülkemizde üniversiteler bünyesinde bulunan etik kurullar veri toplama işlemleri sırasında takip edilecek etik kuralları belirleyen ve süreçleri denetleyen kurullara sahiptir. Araştırmacı, veri toplama faaliyetlerine başlamadan önce bu etik kurullardan gerekli izni almaktadır ve etik kurullar veri toplama işlemleri sırasında denek haklarını ve gizliliğini korumayı da amaçlamaktadır. Etik kurul

alma süreçleri üniversitelerdeki araştırma projeleri için oldukça yaygındır. Etik kurulların oluşturulması ve süreçlerin denetlenmesi, araştırma projelerinin güvenilirliği ve etik değerlerin korunması açısından son derece önemlidir. Bağımsız araştırma şirketleri de araştırmalarını yürütürken etik kurallara uymak ve sorumlu davranış sergilemek mecburiyetindedirler. Bu kurallar, araştırmanın amaçlarına uygun olarak katılımcıların rızasını almak, herhangi bir yan etki veya zarar oluşturabilecek durumlar için gerekli önlemleri almak, sonuçları doğru ve şeffaf bir şekilde sunmak gibi alanları kapsamaktadır. Bağımsız araştırma şirketleri KVKK kanunu ve diğer ilgili yasal düzenlemeleri takip ederek araştırmalarını yürütmektedirler. KVKK, kişisel verilerin toplanmasında ve işlenmesinde veri sahiplerinin haklarını korumayı amaçlamaktadır. Bağımsız araştırma şirketleri araştırmalarında topladığı kişisel verileri yalnızca belirli amaçlar doğrultusunda kullanabilir ve bu verileri saklama ve koruma konusunda gerekli önlemleri almak yükümlülüğündedir. Özetle veri toplama öncelikle kişisel verilerin gizliliği önemlidir. Veri toplama işlemi sırasında kişisel verilerin gizliliği ve güvenliği sağlanmalıdır. Aynı zamanda veri sahiplerinin veri toplama işlemi sırasında onayları alınmalı, kişiler verilerin neden toplandığını ve ne amaçla kullanılacağını bilmelidir. Etik sorumluluklar yalnızca veri toplama sırasında değil ardından da devam etmektedir. Verilerin saklanması, güvenliği ve paylaşımında sorumluluklar bulunmaktadır. Verilerin güvenliği ve saklanmasından araştırmacılar ve araştırma şirketleri sorumludur. Verilerin izinsiz erişimlere, izinsiz paylaşımlarına karşı korumaları gerekli güvenlik önlemlerini almalıdırlar. Son olarak verilerin saklanması süresi de etik kurullar tarafından belirlenmektedir. Veriler, araştırma amacı tamamlandıktan sonra belirli süre saklanabilir ve daha sonra imha edilmelidir.

Avantajlar, Sınırlılıklar

Sosyal bilimlerin toplumun farklı yönlerini anlamak için veriden faydalanırken elimizdeki verinin anlamlı hale gelmesinin de ancak sosyolojik bilgi birikimi ile mümkün olduğundan bahsettik. Peki topladığımız veri ve analizimizin doğru süreçlerle yürütüldüğünden nasıl emin olacağız? Veri odaklı yaklaşımların avantajları arasında bilimsel yöntemlere dayanması ve verilerin istatistiksel analizler aracılığıyla yorumlanabilmesi yer almaktadır. Ancak bu yaklaşımın bazı sınırlılıklarından da söz etmek mümkündür. Bu sınırlılıklardan biri veri toplama sürecinde insan faktörünün etkisidir. Verilerin toplandığı saha süreçleri sosyal araştırmalarda oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bu süreçte ister niteliksel ister niceliksel yöntemlerle yürütülen bir araştırma olsun veri toplayacak kişilerin yetkinliği son derece kritiktir. Veri toplayan kişilerin veri toplama sürecinde soruları yöneltme biçimi, nasıl bir tavır sergilediği gibi unsurlar katılımcıların yanıtlarını etkileyebilmektedir. Diğer yandan katılımcının kişisel özelliklerinin de yanıtları etkileyebileceği unutulmamalıdır. Bazı katılımcıların kişisel tutumları nedeniyle verdiği yanıtlarda isteksiz veya yanıltıcı olduğu durumlarla karşılaşmaktadır. Bu nedenle saha süreçleri sırasında insan etkisi dikkate alınmalı ve bu etkinin minimize edilmesi için gerekli önlemler alınmalıdır. Bu önlemler arasında veri toplayacak kişilerin eğitimleri, katılımcılara verilen yönlendirmelerin netliği, katılımcı gizliliği gibi unsurlar yer almaktadır. Gözden kaçırılmaması gereken bir başka husus ise örnekleme doğru belirlemedir. Özellikle belirli bir popülasyonu temsil etmesi gayesi bulunduğu durumlarda örneklem seçiminin yanlış veya yetersiz olması elde edilen sonuçların

popülasyonu temsil etmemesi ile sonuçlanır. Dolayısıyla verinin genelleştirilebilirliğine dair bir sınırlılığın da karşımıza çıkabildiğini söylemek mümkündür.

Araştırma şirketleri genelde pazar araştırmaları, kamuoyu araştırmaları gibi birkaç farklı alanda uzmanlaşmaktadır. Yürüttükleri araştırmalarda derinlemesine bilgi ve deneyim sahibi uzman kişilerden oluşmaları yukarıda sayılan sınırlılıkların yaratacağı olumsuzlukları en aza indirmede önemlidir. Çünkü sosyal dünya karmaşıktır ve veri ancak uzman kişilerce doğru yorumlandığında varsayımlara dayalı sonuçların ötesine geçebilmektedir.

Nitelikli araştırmaların anahtarı doğru ve güvenilir veriler elde etmektir. Veri analizi sürecinde de doğru yöntemler kullanarak yapılmalı ve raporlanmalıdır. Araştırma şirketleri sonuçları müşterilerine veya kamuoyuna açık ve anlaşılır bir şekilde sunmaktadır. Yürütülen bu araştırmalar müşteriler için önemli avantajlar sağlamaktadır. Örneğin araştırmanın işaret ettiği boşluklar doğrultusunda bir şirket ürün veya hizmetlerinin daha iyi hale getirmek için adımlar atabilmektedir. Benzer şekilde kamu kurumlarına, sivil toplum kuruluşlarına politika ve programlarının etkisini ölçere daha etkili kararlar almaları için veri ve analiz desteği sağlamaktadır. Söz konusu bilgileri üretirken veri odaklı yaklaşımların kullanılmasının bazı avantajları vardır. Bu avantajlardan biri veri odaklı yaklaşımların bilimsel yöntemlerin kullanımını gerektirmesi nedeniyle daha güvenilir ve daha doğru olmasıdır. Veri odaklı yaklaşımların kullanımını doğru sonuçların üretilmesini sağlar ve sosyolojik bilginin güvenilirliğini artırır. Ayrıca günümüz teknolojisinde veri son derece hızlı ve etkili şekilde toplanabilmekte ve analiz edilmektedir. Veriler istatistiksel analizler sayesinde daha kolay yorumlanabilmektedir. Yani hızlı ve güvenilir bilgiyi üretmek avantajlardan bir diğeridir.

Son olarak söylemek gerekir ki sıralanan bu avantajların yanı sıra veri odaklı yaklaşımların bir diğer avantajı alanda yeni araştırma konularının keşfedilmesine olanak sağlamasıdır. Araştırmacıların veri kümelerinde derinlemesine analiz yaparak araştırma öncesinde keşfedilmemiş yeni sosyal fenomenleri keşfetmesine olanak sağlamaktadır.

Sonuç

Farklı çalışma alanlarından araştırmacılar için verinin nerede konumlandığını ve veriden nasıl faydalandıklarını ele aldığımız bu makaleden temelde verinin farklı yönleriyle, yürütülen araştırma çalışmalarını tamamlayıcı rolü olduğu ve verinin iç görü üretme süreçlerindeki başarılı bir yol gösterici olduğu sonucunu çıkarmak mümkün. Sosyolojide teorik temele dayanan çalışmaların bilimsel yöntemlere dayanan saha araştırmaları ile desteklenmesi giderek önemini artırmaktadır. Sistemik olarak toplanmış veriler teoriyi somutlaştırmada faydalanılmaktadır. Günümüzde özellikle teknolojik gelişmelerin hız kazanması ve dijitalleşmenin artmasıyla verilerin toplanması, depolanması ve analizi daha da kolaylaşmıştır. Bu da veri odaklı yaklaşımların yaygınlaşmasında etkenlerden biri olmuştur. Veri odaklı yaklaşımlar araştırma ve karar alma süreçlerinde, politika yapımında önemli rol oynayabilmektedir. Verilerin toplanması ve analizi ile

daha etkili kararlar alınmasına yardımcı olmaktadır. Sosyoloji disiplini ile veri arasındaki ilişki araştırmaların güvenilirliği ve etkililiği açısından kritik bir rol oynamaktadır. Bu güvenilirliği ve etkililiği sağlamak da ancak doğru veri toplamadan ve analizinden geçmektedir. Bu nedenleri araştırmacılar araştırmalarında verinin doğru kullanımının gerekliliğini kavramalı ve güvenilir sonuçlar elde etmek için doğru yöntemleri doğru biçimde uygulamalıdır. Sosyoloji disiplini ile veri arasındaki ilişki toplumun anlaşılması, ele alınan soruna çözüm üretilmesi, ihtiyaçların giderilmesi için önemli bir araçtır ve doğru kullanıldığında çalışmalara değerli katkılar sağlamaktadır.

Sonuç olarak, veri farklı sektörlerde çalışmalarını sürdüren tüm araştırmacılar için önemini artırmaktadır. Karar verme süreçlerinin veri odaklı yürütülmesinin önem kazanması veri odaklı araştırmanın ve karar vermenin gelecekte de önemini oldukça büyük olacağına işaret etmektedir. Veri, akademi için araştırmalarının, işletmeler, kurumlar ve sivil toplum kuruluşları için bilgi ihtiyaçlarının ve karar alma süreçlerinin vazgeçilmez bir parçası olmaya devam edecektir.

Kaynaklar

Aydın, K. Hanağası, U. B. (2017). Sosyoloji ve Siyasal Araştırmalarda Karşılaştırmalı Yöntem. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, KÖSBED, Ss. 57-86.

Creswell, J.W. (2017). Araştırma Deseni. Ankara, Eğiten Kitap.

Çelik, H. Baykal, N. B. Memur, H. N. (2020). Nitel Veri Analizi ve Temel İlkeleri. Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi, 8(1), Ss. 379-406

Görk, R. V. (2016). Bir Yöntem, Yöntembilim ve/veya Bir Sosyoloji Alanı Olarak Görsel Sosyoloji. Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi (15), Ss. 25-40.

Güz, N. Yanık, H. (2018). Kamuoyu Araştırmalarında Veri Derleme ve Yeni Yöntemler. Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi. 1(2). Ss. 116-130.

Karataş, Z. (2015). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, 1(1), Ss. 62-80

KUSIF. (2015). Sosyal Etki Ölçümlemesi. İstanbul: Kusif Yayınları. Erişim Tarihi Mayıs 1 2021, <https://sosyaletkianalizi.com/wp-content/uploads/2017/11/KUSIF-Sosyal-Etki-Olcumlemesi-Kilavuzu.pdf>. Erişim Tarihi: 10.3.2023

Oflas, S. P. (2020). Büyük Veri Teknolojisi Çağında Kullanıcı Verilerinin Gizlilik ve Mahremiyetine İlişkin Sosyolojik Analiz. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi. Ankara.

Şengelen, H. E. (2022). Verilerin Dünyası: Sosyal Bilimlerde Veri Toplama ve Düzenleme. Arel IR Monthly. Ss. 17-23.

ULAKBİM. Araştırma Verileri Yönetimi Eğitim Portalı. <https://acikveri.ulakbim.gov.tr/acik-veri-acik-bilim/>. Erişim Tarihi: 1.3.2023

2020'lerin Türkiye'sinin Kısa Tarihinde Göçmen ve Mültecilere Yönelik Çevrimiçi Nefret Söylemini Çocuklara Bakış Üzerinden Okumak: Dijital Platformlardan Bir Örnek ¹

Apak Kerem ALTINTOP ²

Buket ZENGİN ³

Gönderilme Tarihi: 24.4.2023

Kabul Tarihi: 5.6.2023

ÖZET

Bu çalışma çocuk sorunsalı etrafında Türkiye'deki mülteci, göçmen ve geçici koruma altındakilere yönelik çevrimiçi nefret söylemini analiz etmektedir. Türkiye'de 2017'den bu yana artan bir göçmen-mülteci karşıtlığı bulunmaktadır. Bu karşıtlık sadece mekânsal olmakla kalmayıp dijital platformlarda da kendine yer bulmaktadır. Bu araştırma 2020 yılında yayımlanmış ve Türkiye'de uluslararası koruma ve geçici koruma altındaki çocukluklarla ilgili bir haber videosunun yorumlarının analizine dayanmaktadır. Video seçiminde en çok etkileşim ve yorum almış olma kriterleri tercih edilmiştir. İlgili video, İhlas Haber Ajansı tarafından 19.03.2020 tarihinde Youtube'da yayımlanmış olan "19 Yaşında Suriyeli Mülteci Kadın Altız Bebek Dünyaya Getirdi" isimli videodur. İlgili videonun analizine 7.03.2021'de başlanmıştır. Dolayısıyla ilgili yorumlar bu tarihten öncesini kapsamaktadır. Toplamda 262 yorum analiz edilmiştir. Videoda yapılan yorumlar çocuklara yönelik bakışa yönelik bir kesit sunmaktadır. Bu kesit, hedef alınan kitleye yönelik (yani çocuklara yönelik) fikir ve düşüncelerin içinde buldukları ana gruptan bağımsız değerlendirilmediği, bu grup üzerinden yorumlandıklarını göstermektedir. Çocuklar geleceğin tehditleri olarak yorumlanırken, Suriyelilerin ülkeden gönderilmesi arzusu, ekonomik yük oldukları düşüncesi ve nüfus olarak çoğunlukta olmalarının bir tehdit unsuru olduğu öne çıkmaktadır (cümlede bir küçük bozukluk var).

Anahtar Kelimeler: Çevrimiçi Nefret Söylemi, Uluslararası Göç, Mülteci, Geçici Koruma, Göçmen

ABSTRACT

This study analyses online hate speech towards refugees, migrants and those under temporary protection in Turkey around the topic of children. Since 2017, there has been a growing anti-immigrant-refugee antagonism in Turkey. This anti-speech has now expanded spatially and shifted towards digital platforms. This research is based on analysing the comments of a news video published in 2020 about children under international protection and temporary protection in Turkey. In the selection of the video, the criteria of receiving the most interaction and comments were preferred. The relevant video is the video titled "19-Year-Old Syrian Refugee Woman Gave Birth to a Baby Girl", which was published by İhlas News Agency on Youtube on 19.03.2020. The analysis of the relevant video started on 7.03.2021. Therefore, the relevant comments cover the period before this date. A total of 262 comments were analysed. The comments made in the video provide a cross-section of the view towards children. This cross-section shows that the ideas and thoughts of the targeted audience (i.e. children) are not evaluated independently from the main group they are in, and that they are interpreted through this group. While children are interpreted as the threats of the future, the desire to send Syrians out of the country, the idea that they are an economic burden and the idea that the majority of the population is a threat come to the fore.

Keywords: Online Hate Speech, International Migration, Refugee, Temporary Protection, Migrant

¹ Bu yazıya atıfta bulunmak için: Altıntop, A. K. Zengin, B. (2023). 2020'lerin Türkiye'sinin Kısa Tarihinde Göçmen ve Mültecilere Yönelik Çevrimiçi Nefret Söylemini Çocuklara Bakış Üzerinden Okumak: Dijital Platformlardan Bir Örnek. *Oditoryum Eleştirel Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt 2. Sayı 2. Ss.12-29.

² Bağımsız Araştırmacı. apakkerem@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6854-1378

³ Kadıköy Belediyesi. buketzengin@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1606-0097

Giriş

Bu yazının yazıldığı tarihte (2023 Nisan) Türkiye Cumhurbaşkanlığı seçimlerine ve genel seçimlere yaklaşırken göç meselesi gündemdeki öne çıkan meselelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Göç olgusunun siyasi söylemlerdeki yeri, ortaya çıkan yeni siyasi aktörlerin ve yeni ve halihazırda var olan bu siyasi aktörlerin öncekilerinin (öncekilerinin sözcüğü biraz batıyor) seçmenlerden oy almak için kullandığı argümanlardan biri olmaya doğru evrilmiştir. Örneğin yeni kurulan Zafer Partisi Başkanı Ümit Özdağ'ın parti söyleminin temelini göç ve mülteci karşıtlığına dayandırması, Ümit Özdağ'ın çıkışlarının kamuoyunda yankı bulması diğer siyasi partilerin de bu konuyu zaman zaman gündeme almalarına vesile olmuştur. Türkiye'de yaşanan derin ekonomik kriz ve 2023 Şubat ayında gerçekleşen depremlerin ardından gündem değişmiştir ancak göç meselesi yine de canlılığını korumaya devam etmektedir.

Bu çalışma, 2020 yılındaki göçmen ve mültecilere çevrimiçi yönelik nefret söylemini çocuklara bakış üzerinden incelemek için yapılmıştır. 2023'teki seçim döneminde politikacılar tarafından söylenenler önemli olduğu kadar toplumun nasıl bir algıya sahip olduğu da önemlidir. Politikacılar toplumun görüşlerini etkilediği kadar, toplumun da bakış açısı politikacıların pozisyonlarını değiştirebilmektedir. 2023'ün anlaşılabilmesi için bilimsel veri üretmeye yönelik çabalar şüphesiz devam etmektedir. Seçim dönemi ve seçim dönemi dışındaki zaman dilimlerindeki söylemlerin ve algıların değişiklik göstermesi olasıdır. Zira *“siyasi seçimler gibi kritik zamanlarda nefret söylemi kavramı manipülasyona açık hale gelebilmektedir. Nefret söylemini kışkırtma ve suçlamalar takip etmekte, muhalefet ve iktidardaki aktörler birbirlerini yıpratmak için bu tarz eleştiriler kullanabilmektedir”* (Gagliardone ve ark, 2015; Powell ve ark, 2020). Varsa bu değişimin anlaşılması 2023'ü anlamak kadar 2020'yi anlamaktan da geçmektedir. 2020 yılı ise Şubat sonunda Türkiye'nin Yunanistan sınırlarını açacağı söyleminin toplumda bir kırılma yaratması, göç meselesini ana merkeze oturtması (Altıntop ve ark, 2023) göç meselesini daha da siyasallaştırması nedeniyle önemlidir. Bu nedenle 2020 yılındaki perspektifin de bilinmesi karşılaştırma yapılması ve neyin değiştiğinin analizi için değerlidir.

Hem politikacıların hem de toplumun homojen gruplar olmadığını kabul etmek gereklidir. Toplumun farklı kesimleri farklı görüş ve değerlere sahiptir. Söylemler bu farklılıklara göre değişmektedir. Bu çalışmada videolara yorum yazanların kendilerini hangi noktada konumlandıkları bilinmemektedir ancak yazdıkları yorumlar görüşlerini yansıtmaktadır. Bu görüşlerin ne derece nefret söylemi içerdiği, hangi temalarla bağdaştırıldığı, nefret söyleminin ne üzerinden kurgulandığı, hedef grubun hangi özelliklerinin ön plana çıkarıldığı analiz edilmiştir. Bu bağlamda önce nefret söylemi ve çevrimiçi nefret söylemi kavramları, daha sonra da mültecilik, göçmenlik ve geçici koruma altında olmak kavramsal çerçeve olarak ortaya konmuştur. Ardından Türkiye'de yıllar içinde göçmen ve mülteciliğe bakışa değinilmiş, metodolojik yaklaşım ortaya konmuş ve çalışma bulguları paylaşılmıştır.

1.Kavramsal Çerçeve

1.1.Çevrimiçi Nefret Söylemi

Nefret söylemi yeni bir olgu değildir. Nefret söylemine uğrayanlar sürekli değişir şekilde varlığını devam ettirmektedir. Ancak dijitalleşmenin artması ve gündelik hayatın koparılamaz bir parçası haline gelmesi nefret söyleminin de dijital ortamda tezahür etmesine neden olmuştur. Bununla birlikte nefret söylemi ve çevrimiçi nefret söylemi tamamen aynı kavramsal içeriğe sahip değildir. Bu manada nefret söylemleri sadece fiziki olarak değil sanal olarak da gerçekleştirilmekte ve dijital ortamın avantajları ve dezavantajlarından etkilenmektedir. Bu çalışmada nefret söyleminin bir parçası olan çevrimiçi nefret söylemine odaklanılmaktadır. Dolayısıyla çevrimiçi nefret söylemini daha iyi anlamak için önce nefret söyleminin kendisine odaklanılacaktır.

Nefret söylemi öncelikle belli bir gruba yönelik gerçekleşmektedir (Gelber, 2007; Nations, 2023) ve bu grubun sahip olduğu cinsiyet, ırk, din gibi doğuştan gelen özellikleri veya ait oldukları kimliklerine göre gerçekleşmektedir. Her ne kadar nefret söyleminin insan hakları hukuku çerçevesinde evrensel bir tanımı olmasa da (Nations, 2023) BM'ye göre nefret söylemi toplumsal barışı tehdit edebilecek saldırgan söylemleri ifade etmektedir ve *“bir kişi veya gruba, kim olduklarına, başka bir deyişle dinlerine, etnik kökenlerine, milliyetlerine, ırklarına, renklerine, soylarına, cinsiyetlerine veya diğer kimlik faktörlerine atıfta bulunarak saldıran veya aşağılayıcı ya da ayrımcı bir dil kullanan, sözlü, yazılı veya davranışsal her türlü iletişim”* olarak tanımlanmaktadır (Nations, 2023). Görüldüğü üzere sadece yüz yüze sözlü bir iletişimi içinde barındırmamaktadır. Sözlü, yazılı ya da bunlardan hiçbirini içermeyen davranışsal bir iletişim de nefret söylemi çerçevesi içine girmektedir.

Gelber ise (2017) nefret söylemini *“belirli bir gerekçeyle bir kişi veya gruba karşı nefret veya önyargı aşıl原因an veya kışkırtan konuşma veya ifade”* olarak tanımlamaktadır. Ayrıca, nefret söylemi daha sonraki aşamalarda fiziksel saldırılara da yol açma potansiyeline sahip olduğu için hedef alınan kişi veya grupların günlük yaşamlarını sürdürürken *“başkaları tarafından düşmanlık, şiddet, ayrımcılık veya dışlanma ile karşılaşmayacaklarına dair güveni”* yok eden söylem olarak da tanımlanmaktadır (Online Hate Prevention Institute 2015). Bu söyleme Türkiye’den de örnek vermek mümkün olabilmektedir. Ankara Altındağ’da mülteci ve göçmenlere yönelik gerçekleşen saldırılar Türkiye’de artan nefretin bir karşılığı olarak değerlendirilebilir (BBC Türkçe 2021) ve nefret söyleminin fiziksel olarak telafisi zor olabilecek durumlara yol açabilme potansiyeline örnek olarak gösterilebilir.

Çevrimiçi nefret söylemi ise *“ırk, din, etnik köken, cinsel yönelim, engellilik ve/veya cinsiyet temelinde bir kişiye veya gruba saldırmak amacıyla çevrimiçi olarak gerçekleştirilen söylemdir”* (Johnson ve ark, 2019). Nefret söyleminden farklı tanımlanması kolay değildir. Bununla beraber çevrimiçi nefret söyleminin aşağılayıcı işleve sahip olmasından bahsedilebilir (Powell ve ark, 2020). Bu bağlamda çevrimiçi nefret söyleminin birkaç özelliği önemlidir. Bunlardan ilki dijital

gelmek zorunda kaldıkları eylemleri daha rahat ve gizli şekilde gerçekleştirmeleridir. (Gagliardone ve ark, 2015) Bu bilgiler ışığında çevrimiçi nefret söylemi, eylemi gerçekleştiren kişinin kendini gizleyebilmesi ve eylemin kişinin kontrolünden çıkıp kaynağı belirsiz bir medya ürünü haline gelebilmesi gibi özelliklere sahiptir.

Dünya çapında çevrimiçi nefret söylemi örneklerini toplayan web tabanlı bir uygulama olan HateBase'e göre, nefret söylemi vakalarının çoğu etnik köken ve milliyette dayalı ayrımcılıktan beslenmektedir, ancak din ve sosyal sınıfa odaklanan nefret kışkırtmaları da artmaktadır (Hatebase 2023). Bu çalışma bir sosyal medya mecrası olan YouTube üzerinden analiz yaptığından göçmen ve mülteci çocuklara yönelik gerçekleştirilmiş çevrimiçi nefret söylemine odaklanmaktadır. Türkiye'de odakta genel olarak düzensiz göçmenler ve geçici koruma altındaki Suriyeliler bulunmaktadır. Ancak bu kavramlar birbirleri yerine kullanıldığı için kavramsal olarak sınırların belirtilmesi gerekmektedir.

1.2.Mültecilik, Göçmenlik ve Geçici Koruma

Mülteci, uluslararası anlaşmalardan doğan en geniş haklara sahip koruma statüsüne sahip kişidir. Sığınma başvurusu sadece bireysel olarak yapılabilir, değerlendirme de bireysel olacaktır. Ancak aile üyeleri veya çocuklar, ailenin bir üyesi ile birlikte başvurabilir ve değerlendirmeye alınabilir. 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin birinci maddesinde ifade edilen nedenlerin karşılığı olması gerekmektedir. Buna göre mülteci:

“Irkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında verilen statüdür.” (Göç İdaresi Başkanlığı 2023c; Refugees 1951, 2016)

Ancak Türkiye, 1951 Cenevre Sözleşmesine koymuş olduğu sınırlamayı kaldırmadığı için ancak Avrupa Konseyi Üyesi ülkelerden gelen ve 1951 Cenevre Sözleşmesi birinci maddesinin belirttiği nedenleri karşılayan kişilere mültecilik statüsü vermektedir. Avrupa Konseyi üyesi olmayan ülkelere gelenler ise şartlı mülteci statüsü alabilmektedir. Bu ülkelere gelmek zorunda kalanlar da 1951 Cenevre Sözleşmesi 1. maddesindeki nedenleri karşılaması gerekmektedir. Bununla birlikte mültecilik tanınması hususunda Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda belirtildiği üzere Avrupa Konseyi Üyesi ülkeler dışında Cumhurbaşkanlığına belirlenecek ülkeler de bu listeye dahil edilebilir (Anon 2013).

Türkiye'de tanınabilecek bir diğer uluslararası koruma türü de ikincil korumadır. Bu koruma türü, gelen kişinin 1951 Cenevre Sözleşmesi birinci maddesindeki şartları karşılamadığı ancak geri gönderildiği takdirde “ölüm cezasına mahkûm olacak veya ölüm cezası infaz edilecek, işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak, uluslararası veya ülke

genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak, olması nedeniyle menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye” (Anon 2013) tanınmaktadır.

Uluslararası koruma başvurusu bireysel olarak değerlendirilmektedir. Geçici koruma ise kitlesel göç hareketlerinde başvuru bir koruma türüdür ve yürütme kararı ile verilmektedir. Herhangi bir başvuru mekanizması bulunmamaktadır. (Altıntop, 2022) Buna göre Türkiye’de geçici koruma, “ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak Türkiye sınırlarına gelen veya sınırlarını geçen yabancılara” sağlanmaktadır. (Anon 2013)

Bu tür ayrımlar hukuki değerlendirmede ön plana çıkmaktadır. Sosyolojik söylem ise geçici koruma gibi statüleri de mülteci kavramı içinde eritmektedir. Ancak bu çalışmada hukuki ayırım geçerli olarak kabul edilmiştir. Böylelikle farklı gruplara yönelik farklı yaklaşımlar da ortaya konabilecektir.

2. Türkiye’deki Mülteci Çocuklar, Geçici Koruma Altındaki Çocuklar ve Göçmen Çocuklar

Türkiye’de güncel olarak 1.327.295 ikamet izinli göçmen bulunmaktadır. Bu göçmenler, yasal prosedürlerini tamamlamış ve resmi olarak Türkiye’de oturma izni bulunanlardır. “İkamet izni genel olarak 2012’den bu yana yükselmiştir. Sadece 2020 yılında bir düşüş yaşanmıştır. Bu düşüşün sebebinin pandemi olması kuvvetle muhtemeldir” (Altıntop, 2022) En çok kısa dönem ikamet izni kullanılırken, bu izin türünü öğrenci ikamet izni ve aile ikamet izni takip etmektedir. (Göç İdaresi Başkanlığı 2023b) Bu izne sahip kişilerin kaçının çocuk olduğuna dair bir veri bulunmamaktadır.

Aynı durum düzensiz göç ile gelenler için de geçerlidir. Güncel olarak 13 Nisan 2023 itibarıyla 39.650 düzensiz göçmen yakalanmıştır. (Göç İdaresi Başkanlığı 2023a) Bu sayı 2019 ve 2022’de diğer yıllara göre fazladır. Ancak bu veri, ne kadar düzensiz göçmenin Türkiye’de olduğuna dair bir bilgiyi yansıtmamaktadır. Sadece yakalananların verisidir. Dolayısıyla yaş, cinsiyet vb. demografik özelliklere dair bilgi de bulunmamaktadır.

Uluslararası koruma ile Türkiye’de bulunanlar hakkında da resmi bir veri yoktur ancak başvuru yapanların sayısı 2022 için 33.246, 2021 için 29.256, 2020 için 31.334’tür. 2017 ve 2018’de başvuru sayıları 110 binin üzerindedir. (Göç İdaresi Başkanlığı 2023d) “Uluslararası koruma başvurularının kaçının hangi sonuçla ile neticlendiği bilinmemektedir. Dolayısıyla kaç kişinin mülteci, kaç kişinin şartlı mülteci ve ikincil koruma aldığına dair bir veri bulunmamaktadır. Ancak Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği’ne göre uluslararası koruma başvuru ve statü sahiplerinin sayısı 322 bindir” (Altıntop, 2022; BMMYK 2022). Türkiye’nin gündemindeki bir diğer konu da Ukrayna’ya yapılan saldırı sonrasında Türkiye’ye gelen Ukraynalılardır. 85 binden

fazla Ukraynalı Türkiye'ye gelmiş ve 4 binden fazlası uluslararası koruma başvurusu yapmıştır (Göç İdaresi Başkanlığı n.d.; Hayata Destek 2022). Ancak kaçının statü kazandığı bilinmemektedir.

Uluslararası koruma dışında 3.419.328 kişi ise 19 Nisan 2023 itibariyle de geçici koruma altındadır. Bu kişilerin 1.637.196'sı 18 yaşından küçüktür. Yoğunluk 0-9 yaş arasındadır. Ayrıca 745 bin kişi de 18-29 yaş arasındadır (Göç İdaresi Başkanlığı 2023a). Geçici koruma altındakilerin sayısı 2023'te düşüş göstermiştir. 2021'de 3 milyon 700'binden fazla iken 2023'te yaklaşık 300 bin azalmıştır (Göç İdaresi Başkanlığı 2023a).

3. Türkiye'de Mülteci, Geçici Koruma Altındakiler ve Göçmenlere Yaklaşım: 2020'lerin Kısa Tarihi

Türkiye'deki mülteci, göçmen ve geçici koruma altındakilere yönelik algı değişken bir yapıya sahiptir. Mikro ve makro unsurlardan etkilenmekte ve onları etkilemektedir. Bu etkenler, ekonomi, dezenformasyon, nüfus büyüklüğü, politika ve toplumsal bağlar olabilir. Türkiye'deki mültecilere, geçici koruma altındakilere ve göçmenlere yönelik genel algıya bakıldığında özellikle Suriyelilerin ülkelerine dönmelerini isteyenlerin oranı yüksektir (%55.4) ve bu isteğin nedenleri arasında Suriyelilerin gelecekte büyük yapısal sorunlar yaratacağına yönelik inanç yatmaktadır. Suriyelilerin ülkelerine dönmelerini isteyenlerin %45'i onların gelecekte tehlikeli insanlar olacağını iddia ederken, %41.7'si onları ekonomik yük olarak değerlendirmektedir (SODEV 2021). Bu veriler göç meselesinin farklı tema ve konuların birlikte iç içe geçirilerek değerlendirildiğini göstermektedir. Diğer taraftan son 5 yıl içinde Suriyelilerden zarar görmediğini söyleyenlerin oranı ise %77.3, ailesinden birinin zarar görmediğini ifade edenlerin oranı ise %78.1'dir. Çevresinde herhangi bir kişinin zarar görmediğini ifade edenler ise %41.1 oranındadır. (SODEV 2021) Bu veriler bizzat zarar görme eyleminin yaşanmadığı ancak çevresinden duyduğu anlamına gelmektedir. Ancak duyulan bilgilerin ne derece doğru olup olmadığı bilinmemektedir. Bu bilinmezlik bir sosyal gerçeklik olarak tehdidin inşasına neden oluyor olabilir. Bu durum bu algının ortaya çıkmasındaki unsurlara dikkat çekmektedir.

Bu unsurları incelemeyen önce ifade edilmelidir ki, bu araştırma her ne kadar 2020'ye odaklanmış olsa da daha öncesine de bakmak bu algının nereden nereye geldiğini ortaya koymak açısından önemlidir. Kardeş ve arkadaşları (2017) tarafından yapılan bir çalışmada, toplumun ilgili kitleyi istememesinin nedenleri olarak güvenliği tehdit etmesine, toplum huzurunu bozmasına, toplumsal kalkınmanın önünde bir engel olmasına, ucuz işgücü olarak işçi arzını daraltmasına dikkat çekilmiştir. Geçici koruma altındaki Suriyelilerin üniversiteye sınavsız girdikleri, devletten maaş aldıkları gibi yanlış bağlamlarda haberlerin yaygınlaşmasına (Altıntop ve ark, 2021; Altıntop, 2023; Özdemir, 2017), ekonomik daralma nedeniyle suçluların geçici koruma altındakiler, göçmenler ve mülteciler olduğuna yönelik toplumsal inanç olduğu (Kardeş ve ark, 2017) ortaya koyulmaktadır.

Bu bağlamda, Türkiye’deki algının üç ana faktör çevresinde şekillendiği ifade edilebilir: siyaset, medya ve ekonomi (Tek, 2022). 2023 Türkiye’sinde seçim döneminde göç odaklı tartışmaların arttığı görülmektedir. Ancak asıl kırılma 2018 yılında gerçekleşmiştir. 2018 öncesi acil durum perspektifi ile bir yaklaşım söz konusu iken 2018 ve sonrasında sosyal uyum odaklı yaklaşım benimsenmiştir. Ancak seçim dönemleri, oy kazanma isteği ve radikal gelişmeler bu durumu etkilemiştir. 2018-2019 seçim kampanyaları sırasında ve 2020 İdlib Olayı sonrasında popülist söylemler, askeri, ekonomik, kültürel, kimlik ve siyaset bağlamında kurgulanmıştır. “Sığınmacılar ve mülteciler, bir tehdit olgusu olarak partilerin siyasi iktidarlarını ve söylemlerini güçlendirmek için araçsallaştırdıkları bir nesne haline gelmiştir. Bir geçiş dönemi olan 2018 yılına kadar mültecilere ilişkin kapsayıcı söylem kullanılırken, 2018 yılından itibaren dışlayıcı söyleme geçilmiştir” (Yiğit ve Uyar, 2021) Görüleceği üzere özellikle 2020 yılında İdlib Olayları ve ardından Türkiye hükümeti tarafından sınırları açma söylemi kırılma yaratmıştır. (Altıntop et al. 2023; Yiğit and Uyar 2021) 2023’te de “yeni kurulmuş olan Zafer Partisi’nin başkanı Ümit Özdağ’ın farklı toplantılarda ve açıklamalarında Suriyeliler üzerinden geri gönderme söylemlerini suç, tehlike ve tehdit gibi kavramlarla birleştirerek oluşturması” (Altıntop, 2022) da bu algıyı etkilemektedir. Göç meselesinin oy kazanma aracı olarak görülmesi tüm muhalefet partilerinin pozisyonu da etkilemiştir. Günümüzde de hala “*yıllarca süren sömürü ve savaşlarla kazanılmış bir hak olan mültecilik, ‘geri gönderme’, ‘Suriyeliler’, ‘para’, ‘güvenlik’, ‘misafir’ gibi kayırmacı söylemlere konu edilerek siyasi söylemde ve dolayısıyla gündelik söylemde olumsuz anlamda yeniden üretilmektedir*” (Yiğit ve Uyar, 2021)

İkinci unsur ise medyadır. Ulusal basın ve sosyal medyada kaynak ve güvenilirlik açısından şüpheli haberlerin yayılması teyit edilmemiş bilgilerin sıkça yayılması ve gündeme gelmesi algıyı şekillendiren bir diğer unsurdur. Muhalif medya iktidarı eleştirmek adına göç konusu üzerinden ağır eleştiriler getirmekte ve ilgili kitleyi merkeze oturtmaktadır. (Tek, 2022) Özellikle sosyal medya bu konuda daha önemli bir rol oynamaktadır. “*Sosyal medya kullanıcıları sığınmacıları büyük bir güvensizlik ortamı ve huzursuzluk sebebi olarak görmekte ve bunda sığınmacılarla yaşanan deneyimlerin ve medyadaki haberlerin etkisinin olduğu görülmektedir*” (Kardeş ve ark, 2017)

Üçüncü unsur ise ekonomidir. Türkiye son yıllarda ekonomik daralma yaşamaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) verilerine göre 2022 yıl sonu enflasyonu yüzde 64,27’tür. (BBC Türkçe 2023; TÜİK 2023) 2018’de ise %20.3 idi. (BBC Türkçe 2019) 19 Nisan 2019’da 1 Amerikan Doları’nın Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası’nca satış kuru 5.8025 TL iken 18 Nisan 2023’te 19.4104’dır (TCMB, 2023). Bu göstergeler Türkiye’nin ekonomisinde bir kırılma ve daralmanın olduğunu göstermektedir. Ancak toplumsal alanda daralmanın sorumluluğu mülteci, göçmen ve geçici koruma altındakilere bırakılabilmektedir (Altıntop ve ark, 2021; Tek, 2022).

Sonuç olarak “*söylemler genellikle bir güvenlik meselesi, kültür, din, kimlik ve uyum sorunu içermekte ve tehlikenin tanımı*” (Yiğit ve Uyar, 2022) olarak dile getirilmektedir. Türkiye’deki mülteci, geçici koruma altındaki ve göçmenlerin varlığı güvenlik krizi, tehdit, ekonomik kriz, uyum sorunu gibi temalar etrafında olumsuz bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Bu

çalışmadan elde edilen verilerin de bahsedilen algı ve gösterilen verilerle ne kadar uyumlu olup olmadığı da literatüre önemli bir katkı sağlayacaktır.

4. Metodoloji

Araştırma 2020 yılında yayınlanmış ve Türkiye’de uluslararası koruma ve geçici koruma altındaki çocuklara bakışı kapsayan haber videosunun yorumlarının analizine dayanmaktadır. Video seçiminde en çok etkileşim ve yorum almış olma kriterleri tercih edilmiştir. Özel olarak bir tema seçilmemiş, çocuğa bakışı içeren videolar içerisinden seçim yapılmıştır. İlgili video, İhlas Haber Ajansı tarafından 19.03.2020 tarihinde Youtube’da yayınlamış olan “19 Yaşında Suriyeli Mülteci Kadın Altız Bebek Dünyaya Getirdi” isimli videodur. İlgili videonun analizine 7.03.2021’de başlanmıştır. Dolayısıyla ilgili yorumlar bu tarihten öncesini kapsamaktadır. Toplamda 262 yorum analiz edilmiştir.

Yorumlar, nitel veri analizi yazılımı MAXQDA aracılığıyla kodlanmış ve analiz edilmiştir. Analizde, temalar ve alt-temalar oluşturulmuş ve bu temalar bağlamında kodlamalar yapılarak yorumlar analiz edilmiştir. Bu tür araştırma ve analizler ilgili söylemlerin ve tutumların ortaya çıkartılmasında önemlidir. 2023’te Altıntop, Özoflu ve Özbey tarafından yayınlanan bir araştırma tematik analizlerin işlevselliğini göstermiş ve model olarak kullanılabileceğini ortaya koymuştur (Altıntop ve ark, 2023). Videoya ilişkin YouTube yorumlarının tematik analizi için 26 kod belirlenmiştir. Toplamda kodlama sayısı 170’tir. Kodlar ve ilgili tanımları aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 1. Kodlar ve Tanımları

Kod Teması	Alt Tema	Açıklama
Çocukluk	Geleceğin tehditleri	Yaş itibarıyla 18 yaşın altındaki mülteci, göçmen ve geçici koruma altındakilerin gelecekte toplum ve ülkeye tehdit olacağı düşüncesi
Çocukluk	Küçüklük	Yaşın küçük olma hali
Çocukluk	Masumluk/saflik	Çocukların masum/saf oldukları düşünce
Sağlık	Sağlık hizmeti	Mülteci göçmen ve geçici koruma altındakilerin sağlık hizmetlerine erişimi
Toplumsal/ Sosyal	Ülkeden gönderme	Mülteci, göçmen ve geçici koruma altındakileri ülkeden gönderme arzusu

Toplumsal/ sosyal	Ayrımcılık	Mülteci, göçmen ve geçici koruma altındakilere yönelik ayrımcı ifadeler
Toplumsal/ sosyal	Değersizleştirme	Mülteci, göçmen ve geçici koruma altındakileri değersizleştirme, önemsizleştirme
Kültür	Gündelik pratikler	Mülteci, göçmen ve geçici koruma altındakilerin Türkiye'deki gündelik yaşam pratikleri
Politika	Göç politikası	Türkiye'nin göç politikası
Politika	Şehitlik	Şehitlik makamı ile ilgili söylemler
Nefret söylemi	Tehdit etme	Mülteci, göçmen ve geçici koruma altındakileri tehdit etme
Nefret söylemi	Tehdit görme	Mülteci, göçmen ve geçici koruma altındakileri tehdit olarak görme
Nefret söylemi	İrkçılık	Mülteci, göçmen ve geçici koruma altındakilere yönelik ırkçı söylemler
Nefret söylemi	Suçlama	Mülteci, göçmen ve geçici koruma altındakileri belli sorunlardan dolayı suçlama
Nefret söylemi	Hakaret	Mülteci, göçmen ve geçici koruma altındakilere yönelik hakaret
Nefret söylemi	Yerel topluma hakaret	Yerel toplum üyelerine yönelik hakaret
Demografik	Yurt/ vatan	Yurt ve vatan temaları ile ilgili yorumlar
Demografik	Nitelik/ etiketleme	Mülteci, göçmen ve geçici koruma altındakilerin özellikleri ve nitelikleri üzerinden etiketleme
Demografik	Uzun kalış	Mülteci, göçmen ve geçici koruma altındakilerin Türkiye'de kalış süresi
Demografik	Doğurganlık	Mülteci, göçmen ve geçici koruma altındakilerin doğurganlık oranları

Demograf i	Kalabalık olma	Mülteci, göçmen ve geçici koruma altındakilerin Türkiye'deki toplam nüfusu
Ekonomi	Eğitime ücretsiz erişim	Mülteci, göçmen ve geçici koruma altındakilerin eğitim hakkına erişimi
Ekonomi	Maaş/ destek	Mülteci, göçmen ve geçici, koruma altındakilerin karşılıksız maaş ve destek aldıkları inancı
Ekonomi	Ekonomik daralma	Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik kriz
Ekonomi	İşsizlik	Mülteci, göçmen ve geçici koruma altındakilerin işsizliğin nedeni olduğu inancı
Ekonomi	Yük olma	Mülteci, göçmen ve geçici koruma altındakilerin Türkiye'ye yük oldukları inancı

Tablo 1. Temaların ve Alt Temaların Açıklaması

Yorumların kodlamaları yapılırken çapraz kontrol yapılmış, iki yazar da ayrı zamanlarda kodlama yaparak karşılaştırmıştır. Üzerinde uzlaşamayan kodlamalar için ise üçüncü bir oyaldaşma oturumu yapılmıştır.

5. Bulgular

5.1. Yorum Yapanların Genel Perspektifi ve Tematik Alt Boyutları

Videoya yorum yapanlar incelendiğinde, alt-kodlar açısından en çok kodlama yapılanlar sırasıyla doğurganlık/üreme (26), kalabalık olma (16), mültecilere hakaret (16), yük olma (13), geleceğin tehditleridir (12). Bu alt temalardaki yoğunlaşma genel olarak demografik özellikler ve gelecekte tehlike ve düzensizlik yaratacaklarına yönelik iken ve buna hakaretlerin ve Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik darboğaz ile birlikte yük oldukları düşüncesi eşlik etmektedir. Doğurganlık üzerinden ifade edilen yorumlarda özellikle geçici koruma altındakilerin sürekli doğum yaptıkları, aile başına düşen çocuk sayısının artışı, hiçbir işle meşgul olmadan sadece çocuk yaptıkları vurgulanmıştır:

*“İşleri güçleri gerdeğe girmek nasıl bir zihniyet”
 “Hiçbir şey yokmuş gibi onlar burada oynaşmanın peşinde olacak öylemi”
 “Sınırı tellerini geçerken, botta, her yerde doğurma kapasiteleri vardı. Şimdi de 6'şar 6'şar çıkarmaya başladılar.”*

Kalabalık olma temasında doğumla bağlantılı olarak nüfuslarının Türkiye'deki fazlalığı vurgulanmıştır. Bu vurguya genellikle bir tehlike olarak görme de eşlik etmektedir:

*“Bunlar bu gidişle nüfusu 60 milyon olacak o zaman Türkiye’de hüküm sürecektir üstün çoktan gerçek”
“Türkiye’nin içine sığıldığının göstergesi işgale uğradık nüfus ile 19 yaşında 6 çocuk 30 yaşına 12-13 olur”*

Mültecilere hakaret temasında gündelik pratikleri, yaşam stilleri, nüfus sayıları, Türkiye’deki varlıkları, eğitim seviyeleri gibi nedenleri değişkenlik gösteren nedenler üzerinden hakaret etme eğilimi bulunmaktadır:

*“Ya bi git işine suriyeli gibi kansersiniz sizde”
“Oksijen israfı 5 canlı daha eklendi :)”
“Boşuna hümanistlik yapmayın Türkiye’nin virüsü de bunlar işte. Zengin parasıyla fakir de karısıyla oynamış. Boş durmuyorlar ki işsizler gidin kendi ülkenizin nüfusunu çoğaltın”*

Yük olma teması ise çoğunlukla ekonomik daralmanın da etkisiyle mevcut kriz halinin sorumluları oldukları vurgusunu içermektedir:

*“Şu mülteciler ülkeden defolursa Türk halkının da üstündeki ekonomik yük azalır biz de bol bol doğurabiliriz.”
“Onların her türlü bakımlarını yıllardır biz ödedik zaten, artık yeter be kardeşim, gerçekten yeter!”
“Ülkemizde şuan 8 milyon mülteci var biliyor musun Türkiyemizin ekonomisini yerle bir etti”*

Geleceğin tehditleri teması ise diğer temalardan biraz daha farklıdır. Burada ön plana çıkan vurgu çocukların varlığının bugünkü kalıp yargılar ve nefret söylemi üzerinden değerlendirilerek gelecekte bir tehdit unsuru olacağı üzerinedir:

*“Bunlarda durmadan çocuk yapıyorlar bakamıyorsunuz daha anneliğin asından anladığımız yok sonra büyünce vahşi canavar oluyorlar”
“Suriyelilerin ne faydası var bu ülkeye üremekten başka yaptıkları bir şey yok bu hızla giderlerse nüfusları bizi geçecek özerklik isticekler iç savaşa bile sebebiyet verebilirler siz hala laylaylom”*

Diğer öne çıkan alt temalar ise küçük olma hali, Suriyelilerin tehdit olarak algılanması, ülkeden gönderme arzusu ve etiketlemedir. Ayrıca öne çıkan alt temaların birlikte kullanımları ve iç içe geçmişliği yorumları anlamak için daha bütüncül bir perspektif çizecektir.

5.2. Alt-Temaların Birlikte Kullanımı

Alt temaların yorumlarda birlikte kullanımında doğurganlık ile hakaret (18 kez), etiketleme – hakaret (13 kez), kalabalık olma – doğurganlık (13 kez), çocukların geleceğin tehditleri olması – Suriyelilerin tehlike olarak görülmesi (12 kez), doğurganlık – tehdit olarak görme (11 kez), doğurganlık – geleceğin tehditleri olarak görme (11 kez) ön plana çıkmaktadır.

Doğurganlık ve hakaret yorumlarında hakaret içerikli söylemlerle bezenmiş, fazla doğum yapmaları ve nüfuslarının artması üzerinden kurgulanmış yorumlar bulunmaktadır. Bu söylem, doğum oranının ve ülkedeki nüfuslarının yüksek olmasının getirdiği tepkinin bir sonucu olarak

karşımıza çıkmaktadır. Buradaki hakaretler genellikle çocukların anne ve babaların yöneliktir. Çocukların kendisine doğrudan bir ifade yoktur ancak ebeveynleri üzerinden etiketlenerek aynı kategoriye dahil edilmektedirler:

“Allah vermiş diye bir olay yok, köpek gibi ürüyorlar ondan.”
“Boşuna hümanistlik yapmayın Türkiye'nin virüsü de bunlar işte. Zengin parasıyla fakir de karısıyla oynamış. Boş durmuyorlar ki işsizler gidin kendi ülkenizin nüfusunu çoğaltın”
“Ülkesine zerre kadar faydası olmayıp tavşan gibi çoğalanlardan ne beklersin uzaya füze gönderecek değil tabiki nargilesini içecek her akşam güreş yapacak çocuk doğuracak sonra tece bize bakmiiii”

Etiketleme ve hakaret alt temalarının birlikte kullanımda ise Türkiye’de sefa içinde yaşadıkları algısı ve gündelik pratikleri üzerinden hakaret ifadeleri kurgulanmaktadır. Bu alt tema birleşiminde çocukların, yetişkinlere yakıştırılan gündelik yaşam pratikleri üzerinden yorumlandıkları görülmektedir. Örneğin, Suriyelilerin Türkiye’de nargile içerek sahillerde başka insanlara baktıkları inancı, gelecekte çocukların da böyle olacağı düşüncesini yaratmıştır:

“Asıl önlem almamız gereken gerçek virüsün bunlar olduğunu gördüğümüz video”
“Ülkesi b*k çukurundayken buraya gelip sevişmekle kafayı bozmuş hainlerin ülkemizde barınmalarını istemiyoruz o çocukları anne baba olmak için yapmıyorlar tek dertleri zevk”
“Merak etme büyüyünce nargileci şeytan oluyorlar”

Kalabalık olma hali ile doğurganlık alt temalarının birlikte kullanımları şaşırtıcı değildir. Nitekim iki tema da birbirleri ile bağlantılıdır. Hızlı nüfus artışının Türkiye’nin demografik yapısını değiştireceği endişesi ve inancı söz konusudur. Bu değişimin olumsuz sonuçlara yol açacağı inancı ön plana çıkmaktadır:

“Türkiye'nin içine s*cıldığının (sansürlenmiştir) göstergesi işgale uğradık nüfus ile 19 yaşında 6 çocuk 30 yaşına 12 - 13 olur”
“Ülkenin sonu geliyor gibi, 20 sene sonra 20-30 milyon Suriyeli”
“Kısırlaştırılmıyorsa bunlar bizi geçecekler”
“Düşünsenize Suriyeli çocuk doğum oranı Türk çocuk doğum oranından yükselerek artarsa ve bununla ilgili önlem alınmazsa Kendi ülkemizde asimile olabiliriz. Hiç kimse kendi ülkesinde asimile olmasını istemez herhalde bu benim yorumum katılır katılmazsınız”

Çocukların geleceğin tehdidi olarak algılanması ve Suriyelilerin tehdit olarak nitelendirilmesi arasında da sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Bu iki alt temanın birlikte kullanımı, yaş fark etmeksizin tehdit algısının ne kadar ön planda olduğunun bir göstergesidir. Bu alt temaların birlikte kullanımlarındaysa çocukların doğmasından kaynaklı nüfus artışının gelecekte iç isyan, iç savaş, ülkenin bölünmesi gibi sorunlara neden olacağı düşüncesi öne çıkmaktadır. Bu yorumlar doğrudan çocukların ileride yaşanmasının beklendiği ifade edilen sorunların failleri olarak öne çıkarılmasını da beraberinde getirmektedir:

*“Bu bir Ortadoğu projesi 2. Basamak tamamlandı 10 yıl sonra sahada çoğalıp isyan çıkaracaklar Türkiye 3 e bolecekler bizde bakacağız bunlar nasıl olur diye”
“Yakında mecliste hak talep edip Türkler bize zulüm ediyor derler ABD’de el uzatır hop meclis hakkı sonra ülkeyi bölerler bayrakta değişir maaş da değişir Öyle kalırsınız müstahak size...”*

Son olarak doğurganlık – tehdit olarak görme ve doğurganlık – geleceğin tehditleri alt temalarının birlikte kullanımı yaygındır. Burada da nüfus fazlalığıyla bağlantılı olarak suç oranlarının artışı, kamu güvenliğinin azalması, hiçbir şey yapmadan başı boş gezdikleri düşüncesi, işgal edilme korkusu ön plana çıkmaktadır:

*“Artık bunlar geldiğinden beri suç oranları taciz her şey arttı”
“Nankörlük yüzüzlük ailelerini namuslarını korumak için geldiler diyorsun neden o zaman burada kedi gibi yavruluyorlar neden ülkesi o haldeyken her tarafta elini kolumu sallaya sallaya bağıra bağıra gezen Suriyeliler var”
“Araplar tarih boyunca üreyerek işgal etmiştir toprakları”*

Dahası bazı yorumlarda çoklu iç içe geçmişlik bulunmaktadır. Ülkeden gönderme arzusu, doğurganlık ve hakaret etme alt kodlarının birlikte yer aldığı bu yorum örnek gösterilebilir:

“Bunların cinsi enik mi kopek mi neyine güveniyorlar zaten on çocuktan aşağısı yok on senede atmış çocuk neyine mutlu olurlarsa Türkiye’nin yükü yasamazlarsa daha iyi lan Türkiye’yi doğum hane sandiz yetmedi altı mutluluğunuzu ülkenizde arayın hep bu felaketler sizin pislikleriniz defolun defolun”

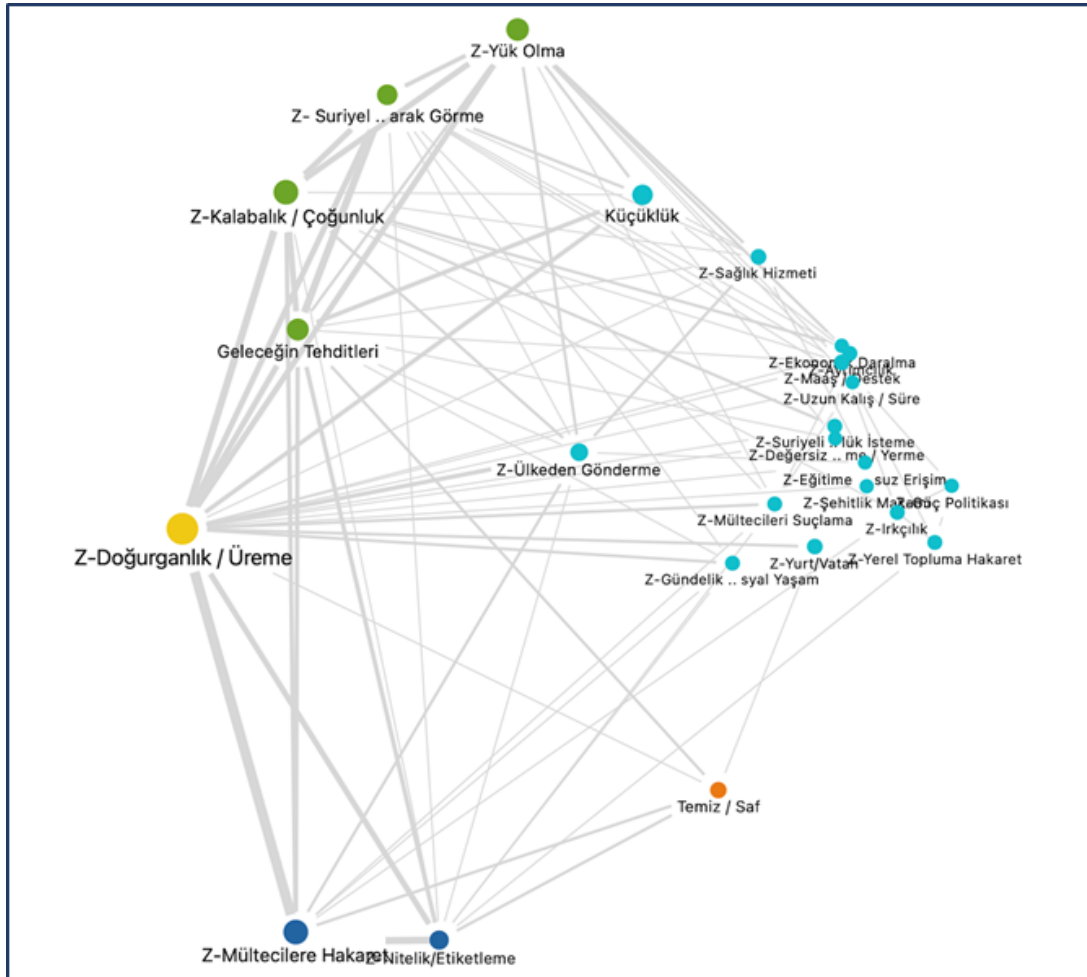
Temaların ayrı ayrı değil de bir bütün olarak değerlendirmesi yorumlar hakkında daha bütüncül bir fikir verecektir. Bu nedenle tüm alt temaların birlikte değerlendirilmesi sonuçların anlamlandırılması açısından zenginlik katacaktır.

6.Bütüncül Değerlendirme

Videoya yapılan yorumlarda ana temalar genel olarak birbirlerinin içine girmiş durumdadır. Bu durum genellikle birden fazla alt temaya temas edecek nitelikte yorumların yapıldığı anlamına gelmektedir. En çok kullanılan alt tema doğurganlıktır. Kalabalık olma hali de sıkça başvurulan alt temalardandır. Videonun çocuk doğurma ile ilgili olması sebebiyle bu durum şaşırtıcı değildir. Bununla birlikte hakaret etme, ülkeden gönderme gibi alt temaların varlığı Türkiye’deki mülteci, geçici koruma altındaki ve göçmenlere yönelik artan nefret söyleminin neden önemli olduğunu gösterir niteliktedir. Bu alt temaların öne çıkması bu artışa bağlıdır.

Alt temalardaki en önemli bulgu ise çocukların geleceğin tehditleri olarak görülmesidir. Bu durum, Türkiye’de olumsuz olarak algılanan, görülen, inanılan ve inşa edilen algı ve düşüncenin Türkiye’deki göçmen, mülteci ve geçici koruma altındakilerin nesillerinden bağımsız olarak değişmeyeceği inancını göstermektedir. Daha bütüncül bir değerlendirme için alt temaların kod haritaları incelenmelidir.

Bu haritada renklendirme tema kategorilerine göre değil harita konumlandırmalarına göre yapılmıştır. Yuvarlak noktaların büyüklüğü alt temanın kullanılma sıklığı ile doğru orantılıdır. Çizgiler ise alt temaların birbirleri ile olan ilişkisini yansıtmaktadır. Çizgilerin kalınlığı bu ilişkinin sıklığı ile doğru orantılıdır. Kalın çizgiler, daha fazla ilişki olduğu anlamına gelmektedir. Haritada konumlandırmalar ise analiz programının algoritması sonucu oluşmuştur. Buna göre doğurganlık alt teması, hepsinden bağımsız sol tarafta konumlanmıştır. Anlaşılacağı üzere birçok alt tema ile ilişki halindedir ve en çok kullanılan alt temadır. Geleceğin tehdidi olma hali, tehdit olarak görülme, yük olma ve kalabalık olma hali de birbirleri ile bir grup oluşturmuştur. Bu durum daha önce verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere Türkiye'deki mülteci, geçici koruma altındaki ve göçmen nüfusunun fazla olması, bu gruba atfedilen olumsuz özellikler ve ekonomik daralmanın birlikte değerlendirildiği manasına gelmektedir.

Harita 1. Alt Temaların Haritası

Diğer taraftan mültecilere hakaret ve etiketleme alt temaları birlikte alt tarafta ayrı bir grup olarak konumlanmıştır. Diğer kodlarla ilişkisi bulunmaktadır. Ancak birlikte bir grup olmaları mültecilere yönelik hakaretlerde özellikle geçici koruma altındakilerin eğitimsiz ve niteliksiz olduğu inancı ve nargile içmek gibi olumsuzlamak için kullanılan gündelik pratiklerinin ön plana çıkartılmasının etkisi bulunmaktadır. Çocukların temiz ve saf varlıklar olduğu alt teması da sağ alt köşeye yakın konumda ayrı bir gruptur. Bu durum, çocukların saf oldukları düşüncesini taşıyan yorum yapanların diğer olumsuz alt temalarla bağdaşım kurmaktan kaçındığı manasına gelmektedir.

Son olarak geri kalan kodlar büyük bir grup olarak haritanın orta ve orta sağ üst tarafında konumlanmıştır. Bu durum göç meselesinin yorum yapanlarca birden fazla konuyu dahil edecek nitelikte bir durum olarak algıladığı, değerlendirdiği ve ifade ettiğini yansıtmaktadır. Göze çarpan son özellik ise haritanın ortasında ülkeden gönderme alt temasının olmasıdır. Her ne kadar en çok kullanılan alt temalar arasında olmasa da tüm kodlarla ilişkisi olan bir alt temadır. Bu nedenle ortada konumlanmıştır. Bu durum ülkedeki geçici koruma altındakileri, düzensiz göçmenleri ve mültecileri gönderme arzusunun merkezi bir rol oynadığını göstermektedir.

Sonuç

Videoda yapılan yorumlar çocuklara bakışa ilişkin bir kesit sunmaktadır. Bu kesit, hedef alınan kitleye yönelik (yani çocuklara yönelik) fikir ve düşüncelerin içinde buldukları ana gruptan bağımsız değerlendirilmediği, bu grup üzerinden yorumlandıklarını göstermektedir. Çocuklar eğer geçici koruma altındaysa bu kitleye atfedilen özellikler, fikirler ve değerler üzerinden değerlendirilmektedir. Bu noktada çevrimiçi nefret söyleminin de bir hedefi haline gelmektedirler.

Bu bağlamda çocuklar veya çocuklarla ilişkili olan ebeveyn gibi kişiler, geçici koruma kimliklerinden kaynaklı olarak saldırgan, aşağılayıcı, suçlayıcı ve ayrımcı yorumların hedefi olmaktadır. Bu durum aynı zamanda çevrimiçi nefret söyleminin özelliklerini de taşımaktadır. Bu yorumlar Youtube platformunda olması nedeniyle kalıcıdır. Youtube'un kendi politikası gereği açıkça küfür barındırılanlar daha sonradan kaldırılıyor olabilir ancak güncel olarak da yorumların büyük çoğunluğu hala varlığını korumaktadır. İkinci olarak anonim yazarların varlığı dikkat çekmektedir. “İşe Yarayan Alman”, “Osmanlı Torunu”, “AD”, “dimensional X” gibi kullanıcı isimleri bunları doğrular niteliktedir. Bu anonim olma hali yorumların daha katı, sert ve aşağılayıcı olmasına vesile olduğu aşikardır. Üçüncü olarak yorumlar artık dijital bir ortamda yer etmişlerdir. Kimliği belli olmaksızın bu yorumlar başkaları tarafından alıntılanabilir ve yaygınlaştırılabilir.

Diğer yandan video geçici koruma altındakilerle ilgili olsa da kavramsal olarak göçmen, mülteci gibi kelimelerle iç içe kullanılmamaları dikkat çekicidir. Türkiye’de böyle bir refleks bulunmasına rağmen videonun da içeriği dikkate alındığında bu yönde bir dikkat çekici iç içe

geçmişlik yoktur. Yorumlar, incelenen videonun Suriyeli bir kadının doğum videosu olduğu gerçeğiyle birlikte değerlendirildiğinde mülteci, geçici koruma veya göçmen statülerine odaklanmadan olarak Suriyeli kimliği üzerinden yazıldığı görülmektedir. Halbuki, yetişkinler üzerinden yapılan yorumlarda göçmen, mülteci ve geçici koruma ayrımının silikleştiği ve hepsinin aynı potada eritildiği bilinmektedir.

Suriyelilerin gelecekte bir tehdit olacağı düşüncesi ve ekonomik yük oldukları inancı video yorumlarına da sıkça rastlanılmıştır. Bu durum çocuk temasının bizatihi kendisinin ön plana çıkmasından ziyade ana gruba yönelik inanç düşünce ve söylemlerin baskın geldiğini göstermektedir. Yorumların analizinde de görüldüğü üzere Suriyelilerin Türkiye'deki nüfus yoğunlukları bir tehdit olarak görülmekte, geri gönderilmeleri arzusu öne çıkmakta ve çocuklar geleceğin tehditleri olarak algılanmaktadır. Bunun yanı sıra Suriyelilere yönelik kullanılan hakaret sözcükleri ve ekonomik bir yük oldukları düşüncesi de var olan literatürde paralel bir bulgu oluşturmaktadır. Dahası Suriyeliler tarafından zarar görmemesine rağmen başkalarının zarar gördüğünü düşünen insanların çoğunlukta olması bu düşünce ve inançların hem dezenformasyona dayalı bilgiye hem de çevrim içi nefret söylemine dayandırılmasından kaynaklanmaktadır. Bu noktada belirtmek gerekir ki, hem aktif bir özne olanı hem de gelişmekte olan bir birey olan çocuklar ne geçmişin sorumluları ne de geleceğin tehditleri olarak değerlendirilmelidir. Var olan ve geliştirilen politikaların, sunulan hizmetlerin, farklı aktörlerce geliştirilen yaklaşımların hak temelli olması ve bu hak temelli yaklaşım mantığının sadece politik ve kamusal aktörler arasında değil halk arasında da yaygınlaşması çocuklara yönelik aşağılayıcı ve nefrete dayalı yorumların yaşamdan, dijital mecralardan arındırılmasına yardımcı olacaktır.

Kaynaklar

Altıntop, A. K. Özbey, Y. Çim, E. 2021. "Information Disorder": Sample of Syrians in Turkey. *Journal of Scientific Perspectives* 109–22. doi: 10.26900/jsp.5.5.2.

Altıntop, A. K. 2022. 'Zorunlu Göçte Refakatsiz Çocuk Olmak: Türkiye ve İtalya Örnekleri'. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, YÖK-Ulusal Tez Merkezi.

Altıntop, A. K. 2023. 'Target of Information Disorder: Syrians under Temporary Protection in Turkey'. *Journal of Awareness* 8(2) Ss. 151–58. doi: 10.26809/joa.2024.

Altıntop, A. K. Özoflu, M. A. Özbey, Y. 2023. 'A Thematic Analysis of YouTube Comments on 2020 Turkish–Greek Border Crisis: The Case of Euronews'. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi* 5(8) Ss.259–88.

Anon. 2013. *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu*. Sayı. 6458.

BBC Türkçe. 2019. 'SON DAKİKA: 2018 enflasyonu açıklandı'. Erişim Tarihi: 22 Nisan 2023 (https://www.ntv.com.tr/ekonomi/son-dakika-2018-enflasyonu-aciklandi,Br11LmBYQkCP1bXy_rUxzg).

BBC Türkçe. 2021. 'Altındağ olayları: "Battalgazi'de Suriyeliler ekonomik olarak çok güç kazandılar, mahalledeki rahatsızlık ondan" - BBC News Türkçe'. bbc.com/turkce. Erişim Tarihi: 10 Temmuz 2022 (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-58205315>).

BBC Türkçe. 2023. 'Enflasyon: Türkiye'de 2022'de yıllık enflasyon TÜİK'e göre yüzde 64,27, ENAG'a göre yüzde 137,55'. BBC News Türkçe. Erişim Tarihi: 22 Nisan 2023 (<https://www.bbc.com/turkce/articles/c8v6gymn999o>).

BMMYK. 2022. Türkiye Bilgi Notu. BMMYK.

Citron, D. K. Norton, H. L. 2011. 'Intermediaries and Hate Speech: Fostering Digital Citizenship for Our Information Age'.

Gagliardone, I. Danit Gal, T. A. Martine, G. 2015. Countering Online Hate Speech. UNESCO Publishing: UNESCO.

Gelber, K. 2007. Hate Speech and Freedom of Speech in Australia. Annandale: Federation Press.

Göç İdaresi Başkanlığı. 2023a. 'Düzensiz Göç'. Erişim Tarihi: 19 Nisan 2023 (<https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>).

Göç İdaresi Başkanlığı. 2023b. 'İkamet İzinleri'. Erişim Tarihi: 19 Nisan 2023 (<https://www.goc.gov.tr/ikamet-izinleri>).

Göç İdaresi Başkanlığı. 2023c. 'Mülteci'. Erişim Tarihi: 19 Nisan 2023 (<https://www.goc.gov.tr/multeci>).

Göç İdaresi Başkanlığı. 2023d. 'Uluslararası Koruma'. Erişim Tarihi: 19 Nisan 2023 (<https://www.goc.gov.tr/uluslararasi-koruma-istatistikler>).

Göç İdaresi Başkanlığı. n.d. 'Göç İdaresi Başkanlığı'. Twitter. Erişim Tarihi: 28 Haziran 2022 (<https://twitter.com/Gocidaresi/status/1502369020145717250>).

Hatebase. 2023. 'Hatebase'. Erişim Tarihi: 16 Nisan 2023 (<https://hatebase.org/>).

Hayata Destek. 2022. 'Avrupa'da ve Türkiye'de Ukraynalı Sığınmacıların Hukuki Durumu'. Erişim Tarihi: 28 Haziran 2022 (<https://www.hayatadestek.org/blog/kategori/goc/avrupada-ve-turkiyede-ukraynali-siginmacilarin-hukuki-durumu/>).

Johnson, N. F. R. Leahy, N. Restrepo, J. Velasquez, N. Zheng, M. Manrique, P. Devkota, P. Wuchty, S. 2019. 'Hidden Resilience and Adaptive Dynamics of the Global Online Hate Ecology'. *Nature* 573(7773) Ss. 261–65. doi: 10.1038/s41586-019-1494-7.

Kardeş, S. Banko, Ç. Akman, B. 2017. 'Sosyal Medyada Suriye'li Sığınmacılara Yönelik Algı: Bir Sözlük Değerlendirmesi'. *Göç Dergisi* 4(2) Ss.185–200.

Nations, United. 2023. 'What Is Hate Speech?' United Nations. Retrieved 16 April 2023 (<https://www.un.org/en/hate-speech/understanding-hate-speech/what-is-hate-speech>).

Online Hate Prevention Institute. 2015. 'Learn about Online Hate - Online Hate Prevention Institute'. Erişim Tarihi: 17 Nisan 2023 (<https://ohpi.org.au/learn-about-online-hate/>).

Özdemir, E. 2017. 'Suriyeli Mültecilerin Türkiye'deki Algıları'. *Savunma Bilimleri Dergisi* 16(1) Ss.115– 134.

Powell, A. Scott, A. J. Henry, N. 2020. 'Digital Harassment and Abuse: Experiences of Sexuality and Gender Minority Adults'. *European Journal of Criminology* 17(2) Ss. 199–223. doi: 10.1177/1477370818788006.

Refugees, United Nations High Commissioner for. 1951. 'Convention and Protocol Relating to the Status of Refugees'. UNHCR. Erişim Tarihi: 27 Haziran 2022 (<https://www.unhcr.org/protection/basic/3b66c2aa10/convention-protocol-relating-status-refugees.html>).

Refugees, United Nations High Commissioner for. 2016. 'New York Declaration for Refugees and Migrants'. UNHCR. Erişim Tarihi: 6 Temmuz 2022 (<https://www.unhcr.org/new-york-declaration-for-refugees-and-migrants.html>).

SODEV. 2021. 'SODEV: Suriye Göçünün 10. Yılında Türkiye'de Suriyeli Göçmenler'. Gelecek Sosyal Demokrasidir. Erişim Tarihi: 22 Nisan 2023 (<https://sodev.org.tr/sodev-suriye-gocunun-10-yilinda-turkiyede-suriyeli-gocmenler/>).

TCMB. 2023. 'TCMB - Kurlar'. Erişim Tarihi: 22 Nisan 2023 (https://www.tcmb.gov.tr/kurlar/kurlar_tr.html).

Tek, Ö. B. 2022. 'Türkiye'de Mülteci Algısı'. PERSPEKTİF. Erişim Tarihi: 22 Nisan 2023 (<https://www.perspektif.online/turkiyede-multeci-algisi/>).

TÜİK. 2023. 'Enflasyon'. T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı - SBB. Erişim Tarihi: 22 Nisan 2023 (<https://www.sbb.gov.tr/enflasyon/>).

Yiğit, U. Hazer, M. Uyar, C. 2021. 'Political Discourse on Syrian Refugees in Turkey'. Pp. 145–64 in *Challenging Discrimination in Different Areas: Turkey*. Berlin: Peter Lang GmbH Internationaler Verlag der Wissenschaften.

Yiğit U. Hazer, M. 2022. 'Grasping the Migration Discourse: Case of Turkey'. *Fenerbahçe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2(2) Ss.329–48.

Afganistan Göçmenleri Üzerine Bibliyografik İçerik Analizi ¹

Yasin ÖZBEY ²

Gönderilme Tarihi: 9.5.2023

Kabul Tarihi: 23.5.2023

ÖZET

Göç çalışmaları son yıllarda giderek genişleyen ve çeşitlenen içeriklere sahip bağımsız bir disiplin haline gelmektedir. Bu çalışmada da bu disiplinin bir parçası olarak Afganistan göçmenlerinin Türkçe literatür içerisindeki yerinin bibliyografik içerik analizi yapılarak anlaşılması amaçlanmaktadır. Bu amaç kapsamında MaxQda yazılım programı ile Afganistan göç literatürü konu modellemesi olarak analize tabi tutulmuştur. Bu makale göstermektedir ki Türkçe olarak Afganistan göç literatürü son yıllarda giderek artan bir oranda çalışılmaya başlanmaktadır. En çok uyum, çocuk ve toplumsal cinsiyet etrafında dönen çalışmalar bulunmaktadır. Bununla birlikte bu çalışmalar henüz geniş ve odaklanmış literatüre kavuşmuş görünmemektedir. Ancak bu durum literatürün genişlemesi, kurumsallaşması, uluslararasılaşması için fırsatlar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Afganistan Göçmenleri, Bibliyografya, İçerik Analizi, Uyum

ABSTRACT

In recent years, migration studies has emerged as a distinct academic field with a constantly developing and diversified body of knowledge. By conducting a bibliographic content analysis, this study aims to comprehend the position of Afghan immigrants in Turkish literature as a subfield of this field. The MaxQda software was used to examine the Afghanistan migration literature as a subject model for this purpose. This article demonstrates how interest in Turkish-language writing about Afghan migrants has grown recently. Studies frequently focus on adaptation, children, and gender. However, it doesn't seem like these studies have yet produced a significant body of focused literature. However, this circumstance presents opportunities for the literature's growth, institutionalization, and globalization.

Keywords: Suicide, Psychology, Human, Behaviour, Emotion

¹Bu yazıya atıfta bulunmak için: Cansız, A. (2023). İntihar Psikolojisi ve İntiharlar Üzerine Genel Bir Bakış. *Oditoryum Eleştirel Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt 2. Sayı 2. Ss. 30-43

²İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, İstanbul Üniversitesi 100/2000 Bursiyer Doktora Adayı. İstanbul. ozbeyasin@gmail.com 0000-0003-3260-3941

Giriş

Göç çalışmaları dünyagenelinde giderek genişleyen bir literatür edinmeye başlamaktadır. Öncelikle birçok farklı disiplin içerisinde kendine yer edindiğini söylemek gerekmektedir: Sosyoloji, tarih, siyaset, ekonomi vs. (Yans-McLaughlin vd., 1990); (Brettell & Hollifield, 2015); (Gatrell, 2013). Göçün ekonomi ile ilişkisinden bahsederken alt kapsamına aldığı birçok başlık bulunmaktadır: Vasıflı-vasıfsız emek göçü, beyin göçü, emek pazarı, para havaleleri, (Borjas, 2016); (Piore, 2009); (Waldinger & Lichter, 2003). Bu literatür içerisinde göçü tarihsel olarak bölümlendiren çalışmalardan (Castles vd., 2008); (Massey, 2005), göçün teorisini işleyen çalışmalara (Massey vd., 1993); (Portes, 1997) Göçün güvenlik eksenli ele alan çalışmalardan (Ribas Mateos & Dunn, 2021); (Andersson, 2016), toplumsal cinsiyetçilik çalışmalarına (Boyle & Halfacree, 1999); (Lutz, 2010); (Pessar & Mahler, 2003) kadar göç çalışmaları birçok dallara ayrılarak genişlemektedir. Göç çalışmaları son yıllarda devlet ve ulus merkezli bakışı sorunsallaştıran ulusötesilik tartışmalarını da bünyesine katmaktadır (Basch vd., 1994); (Wimmer & Glick Schiller, 2002). Ulusötesilik kavramını destekleyen konulardan birisi de ve hatta bir nevi tamamlayıcısı olarak değerlendirilebilen hareketlilik kavramı da bu dönemde metodolojik milliyetçilik eleştirisi olarak doğmuştur (Urry, 2007). Son olarak göçün hangi konuları kapsadığının yanı sıra bu konuların tümünün birden nasıl çalışıldığının bilgisini bilebilmek yani yöntemine erişebilmek için yöntem çalışmaları da göç çalışmalarını zenginleştiren bir alan açmıştır (Vargas-Silva, 2012); (Zapata-Barrero, 2018).

Bu çalışma kapsamında konunun öznesi olan Afganistanlı göçmenler ise son on yıllarda dramatik bir şekilde artan göç fenomenin parçası olmaktadır ve aynı zamanda en uzun süreli mülteci nüfuslarından birini de temsil etmektedirler (Karadağ, 2021: 10). 8,2 milyondan fazla Afgan'ın çatışmalardan, yoksulluktan, şiddetten dolayı ülkelerinden kaçtıkları ya da sürüldükleri bilinmektedir ve bunların da resmi rakamlara göre yaklaşık 1.3 milyonu Pakistan'da, 850.000 civarı ise İran'da yaşamaktadır (UNHCR, 2023). Türkiye'yi hedef seçen ya da Türkiye üzerinden Avrupa'ya göç etmek isteyen Afgan göçmenlerin net bir sayısına bu göçmenlerin neredeyse, tamamının düzensiz göçmen olması nedeniyle ulaşmak mümkün değildir. Bununla birlikte 2015 yılından itibaren yakalanan düzensiz göçmenlerin sayısının artık ortalama 50 binli rakamlardan 100 binli rakamlara ulaşması hem düzensiz göç fenomeninin hem de bu göç içerisinde Afgan nüfusunun önemini ortaya koymaktadır. Nitekim 2022 yılında toplamda 258.027 düzensiz göçmen yakalanırken, bu göçmenlerin 115.775'ini Afgan göçmenler oluşturmaktadır. Çalışmanın yöntemini açıklamadan önce neden Afgan göçünü haritalandırmanın önemini ve bunu Türkiye literatürü üzerinden ele almanın bir gerekçesini bu rakamlar nispeten açıklamaktadır.

Metodoloji

Bu çalışma göç alanında bibliyografik ve konu modellemesine dayanan bir içerik ve nicel literatür araştırmasına dahil olmaktadır. Sadece yazar isimlerine ve atıflara dikkat çeken bir sıralı yayımlar listesi olarak ele alınan bibliyografik çalışmaların ötesinde, özetlerini içerdiğinden çıkarılan

³Veriler Göç İdaresi Başkanlığı web sitesinden alınmıştır. 26.04.2023

konulara ve bu konuların içeriğini gösteren manzaranın kendisine bakılmaktadır (Pisarevskaya vd., 2020) (Kajikawa vd., 2007). Bu çalışmada temel amaç, Afganistanlı göçmenler üzerine yazılmış Türkçe yayınların hangi konu bağlamında ele alındıkları ve bu konuların içerik olarak literatürde hangi boşlukları doldurdukları ile alakalıdır. Çalışmanın ulaşmak istediği diğer bir nokta ise en çok işlenen konuların yanı sıra literatürde hangi boşlukların nispeten eksik kaldığı ve bu kapsamda gelecek çalışmaların için boşlukların nasıl doldurulabileceğini ele almaktır. Literatürün işlenen ve az işlenen alanlarını görmek alan yazının kendisine bakarken bütüncül resmi sunması açısından önemlidir.

Bibliyografik literatür taraması yaparken YÖK TEZ veri tabanından ve ULAKBİM veri tabanından faydalanılmıştır. Burada hedef, Afganistan literatürüne odaklanan, Türkçe lisansüstü çalışmalar ve Türkiye’de yayınlanmış ulusal/uluslararası hakemli dergilerdeki makalelerdir. İçerik açısından Türkiye bağlamında Afganistanlı göçüne dair çalışmaların yabancı dillerde de mevcut olduğunu kabul etmekle birlikte hem kapsamı daraltmak hem de doğrudan Türkçe literatüre ulaşmak için bilinçli bir şekilde İngilizce ve/veya diğer dillerdeki yayınlar kapsam dışında tutulmuştur. Veriye ulaşmak için konu başlığı kısmı tercih edilmiştir. Gelişmiş tarama kısmında konu başlığı seçilerek “Afganistan”, “Göç” ve “Göçmen” anahtar kavramları kullanılmış ve taramalar bu şekilde daraltılarak elde edilmiştir ve tarihsel aralık olarak 2000-2022 yılları seçilmiştir. Verilerin analiz aşamasında ise MaxQda 2022 yazılımı tercih edilmiştir. Bu yazılım içerisinde elde edilen veriler dokümanlandırılmış ve analizi yapmayı mümkün kılacak konu temaları kodlara ayrılmıştır. Dokümanlandırılan bu kodlar literatürdeki “özet” kısımlarından çıkarılmıştır. Derlenen bu kodlar kelime bulutu, kod ilişkileri matrisi, ve kelime/sözlük tabanlı içerik analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir.

Türkçe Göç Haritasında Afgan Göçmenleri Konumlandırmak

Türkiye’deki göç çalışmalarını öncelikle konu başlıkları olarak inceledik. Burada analiz için kullandığımız kod sistemlerini göç çalışmalarının temel başlıklarını değerlendirerek başlamakla birlikte analize tabi tuttuğumuz lisansüstü çalışmalar ve makalelerin özet kısımlarının işaret ettiği konu ve konu alt başlıklarına doğru daralttık.

Literatürdeki özet metinlerin en çok hangi kelime ve/veya kelime gruplarını içerdiklerini anlamak istediğimizde MaxQda 2022 programında kullanılan kelime bulutu verisi anlamlı bir bütünsellik ortaya koymaktadır. Gereksiz kelimeler ayıklandıktan sonra a tekrar edilme sayısı 15 olan 15 sıklık verisi seçildi ve bu verilere ek olarak 15 sayısı üzerinden sıklık verisi bu sefer “Afgan”, “Göç”, “Türkiye”, “Suriye”, kelimelerini hariç tutarak seçildi. Bunun yapılmasının en önemli sebebi zaten bu bibliyografik taramada en çok tekrar eden birincil kavramları çıkararak geriye kalan ana temaları görebilmemiz için hangi kavramların daha çok öne çıkabileceğini anlamaktır (Bkz: Şekil 1 ve Şekil 2)

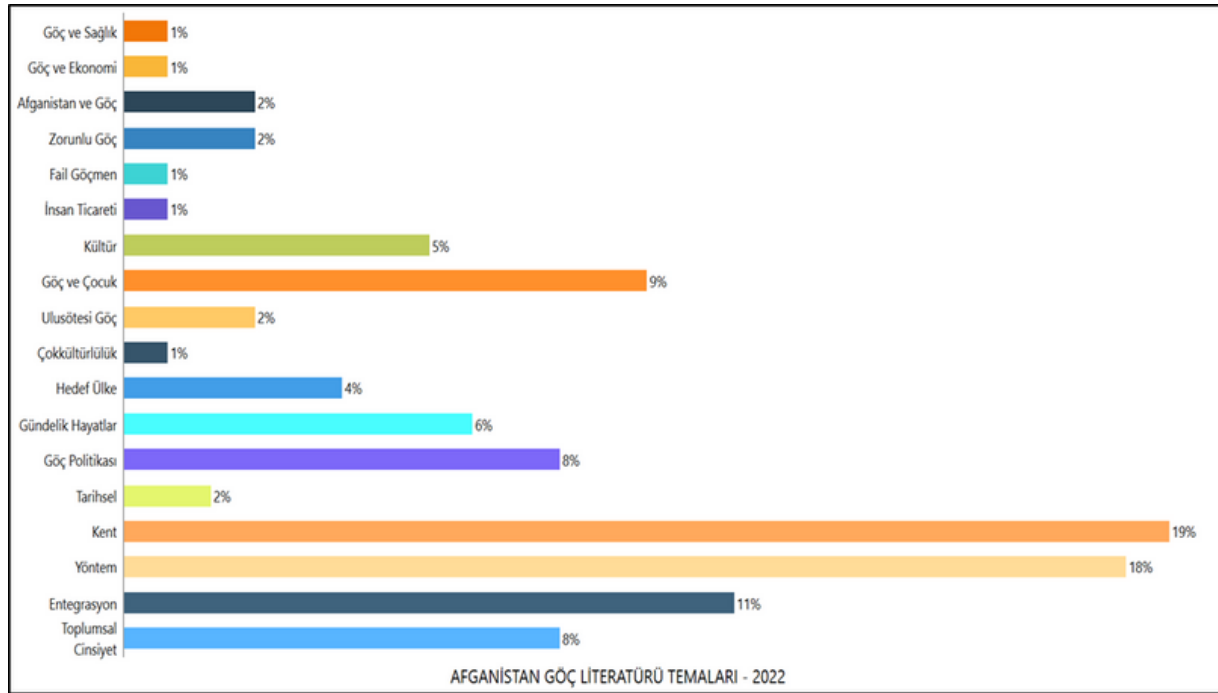

Şekil 1: Kelime Bulutu

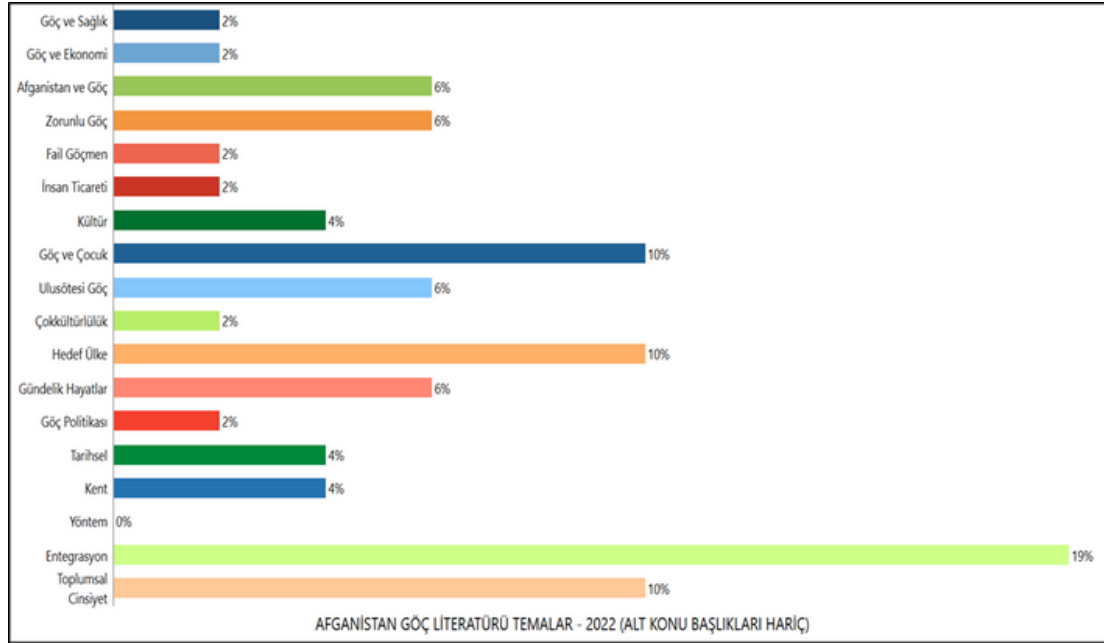

Şekil 2: Kelime Bulutu (Ülke kodlarından arındırılmış)

Kelime Bulutu görselleştirmesine baktığımızda literatürün de zaten kapsamına giren “Afgan”, “Türkiye” ve “Göç” kavramlarının baskın olduğunu görmek oldukça doğal olmaktadır. Ancak bu kelime gruplarını çıkardığımızda mülteci ve mülteciliğin, ekonominin, kültürün, sosyal hayatın, güvenliğin, eğitimin ve uyumun en çok geçen kelimeler olduğunuanlamaktayız. Bu kavramların özet ve başlık metinlerinde geçen bir yığın kelimedenden ibaret mi yoksa lisansüstü tezlerdeve çeşitli hakemlibilimsel dergilerde çalışılan ve odak konusu olarak işlenen kavramlara mı denk geldiğini anlamak için bir dizi sözcük bir dizi temalara gruplandırıldı ve karşımıza analize mümkün kılacak konu kümeleri ve konu alt kümeleri belirlendi ve grafik olarak ortaya konuldu. Afganistan Göç Literatürü Temaları olarak belirlenen bu grafik oluşturulurken, hem sağlamasını yapabilmek hem de yanlıcılığı minimize edebilmek amacıyla ikinci bir grafik de konu alt başlıkları hariç tutularak oluşturuldu (Bkz: Grafik 1 ve Grafik 2)

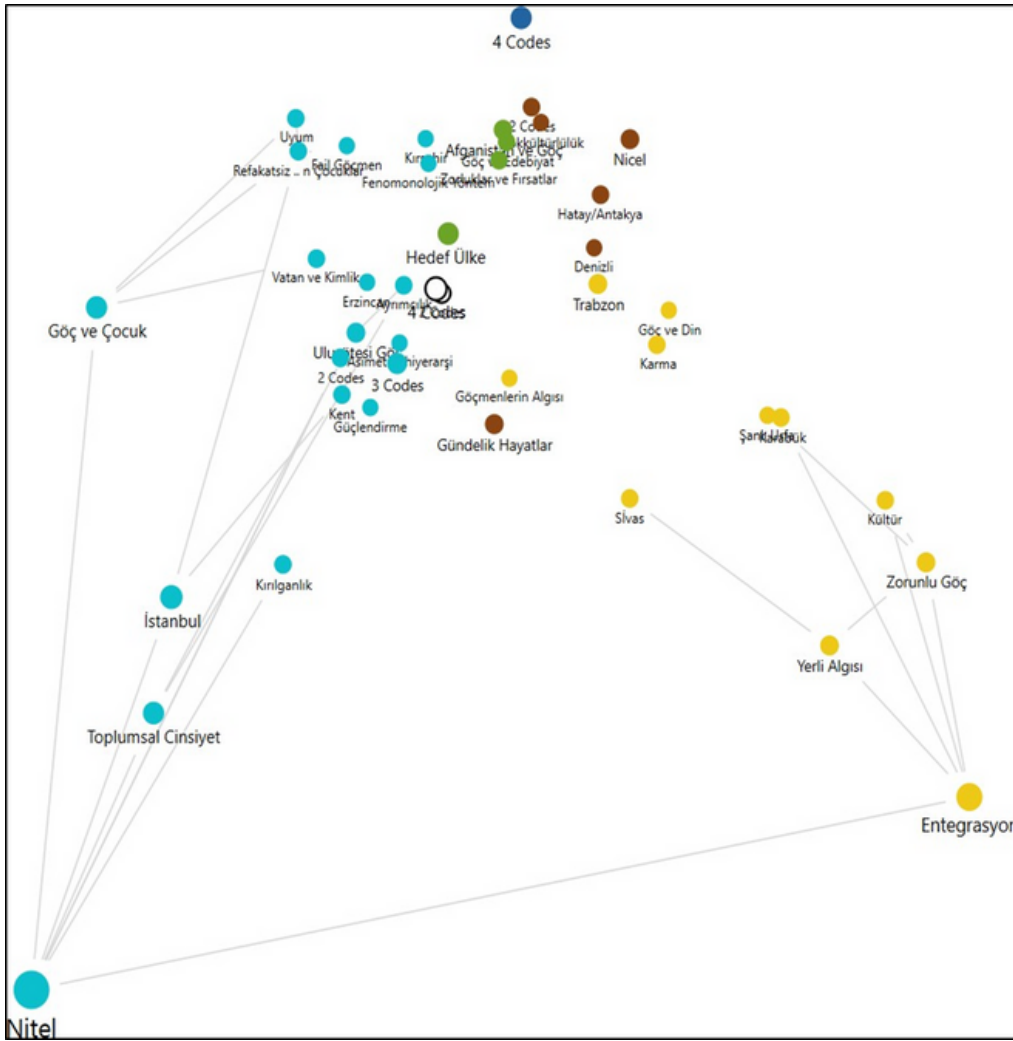
Grafik 1: Afganistan Göç Literatürü Temaları 2022

Grafik 2: Afganistan Göç Literatürü Temaları 2022 (Alt Temalardan Arındırılmış)

Kelime bulutu ile kelime kümeleri karşılaştırıldığında çalışılan alan açısından uyum/entegrasyon kavramlarının en çok çalışılan alan olduğunu söylemek yanlış olmaz. Uyum kavramı hem kelimenin kendisi olarak hem de içerik olarak analiz içerisinde birbirlerini destekleyici tema olarak görünmektedir. Farklı kültürlerin, milletlerin ve/veya grupların bir ülke toprakları içerisinde aniden veya süreç içerisinde karşılaşması birbirlerini nasıl gördükleri/algıladıkları noktasında ve potansiyel çatışma alanları için uyum meselesini göç fenomeni içerisinde ilk akla getiren tema olarak gayet doğal görünmektedir. Bu çalışmanın ulaştığı veri açısından da uyum ve entegrasyonun en çok işlenen konu olması anlaşılır olmaktadır. Uyum meselesinin alt başlıklarına indiğimizde ise en dikkat çekici tema olarak karşımıza çıkan göçmenlerin ve yerlilerin birbirlerine yönelik algılarının temsil edildiği temalardır. Bir bütün olarak entegrasyonun kendisi 9 kez çalışılmışken, yerlilerin göçmenlere yönelik algısı 3 kez çalışılarak hedef ülke toplumu odaklı çalışmaların ön planda olduğu anlaşılmaktadır. Hedef ülke toplumunun algıları çok önemli olmakla birlikte göçmenlerin algısına da eğilmek ve dahası uyum konusunu ekonomik alanla, gündelik ve toplumsal hayatla, kültürle, kentle vs. ilişkilendirebilecek çalışmalara da ihtiyaç olduğuaçıkça anlaşılmaktadır (Favell, 2000); (Goksel, 2018). Nitekim kod haritası matrisi da bize uyum konusunun çok sınırlı bağlantılar kurduğunu ispatlamaktadır (Bkz: Şekil 3)

Şekil 3: Kod ilişkileri Haritası

Konu kümeleri grafiğine baktığımızda ikinci en çok çalışılan alan “göç ve çocuk” başlıklı tema içeriğidir. Kelime bulutuna göz atıldığında eğitim ve öğrenci kelimeleri göç ve çocuk alanını en çok karşılayan kavramlar olmaktadır. İlk-orta ve lise öğretim düzeyindeki göçmen çocuklarla alakalı içeriklerin ön planda görünür olmasını sağlayan kelime bulutu analizi bize doğru ancak sınırlı bir analiz sunmaktadır. Nitekim göç ve çocuk temasının genel görünümüne bakıldığında göç ve çocuk 5 adet çalışmada yer alırken ve bunların çoğu eğitimle alakalıyken; alt başlıklarına inildiğinde ise vatan ve kimlik, uyum ve refakatsiz göçmen çocuklara yönelik çalışmalar 2’şer adetle temsil edilir görünmektedir. Bu analiz sayesinde ki çocuk alanı ile uyum arasında kurulan güçlü bağlantı vurgulanmaktadır. Afganistanlı göçmen çocukların uyumuna dair çalışmalar, çocukların Türkiye ve Türk kimliğine yönelik geliştirdikleri millibağlar ve bu bağları destekleyici entegrasyon içeriklerinden oluşmaktadır. Göç kod haritası matrisi de bu bağlantıları destekleyici görünmektedir (Bkz: Şekil 3). Çocuk çalışmaları içerisinde en çok dikkat çeken ikinci başlık az da olsa refakatsiz Afgan göçmen çocuklarına yönelik çalışmaların bulunmasıdır. Bu konunun daha çok incelenmesi, Afganistan göçü ve refakatsiz çocuklara yönelik politikalar geliştirilmesini kısmen daha mümkün kılacaktır (Ensor & Goździak, 2016); (Bozok & Bozok, 2018); (Altıntop, 2022). Diğer yandan göç ve çocuk alanında eğitim politikaları, aile politikaları ve göçmen çocuklarının eğitim ve hayat standartlarının artırılmasına yönelik ekonomik politikaların da çalışılmasına ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır.

Afganistan göçüne dair çalışılan üçüncü bir konu başlığı ise toplumsal cinsiyet çalışmaları üzerinden şekillenen alandır. Kelime bulutu analizi, toplumsal cinsiyet çalışmalarını bu çalışma bağlamında tamamen göz ardı etmiş görünmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerini içerecek hiçbir kelime, görselin içerisinde ne yazık ki kendisine alan bulamamıştır. Bununla birlikte konu kümeleri grafiği, aslında toplumsal cinsiyet çalışmalarının ilk üç konu içerisinde yer aldığını (5 adet genel konu başlığı, 5 adet altı başlık ile toplam 10 adet çalışmada) açıkça göstermektedir ve her ne kadar Afganistan göçleri bağlamında yeterli olmasa bile konunun öneminin kavrandığını ispatlamaktadır. Nitekim Afganistan üzerinden yaşanan göçlerin büyük bir kısmı “erkek” ve “bekar erkek” göçleridir. Dolayısıyla bu erkek odaklı göçlerin geri planında kalan Afganistanlı kadın göçmenlerin nasıl bir göç süreci deneyimledikleri ve bu deneyim içerisinde hangi toplumsal cinsiyet mekanizmaları ile baş etmek zorunda kaldıklarının açığa çıkarılması kıymetli olmaktadır. Nitekim Afganistanlı kadın göçmenlere yönelik çalışmalar içerisinde onların “ayrımcılık”, ve “yoksulluk” ile çevrelendikleri kadar, bu ayrımcılıkları aşmak için nasıl “güçlendirme” mekanizmaları da incelenerek birbirlerini tamamlayıcı çalışmalar da bulunmaktadır. Bununla birlikte Afganistan göçüne dair toplumsal cinsiyet çalışmaları hala incelenmeye açık bir alan sunmaktadır. Nitekim bu kadar büyük bir erkek göçü içeren bir göç sürecinin en azından toplumsal cinsiyet bağlamında “erkeklik” olgusunu da içermesi gerekmektedir (Wojnicka & Pustulka, 2019).

Uyum, göç ve çocuk ve toplumsal cinsiyet üzerine çalışmalar dışında kendisine en çok alan açan konu başlığı politikalar olmuştur. Göç politikası kelime bulutu analizinde doğrudan karşılaşılan bir kavram değildir. Bu analizi detaylandırmak için konu kümeleri grafiğine baktığımızda literatür içerisinde göç politikalarının kendisine 1 kez değinildiğini ancak alt başlıkları olarak güvenlik politikası (4), kamu politikası (2), mültecilik politikası (2) ve diğerleri ile toplamda 11 kez işlendiğini görmek genel konu olarak oldukça yetersiz kaldığını göstermektedir. Nitekim kod ilişkileri matrisinde de kendisine alan açacak ilişkiler gösterilememiştir. Bununla birlikte alt başlıkları ile biraz daha önemsendiğini söylemek doğru olacaktır. Göç ve göç politikaları akla ilk gelen konulardan biri olmakla birlikte Afganistan göçü ve Türkiye bağlamında daha üst sıralardan kendisine yer edinmemesi Afgan göçmenlerinin daha çok transit göçle ilişkilendirilmesinden kaynaklı olabilir. Bununla birlikte Suriye göçünü ayrı tutarsak Batı dışı coğrafyadan gelen göç akımları ile alakalı olması nedeniyle az önemsenmektedir ve dahası güvenlik politikaları söylemlerine dahil edilerek en baştan yerli toplumla kurulabilecek ilişki dışlanmaktadır. Nitekim bu çalışmada da fark edildiği üzere Afganistan göçmenleri üzerine göç politikaları özelindeki çalışmalar güvenlik politikalarıyla alakalı içerikler barındırmaktadır (Acar, 2019). Bununla birlikte güvenikleştirici politikalar haricinde “mültecilik” kavramı ele alınarak Afganistan göçünü dışsallaştıran değil aksine uyum/entegrasyon ve sorumluluk ilkesi temelinde nasıl bir politika izlenebileceğine dair çalışmalar da bulunmaktadır. Üstelik bu çalışmalar içerisinde az çalışılmış olmasına rağmen tamamlayıcı olarak kamu/yerel politikalar üzerine odaklanılmış politikalar da bulunmaktadır. Diğer yandan tüm bu çalışmalara rağmen Afganistan göçü özelinde küresel, ulusal ve yerel politikalar oldukça az çalışılmaktadır. Dahası bu politikaları sadece Afganistanlı göçmenlerin mülteci olup olmadıkları ile değil aynı zamanda

ekonomi-politik, sağlık, çalışma koşulları ve şartları, eğitim gibi diğer politikalarla birlikte düşünülebilecek çalışmaların gerekliliği de literatürde açıkça anlaşılmaktadır.

Sadece kelime bulutu ya da konu kümeleri grafiği değil aynı zamanda konular kümelere ayrıldıktan sonra karşılıklarına birkaç kelime etiketi tanımlanarak bu etiketler üzerinden konu modellemesi gerçekleştirilmiş ve bu sayede kelime bulutu ve konu kümeleri grafiği de test edilmeye çalışılmıştır.

Tablo 1: Kelime Bazlı Konu Etiketleri

Konu Kümeleri	Konu Etiketleri
Göç ve Sağlık	Acil servis; sağlık hizmeti, sağlık riski, hastalık, ölüm, bakım, tedavi
Göç ve Ekonomi	Ekonomi politikası, işçi, market, Pazar, emek, ücret, çalışma
Afganistan ve Göç	Afganistan göçmenleri, Afganistan tarihi, Afgan göçü
Zorunlu Göç	Zorunlu göç, mecburiyet, mültecilik ve zorunlu göç, mültecilik, şiddet
Fail Göçmen	Fail, fail olarak göçmen, aracı, kaçakçı, fail göçmen
İnsan Ticareti	İnsan ticareti, kaçakçılık, illegal
Kültür	Göç ve kültür, edebiyat, göç ve eğitim, çeşitlilik, çokkültürlülük, dil, sinema
Göç ve Çocuk	Çocuklar, refakatsiz, çocukların eğitimi, okul, çocuk ve aile, çocuk ve uyum, çocuk evliliği, göçmen çocuklar, çocuk ve vatan
Ulusötesi Göç	Ulusötesi göçler, sınıraşan, uluslararası ağ, ulusötesi ağ, diaspora, para havalesi, ulusötesi göç, sınıraşan göç, kaçakçılık
Çokkültürlülük	Farklılık, çokkültürlülük, benzerlik, çokkültürlü eğitim, çokkültürlülük politikası
Hedef Ülke	Hedef ülke, transit ülke
Gündelik Hayatlar	Gündelik hayat, gündelik yaşam, yoksulluk, kırılmalık, mücadele, fırsat, zorluk
Göç Politikası	Göç politikası, kamu politikası, mülteci politikası, sınır politikası, güvenlik sorunu, neoliberalizm, dışsallaştırma, militan, sınır kontrolü, güvenlik politikası
Tarihsel	Göç tarihi, Afganistan tarihi, Afganistan göç tarihi
Kent	Kent politikası, mekansal kümelenme, yerel politika, göç ve kent, göç ve şehir
Yöntem	Nitel yöntem, nicel yöntem, karma yöntem, gözlemü mülakat, katılımcı gözlem,
Entegrasyon	Entegrasyon, sosyal uyum, uyum, kültürel uyum, hiyerarşi, göçmen algısı, yerli algısı, ekonomik uyum
Toplumsal Cinsiyet	Erkeklik, eşitlik, güçlendirme, zorbalık, ayrımcılık, kadına şiddet, erkeğe şiddet, bekar erkek, toplumsal cinsiyet, kadın

Göç ve Sağlık	4
Göç ve Ekonomi	3
Afganistan ve Göç	1
Zorunlu Göç	10
Fail Göçmen	3
İnsan Ticareti	1
Kültür	6
Göç ve Çocuk	9
Ulusötesi Göç	1
Çokkültürlülük	3
Hedef Ülke	4
Gündelik Hayatlar	11
Göç Politikası	13
Tarihsel	
Kent	
Yöntem	4
Entegrasyon	18
Toplumsal Cinsiyet	16

Grafik 3: Kelime Bazlı Konu İçerik Analizi

Bu modellemede de görüldüğü üzere entegrasyon, toplumsal cinsiyet, göç politikası, göç ve çocuk yine en çok bahsi geçen çalışmalar olmaktadır. Bu üç analiz biçimi de göstermektedir ki Türkiye’deki Afganistanlı göçmenler hakkında yapılan literatürün büyük bir kısmı entegrasyona, uyum süreçlerine, çocuklara, güvenlik endeksli göç politikalarına ayrılmıştır. Bununla birlikte literatürde göç çalışmalarının çeşitlendirilmesinin ve hatta kategorilendirilmiş konuların derinleştirilmesi gerektiği aşikardır. Bu kapsamda hangi konuların daha az çalışıldığı veya neredeyse hiç çalışılmadığının fark edilmesi de bu veriler ışığında ortaya çıkmaktadır.

Daha az çalışılan veya hiç çalışılmayan konulara gelince bu literatür çalışmasında yöntem açısından Afganistan göç çalışmalarını değerlendirdiğimizde karşımıza bariz bir şekilde çıkan tema, nitel araştırma yöntemleri olmaktadır. 50 çalışma içerisinde 23 tanesinin hangi yöntemi tercih ettiğine dair çalışmalara bakıldığında 17 adet çalışmanın nitel yöntemleri tercih etmesi, Afganistan göçü ve göçmenlerine dair çoğunlukla yapılandırılmış, yarı-yapılandırılmış, odak grup görüşmeleri, olgu bilim gibi tekniklere dayalı veri ve analizleri içerdiği anlaşılmaktadır. Bu nitel odaklı çalışmalar Afganistan’dan göç eden göçmenleri derinlemesine anlamak açısından önemli bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Nitekim bu sayede göçmenlerin ne düşündükleri ne hayal ettikleri, neyi nasıl deneyimlediklerine dair ciddi bulgular sunması açısından anlamlıdır. Bununla birlikte sırasıyla 3 adet nicel ve 2 adet karma yöntemlerin kullanıldığı nicel ve karma yöntemler, Afganistan göç çalışanları için oldukça sınırlı kalmış alt temalar olarak göze çarpmaktadır. Diğer yandan Afganistan göçüne dair nasıl bir yöntem çalışması izlenebileceği ve/veya bu göç çalışması üzerinde yöntemin kendisine odaklanmak henüz çalışılmamış bir alan olarak ön plana çıkmaktadır. Yöntemin kendisi üzerine düşünmek, Afganistan göçü gibi yoğun, karmaşık, farklı göç tarihi dönemlerine atıf yapılabilen ve bir o kadar da görünmez ve konuşulmaktan kaçınılan bir göç olgusu için kışkırtıcı olabilecek çalışmaları teşvik edebilir (Bakewell, 2008); (Wilding, 2007); (Vargas-Silva, 2012).

Göç ve kent özelinde çalışmaların oldukça yaygın olduğunu düşündürebilecek bir görüntü sunan grafik 1'in yerine aslında grafik 2 ve konu modellemesi tablosuna bakıldığında Afganistanlı göçmenlerin kent ve şehir ile alakalı bir çalışmanın içerisine yeterince dahil edilmedikleri anlaşılmaktadır. Burada ortaya çıkan durum yöntem açısından göçmenlerin hangi kentten seçildikleri ile alakalıdır. Bu nedenle göçmenlerin şehirle kurdukları her türlü ilişki biçiminin ele alınabileceği çalışmaların eksikliğine işaret etmek gerekmektedir (Simsek-Caglar & Schiller, 2018); (Bloomfield, 2019).

Sadece yöntem ve kent üzerinden alanı doldurabilecek çalışmalar da yeterli kalmayacaktır. Bu çalışmanın gösterdiği ve gösteremediği detaylarla birlikte belirtecek olursak, Afganistan göçü yıllardır uluslararasılaşmış, sınır aşan bir göç fenomeni haline döndüğü için ulus devletlerin perspektifinden biraz uzaklaşarak ulus ötesi göç alanları ve mobilite üzerinden bu hareketliliği hem yöntem hem teorik bağlamda derinleştirebilecek çalışmalara gereksinim olduğu görülmektedir (Monsutti, 2010); (Fischer & Van Houte, 2020) Afganistan göçü çok fazla düzensiz gerçekleşen bir göç olması ve aynı zamanda insan ticareti ve insan kaçakçılığına maruz kalması nedeniyle geniş kapsamda sınır politikalarına (Wastl-Walter, 2016), daraltılmış bağlamda mikro ve mezo çalışmalara ihtiyaç duymaktadır (Gammeltoft-Hansen & Sørensen, 2013).

Afganistan göçmenleri her ne kadar Avrupa hedefiyle bir rota çizmiş olsalar da çoğunluğunun hem sınır politikaları bağlamında ilerleyememeleri hem de bir kısmının zaten geri dönme arzusu taşımaları nedeniyle ülkelerine geri dönmektedirler (Karadağ, 2021). Bununla birlikte bu çalışma kapsamında geriye göç üzerine bir çalışma ile karşılaşılmamıştır. Geriye göç üzerine yapılacak çalışmalar önemli bir boşluğu dolduracak olmakla birlikte, geriye göçün ekonomik koşullar ve motivasyonlarla kurduğu ilişkinin anlaşılmasına da fayda sağlayabilecektir (Dustmann & Weiss, 2007); (van Houte, 2016); (Galor & Stark, 1990). Afganistan göçmenlerini değerlendirirken ekonomik göçe, emek göçüne, göçmenin emeğine yönelik çalışmalara her üç tabloda da çok az başvurulduğunu görmek oldukça şaşırtıcı olmakla birlikte gelecek araştırmalar için aslında bir fırsat da sunmaktadır. Afgan göçmenlerin ülkelerindeki çıkışlarının şiddetten sonra en önemli sebebi olan ekonomik koşullar ve gittikleri ülkelerde Türkiye de dahil olmak üzere kayıt dışı ekonomik sektörlere doğrudan girişmelerine rağmen bir ekonomi teorisi veyahut emek pazarına dair çalışmaların yetersizliği yeni çalışmaların gerekliliğini ortaya koymaktadır (Borjas, 2016); (Castreevd., 2004); (Alamyar, Roohullah & Boz, Ismet, 2022).

Son olarak göçmen karşıtlığına da değinmek günümüz konjonktüründe önemli olmaktadır. Dünya genelinde göçmen karşıtlığı giderek popüler olmakta ve kendine ciddi bir taraftar toplamaktadır. Siyasal partiler, Almanya gibi yüksek oranda göçmen kabul eden ülkeler de dahil olmak üzere, parti programlarına ve tüzüklerine göçmen karşıtlığını açıkça yerleştirmektedirler (Aras & Sağıroğlu, 2020). Türkiye'de de son yıllarda giderek artan oranda göçmen karşıtlığı yaygınlaşmaktadır. Bu çalışma özelinde amaç göçmen, ya Afgan göçmen karşıtlığını tartışmak değil ancak literatürün zenginleşmesi bağlamında ve göçmenleri tanımak ve anlamak ve Türk toplumu ile Afgan göçmenlerin hangi ortak zeminde buluşabileceğini görmek için Afgan göçmen

karşıtlığının ne tür politik, ekonomik, kültürel vs. kaynaklardan beslendiğini ortaya çıkaracak çalışmaların gerekliliği ortadadır. Bunun için daha önce bahsettiğim sınır güvenliği ve politikası tartışmalarını derinleştirmek, Afgan göçmenlerinin kültürel ve sosyal kabullerini incelemek, Türkiye ekonomisi içerisindeki konumlarını hem göçmenlere yönelik istismar hem de göçmenlerin ekonomiye sundukları katkı bağlamında incelemek gibi çalışmalar önemli başlangıç noktaları olabilir.

Sonuç

Makale, bize Afganistan göçünün Türkiye literatürü içerisinde nasıl ve hangi bağlamlarda çalışıldığını sunmaktadır. Çalışmaya başlamadan önce Afganistan göçünün son on yıllardır varlığı göze çarptığı için çok fazla bir konu çeşitliliği içereceği beklenmese bile temel ve alt konu başlıkları olarak yine de sınırlı bir çeşitlilik içerdiği görülmektedir. 18 tane farklı tema çalışıldığı tespit edilse bile bunlardan ancak göç ve toplumsal cinsiyet, göç ve çocuk, göç ve entegrasyon ve politikalar olarak 3-4 tanesi üzerinde yoğunlaşıldığı anlaşılmaktadır. Diğer yandan çalışılan bu temaların içerisinde birbirleri ile kurulan bağlantıların da sınırlılığı tespit edilmektedir. Göç ekonomisi veya göç politikalarının örneğin uyum, toplumsal cinsiyet, çocuk, kültür alanı ile anıldığı ve birbirlerine atıflar yaptığı neredeyse tespit edilememektedir. Bununla birlikte Afgan göçü Türkçe lisansüstü tez çalışmalarında ve makalelerde artan bir ivme yakalamaktadır. Bu ivme eğer ki giderek artan bir şekilde ulus-ötesi göç, sınır, kültürel çalışmalar, göç ekonomisi, diaspora, göç ve kent gibi temalara doğru genişlerse Afgan göç literatürü nitel ve nicel bağlamda daha uzmanlaşmış, uluslararasılaşmış ve yaygınlaşmış görünüme kavuşacaktır.

Kaynaklar

Acar, Ü. (2019). Şartlı Mülteciler ve Ulusal Güvenlik. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 23(3),1211-1225.

Alamyar, R. Boz, I. (2022). Reasons for Afghan Immigrants to Come to Turkey and the Problems They Experience.

Altıntop, A. K. (2022). Border and Journey Experience of Unaccompanied Children Under International Protection in Turkey. Fenerbahçe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2(2), 286-302.

Andersson, R. (2016). Europe's failed 'fight' against irregular migration: Ethnographic notes on a counterproductive industry. Journal of Ethnic and Migration Studies, 42(7), 1055-1075.

Aras, İ. Sağıroğlu, A. (2020). Almanya için Alternatif Partisi'nin Göçmen Karşıtlığı. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 46.

Bakewell, O. (2008). Research Beyond the Categories: The Importance of Policy Irrelevant Research into Forced Migration. Journal of Refugee Studies, 21(4), 432-453. Paragraf metniniz

Basch, L. G. Schiller, N. G. Szanton Blanc, C. (1994). Nations unbound: Transnational projects, postcolonial predicaments, and deterritorialized nation-states. Gordon and Breach.

Bloomfield, J. (2019). Our city: Migrants and the making of modern Birmingham. Unbound.

Borjas, G. J. (2016). We wanted workers: Unraveling the immigration narrative (First edition). W. W. Norton & Company.

Boyle, P. J. Halfacree, K. (Ed.). (1999). *Migration and gender in the developed world*. Routledge.

Bozok, N., & Bozok, M. (2018). "Göçmen İstekleri" Yaklaşımı Işığında Beykoz, Karasu Mahallesi'ndeki Refakatsiz Afgan Göçmen Çocukların Yaşamlarını Sürdürme Mücadeleleri. *Moment Journal*, 5(2), 416-440.

Brettell, C. Hollifield, J. F. (Ed.). (2015). *Migration theory: Talking across disciplines* (Third edition). Routledge.

Castles, S. Miller, M. J. Bal, B. U. Akbulut, İ. (2008). *Göçler çağı: Modern dünyada uluslararası göç hareketleri*. İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Castree, N. Coe, N. Ward, K. Samers, M. (2004). *Spaces of Work: Global Capitalism and the Geographies of Labour*. SAGE Publications Ltd.

Dustmann, C. Weiss, Y. (2007). Return Migration: Theory and Empirical Evidence from the UK. *British Journal of Industrial Relations*, 45(2), 236-256.

Ensor, M. O. Goździak, E. M. (Ed.). (2016). *Children and Forced Migration: Durable Solutions During Transient Years* (1st ed. 2016). SpringerInternational Publishing: Imprint:Palgrave Macmillan.

Favell, A. (2000). *Philosophies of integration: Immigration and the idea of citizenship in France and Britain* (3rd print). Macmillan.

Fischer, C. Van Houte, M. (2020). Dimensions of agency in transnational relations of Afghan migrants and return migrants. *Migration Studies*, 8(4), 554-572.

Galor, O. Stark, O. (1990). Migrants' Savings, the Probability of Return Migration and Migrants' Performance. *International Economic Review*, 31(2), 463.

Gammeltoft-Hansen, T. Sørensen, N. N. (Ed.). (2013). *The migration industry and the commercialization of international migration*. Routledge.

Gatrell, P. (2013). *The making of the modern refugee* (First edition). Oxford University Press.

Goksel, G. U. (2018). *Integration of Immigrants and the Theory of Recognition*. Springer International Publishing.

Kajikawa, Y. Ohno, J. Takeda, Y. Matsushima, K. Komiyama, H. (2007). Creating an academic landscape of sustainability science: An analysis of the citation network. *Sustainability Science*, 2(2), 221.

Karadağ, S. (2021). *Ghosts of İstanbul: Afghans at the Margins of Precarity*. The Association for Migration Research.

Lutz, H. (2010). Gender in the Migratory Process. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(10), 1647- 1663.

Massey, D. S. (Ed.). (2005). *Worlds in motion: Understanding international migration at the end of the millennium*. Clarendon Press.

Massey, D. S. Arango, J. Hugo, G. Kouaouci, A. Pellegrino, A. Taylor, J. E. (1993). *Theories of International Migration: A Review and Appraisal*. *Population and Development Review*, 19(3), 431.

Monsutti, A. (2010). *Dispossession and Displacement*. British Academy.

Pessar, P. R. Mahler, S. J. (2003). Transnational Migration: Bringing Gender In. *International Migration Review*, 37(3), 812-846.

Piore, M. J. (2009). *Birds of Passage*. Cambridge University Press.

Pisarevskaya, A. Levy, N. Scholten, P. Jansen, J. (2020). Mapping migration studies: An empirical analysis of the coming of age of a research field. *Migration Studies*, 8(3), 455-481. <https://doi.org/10.1093/migration/mnz031>

Portes, A. (1997). Immigration Theory for a New Century: Some Problems and Opportunities. *International Migration Review*, 31(4), 799.

Ribas Mateos, N. Dunn, T. J. (Ed.). (2021). *Handbook on human security, borders and migration*. Edward Elgar Publishing.

Simsek-Caglar, A. Schiller, N. G. (2018). *Migrants and city-making: Dispossession, Displacement, and Urban Regeneration*. Duke University Press.

UNHCR. (2023). *Afghanistan Humanitarian Crisis: About the Crisis in Afghanistan*. <https://www.unrefugees.org/emergencies/afghanistan/#:~:text=It%20is%20estimated%20that%2085,exacerbated%20displacement%20throughout%20the%20country.>

Urry, J. (2007). *Mobilities*. Polity.

Van Houte, M. (2016). *Return Migration to Afghanistan: Moving Back or Moving Forward?* (1st ed. 2016). Springer International Publishing: Imprint: Palgrave Macmillan.

Vargas-Silva, C. (Ed.). (2012). *Handbook of research methods in migration*. Edward Elgar.

Waldinger, R. D. Lichter, M. I. (2003). *How the other half works: Immigration and the social organization of labor*. University of California Press.

Wastl-Walter, D. (Ed.). (2016). *The Ashgate research companion to border studies*. Routledge.

Wilding, R. (2007). Transnational Ethnographies and Anthropological Imaginings of Migrancy. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 33(2), 331-348.

Wimmer, A. Glick Schiller, N. (2002). Methodological nationalism and beyond: Nation-state building, migration and the social sciences. *Global Networks*, 2(4), 301-334.

Wojnicka, K. Pustułka, P. (2019). Research on men, masculinities and migration: Past, present and future. *NORMA*, 14(2), 91-95.

Yans-McLaughlin, V. Statue of Liberty-Ellis Island Foundation, Inc, Alfred P. Sloan Foundation, & New York Council for the Humanities (Ed.). (1990). *Immigration reconsidered: History, sociology, and politics*. Oxford University Press.

Zapata-Barrero, R. (2018). *Qualitative research in European migration studies*. Springer Berlin Heidelberg.

İntihar Psikolojisi ve İntiharlar Üzerine Genel Bir Bakış ¹

Alim Cansız ²

Gönderilme Tarihi: 26.4.2023

Kabul Tarihi: 28.5.2023

ÖZET

Bu çalışma, intihar davranışını açıklayan teorileri ve intihar ile psikoloji arasındaki ilişkiyi bütünleştirir. İntihar davranışının birçok özelliği vardır. Bu özellikler teori geliştirmenin sonucudur. İntihar davranışının ardındaki yaygın neden, dayanılmaz zihinsel acıdır. Kendini çaresiz ve umutsuz hisseden bu kişilerin karşılanmamış psikolojik ihtiyaçları intiharda önemli bir etkidir. İntihara meyilli kişilerin amacı çözüm bulmak ve bilinci ortadan kaldırmaktır. Bu insanlar arasında intihara yönelik genel tutum, çelişkili bir duygusal durumdur. Bilişsel durum sınırlıdır ve intihar girişiminde kaçınma davranışı ortaya çıkar. Kişilerarası tepki, intihar niyetinin açığa çıkmasıdır. İntihar, yaşamla başa çıkma girişimleriyle çok tutarlıdır. Birçok teorisyen, intihar davranışının ortak özelliklerine göre intihar davranışını ve nasıl başladığını açıklamak için farklı teoriler önermiştir. Bu teoriler; Psikolojik, sosyolojik ve biyolojik teoriler başlığı altında üç alt bölümde ele alınmıştır. Bu bölümün konusu intihar ve psikoloji olduğundan, psikolojik teoriler ayrıntılı olarak sunulurken, sosyolojik ve biyolojik teoriler ayrıntılı olarak tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İntihar, Psikoloji, İnsan, Davranış, Duygu

ABSTRACT

This work integrates theories explaining suicidal behavior and the relationship between suicide and psychology. Suicidal behavior has many features. These features are the result of theory development. The common reason behind suicidal behavior is excruciating mental pain. The unmet psychological needs of these people, who feel helpless and hopeless, are an important factor in suicide. The aim of suicidal people is to find solutions and remove consciousness. The general attitude towards suicide among these people is a contradictory emotional state. Cognitive status is limited and avoidance behavior occurs in suicide attempts. The interpersonal response is the manifestation of suicidal intent. Suicide is very consistent with attempts to cope with life. Many theorists have proposed different theories to explain suicidal behavior and how it starts, according to the common characteristics of suicidal behavior. These theories are; It is discussed in three subsections under the title of psychological, sociological and biological theories. Since the subject of this chapter is suicide and psychology, while psychological theories are presented in detail, sociological and biological theories are discussed in detail.

Keywords: Suicide, Psychology, Human, Behaviour, Emotion

¹Bu yazıya atıfta bulunmak için: Cansız, A. (2023). İntihar Psikolojisi ve İntiharlar Üzerine Genel Bir Bakış. Oditoryum Eleştirel Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt 2. Sayı 2. Ss. 44-55

²Acıbadem Üniversitesi Adli Bilimler Yüksek Lisans Öğrencisi Psikolog Alim Cansız, alimcansiz11@hotmail.com ORCID: 0000-0003-3856-3661

Giriş

İntihar, tüm ölümlerin %1,5'ini oluşturan, dünyadaki 14. önde gelen ölüm nedenidir. Risk alma ve karar verme gibi psikolojik faktörler diğer ölüm nedenlerinin riskini etkileyebilse de intihar belki de psikolojik faktörlerden en çok etkilenen ölümdür. Bu nedenle intiharı anlamak ve önleme ve önleme yollarını geliştirmek psikologların, psikiyatristlerin ve ruh sağlığı profesyonellerinin sorumluluğundadır. Önceki raporlar intihar sorununun genel bir değerlendirmesini sağlamıştır. Bu çalışmada, intihar davranışının psikolojik teorileri, risk ve koruyucu faktörler, psikolojik müdahaleler ve bu önemli konuda psikolojik araştırmalar için temel kılavuzlar dahil olmak üzere intihar davranışının psikolojisi hakkındaki mevcut bilgi durumu değerlendirilmektedir (Post ve ark., 2009).

İntihar davranışının nedenleri tam olarak anlaşılammıştır; Bununla birlikte, bu davranışın, çeşitli faktörlerin karmaşık bir etkileşiminin sonucu olduğu açıktır. Birçok risk faktörü tanımlanmış olsa da, çoğu zaman insanların neden hayatlarını sonlandırmaya çalıştıklarını açıklayamazlar. Kişilik ve bireysel farklılıklar, bilişsel faktörler, sosyal faktörler ve olumsuz yaşam olaylarının tümü intihar davranışına katkıda bulunur. İntihar düşünceleri ve davranışlarıyla mücadele eden çoğu insan tedavi aramaz. Bazı bilişsel ve davranışsal terapi türlerinin intihar girişimlerini azaltabileceğine dair kanıtlar vardır, ancak intihara karşı koruduklarına dair neredeyse hiçbir kanıt yoktur. Psikolojik ve psikiyatrik tedavilerin geliştirilmesi acil dikkat gerektirir (Eskin, 2017).

Bu makalenin amacı, intihar davranışı psikolojisindeki en ilginç ve bazı bulguları özetlemektir. Özellikle, alanın sınırlamaları, intihar davranışına katkıda bulunan tüm psikolojik faktörlerle ve şu anda bilinenlerin tüm derinliğiyle ilgilenmemizi engellemektedir. İntiharla ilişkili psikolojik faktörlerin bu incelemesi başlangıç niteliğindedir ve mevcut bilgilerin kapsamlı bir incelemesi değildir. Son yıllarda bilgi önemli ölçüde genişlemiş olsa da, çoğu psikolojik araştırma intihardan ziyade intihar düşüncesi ve intihar girişimlerine odaklanmıştır.

1.İntiharı Değerlendirmek

1.1. İntihar Tanımı

İntihar, yaşamın kendisinin kasıtlı olarak reddedilmesidir. Ancak bu tanım, bir şekilde intiharı düşünen kişilerin düşünce ve davranışlarını tanımlayacak şekilde genişletilmiştir. İntihar düşüncesi, cinayet veya ölüm düşüncelerini içerir. İntihar düşüncesi, kendinizi öldürmek için bir planınız olduğu ve bu planı gerçekleştirme niyetinde olduğunuz anlamına gelir. İntihar, intiharla ilgili tüm eylemleri ve ayrıca intihara yol açmayan intihar eylemleri de dahil olmak üzere burada listelenen diğer terimlerin kapsamına girmeyen bazı davranışları içeren geniş bir terimdir. Bir kişinin canını almaya karar vermesi, bu amaç için çalışması, ancak ölmemesi intihar girişimidir. İntihar, birinin kendi hayatına son vermeye karar vermesi ve bunun sonucunda ölmesidir (Barzilay ve Apter, 2014).

1.2. İntihar Etkileyen Nedenler ve Psikiyatrik Bozuklukların Rolü

İntihar davranışının nedenleri tam olarak anlaşılamamıştır. Ancak bu davranışın birçok faktörü içeren karmaşık bir etkileşimin sonucu olduğu açıktır (Benton, 2022). Ölümcül olmayan intihar davranışı riski, genç insanlar, kadınlar (erkeklerin intihar etme olasılığı daha yüksek olmasına rağmen ölümcül olmayan intihar davranışında bulunan erkekler), bekar insanlar ve sosyal olarak dezavantajlı olanlar olarak nitelendirilebilir. İntihar davranışı için birçok risk faktörü tanımlanmış olmasına rağmen, bu faktörlerin bu davranışların riskini artırmak için nasıl ve neden birlikte çalıştığı açık değildir. Belki de intihar davranışı için en çok çalışılan risk faktörü önceden var olan bir psikiyatrik bozukluktur. Psikolojik otopsi çalışmalarının sonuçları, ölmeden önce kendini öldüren insanların %90'ından fazlasının zihinsel bir bozukluğa sahip olduğunu göstermektedir. Buna karşın, akıl hastalığı olan çoğu insan intihara meyilli değildir (Opara, 2020). Örneğin, duygudurum bozuklukları nedeniyle hastaneye yatırılan kişilerin %5'inden azı intihar ederek ölmektedir. Akıl hastalığı olan çoğu insan intihar ederek ölmez veya intihar davranışında bulunmaz. Bu nedenle, ruhsal bozuklukların varlığı ve yaygınlığı intihar davranışı için risk faktörleri olsa da, çok az tahmin gücüne sahiptirler ve belki de daha da önemlisi, insanların neden intihara teşebbüs ettiğini açıklamazlar. Bu nedenle intihar riskinin daha spesifik göstergeleri tanımlanmalıdır. Psikoloji bilimi, neden bazı insanların kendilerini öldürmeye çalıştığını ve diğerlerinin neden öldürmediğini anlayabilir. İntihar düşüncelerine yol açan psikolojik süreçleri ve intihar düşünceleriyle yüzleşme kararını anlamak önemlidir, çünkü müdahaleler intiharın tedavisini başlamadan önce hedeflemelidir.

1.3. İntihar Davranışının Psikolojik Teorileri

Edwin Shneidman en ünlü intihar teorisyenlerinden biridir. Shneidman'ın teorisine göre intihar, kişiye dediği şiddetli zihinsel acıya yol açar. Başka bir intihar araştırmacısı Aaron Beck, düşüncelerimizin intihar davranışının gelişiminde nedensel bir rol oynadığını teorize etmektedir. Bu teori, intiharın bir umutsuzluk duygusundan gelecekte işlerin daha iyi olmayacağı inancından geldiğini öne sürmektedir. Roy Baumeister, intiharın, beklentiler ve gerçek olaylar arasındaki tutarsızlıklardan kaynaklanan acı verici duygudan kaçma arzusundan kaynaklandığını öne sürmüştür. Thomas Joiner başka bir teori önermiştir (Shneidman, 2018). Bu teori, intiharın üç faktörün bir kombinasyonunun sonucu olduğunu belirtmektedir. Teorinin yetkinliğe kavuşan son kısmı, en temel içgüdünün kendini korumanın üstesinden gelinmesinin zor olduğu ve insanların bu yeteneği acı verici durumlardan ve duygusal deneyimlerden deneyimler toplayarak kazandığı fikrini içerir. Bu deneyimler sayesinde, insanlar kendine zarar vermenin acısına alışır, zarar görme korkularını azaltır ve kendine zarar vermelerini sağlayan bilgiler geliştirir.

2. Psikolojik Risk ve Faktörler

İntihar riski ile ilgili faktörler dört gruba ayrılabilir: kişilik ve bireysel farklılıklar, psikolojik faktörler, sosyal faktörler ve olumsuz yaşam olayları. Bu faktörleri göz önünde bulundurarak şu

na kadar bilinenleri özetledik, ancak bu faktörlerin intihar davranışını nasıl etkileyebileceğini tam olarak açıklamadık ki bu gelecekteki araştırmalar için çok önemli bir hedefdir. Bu faktörleri seçtik çünkü teorik modellerde görüldüler, literatürde araştırmaların dikkatini çektiler veya gelecekteki araştırmalar için umut vaat eden adaylar oldular. Bu faktörlerin her biri tek başına veya diğer faktörlerle birlikte intihar riskinin gelişmesine katkıda bulunabilir. Bazı faktörler intihar olaylarıyla ilişkilendirilirken, diğer faktörler intihar düşüncesi olasılığını artırır. Kişilik özellikleri ve bireysel farklılıklar da intiharlarda önemlidir çünkü bireyler yetişkinlikte nispeten sabittirler, genellikle bilinen bir biyolojik temele sahiptirler, çevreden etkilenirler ve psikoloji ve duygulardan oldukça etkilenirler.

2.1. Umutsuzluk

Umutsuzluk yaygın olarak bir durum faktörü olarak kullanılırken, aynı zamanda özelliklere de sahip olduğunu vurgulamak için bu araştırma çalışmasına dahil edilmiştir. Araştırma, umutsuz olmanın, umutlu ve heyecanlı bir kişi olmaya karşı göreceli öngörülebilir faydasını incelemelidir. Gelecekle ilgili karamsarlık olarak tanımlanan umut, intihar düşünce ve davranışlarının tüm göstergelerinin güçlü bir yordayıcısı olmuştur. Klasik bir çalışmada intiharların %91'i umutsuzluğa dayalı olarak öngörülmüştür. Bununla birlikte, Finlandiya'da intihar düşüncesi ile umutsuzluğu (224 intihar girişiminden oluşan bir örnekleme) karşılaştıran 12 yıllık bir çalışmanın sonuçları, umutsuzluğun intiharın önemli bir yordayıcısı olmadığını göstermiştir. Yakın zamanda yapılan küçük bir intihar girişimi araştırması, analize intihar girişimi ve hapsedilme öyküsü dahil edildiğinde, 4 yıl içinde gelecekteki intihar girişimlerinin önemli ölçüde tahmin edilmediğini ortaya koymuştur. Bu karışık sonuçlar, intihar düşüncesinin gelişiminde umutsuzluğun önemli olmasına rağmen, girişimleri öngörmede diğer faktörlerin daha yararlı olabileceğini düşündürmektedir.

2.2. Mükemmeliyetçilik

Birkaç klinik çalışma yapılmış olmasına rağmen, mükemmeliyetçiliğin intihar düşünceleri ve intihar girişimleriyle ilişkili olduğuna dair artan kanıtlar vardır. Mükemmeliyetçilik birçok farklı şekilde tanımlanabilir ve her tür intihar riski aynı değildir. Bir tür sosyal mükemmeliyetçilik, bireyin insanlardan gerçekçi olmayan beklentileri olduğu inancı olarak tanımlanır ve özellikle toplum bu inançları intihar inancı olarak gördüğünde, mevcut intiharlar, genellikle intihar düşünceleri ve intihar girişimleriyle ilişkilendirilir. Son araştırmalar, mükemmeliyetçiliğin sosyal yönlerinin, kişilerarası benlik teorisindeki bütünleştirici motivasyon ve arzu modeliyle tutarlı olarak sosyal izolasyon duygularını teşvik ederek intihar riskini artırdığını göstermektedir. Özellikle mükemmeliyetçilik inançları, intihara meyilli bir olaydan kurtulmayı önlemek veya intihar düşüncesi ve kendine zarar verme riskini artırmak için diğer faktörlerle etkileşime girebilir. Beş Büyük Kişilik Boyutu: Nevrotizm, Dışadönüklük, Uyumluluk, Deneyime Açıklık ve Vicdanlılık'tır. Genel olarak, yüksek düzeyde nevroz ve düşük düzeyde saldırganlık, bencil düşünceler, çabalar ve başarı ile ilişkilidir. Ancak istisnalar da vardır.

Depresyonlu hastalara yönelik yapılan 18 yıllık takipte, nevrotik gelecekteki intihar riski öngörülemezdir. Yüksek nevrotikliğin ve düşük boş zamanın birleşik etkisi, tek başına nevrotiklikten daha güçlü bir intihar yordayıcısı olabilir. Bu konu hakkında önerilen etkileşim ise, intihar stresine karşı daha duyarlı olan kişilerin intihar riskinin daha yüksek olduğunu öne süren mevcut teorilerle tutarlıdır.

2.3. Toplumsal Faktörler

İntihar toplumsal bir boşlukta gerçekleşmez. Ailede intihar öyküsü olması intihar riskini artırır; bu etki ailede meydana gelen ruhsal bozukluklardan bağımsızdır ve bu nedenle kısmen sosyal yayılma etkisi ile ilişkilidir. İntihar davranışı sergileyen ergenler, bu davranışla aile veya arkadaşlar arasında da ilişkilidir. Anne intihar davranışı, çocuk intihar davranışı ile ebeveyn intihar davranışından daha güçlü bir şekilde ilişkilidir ve ebeveyn intihar davranışının çocukları etkileme olasılığı gençlerden veya yaşlılardan daha fazladır. Pitmann ve ark. intihara meyilli yasin sonraki intihar riski üzerindeki etkisini ayrıntılı olarak tartışır (Conejero ve ark., 2018).Psikolojik yöntemler daha fazla deneysel araştırma gerektirse de, intiharın medyada tasvir edilmesinin intihar oranları üzerinde etkisi olabilir. İnternetin intihar davranışı üzerindeki etkisi, hem olumsuz etkileri hem de olumlu etkileri olabileceğinden daha fazla ilgiyi hak etmektedir. Aslında, anket sonuçları gençlerin yaklaşık %20'sinin internet veya sosyal medyanın kendilerine zarar verme kararlarını etkilediğini söylediğini göstermiştir. Psikolojik süreçler (kendine mal etme, taklit etme, övme, özdeşleşme, sosyal öğrenme ve homofilik veya seçici empati dahil) intihara meyilli grupların oluşumunda rol oynar. Sosyal izolasyon ve sosyal destek eksikliğinin intihar riski ile ilişkili olduğu ve çağdaş intihar davranışı kalıplarının önemli bileşenleri olduğu gösterilmiştir. Herhangi bir intihar riski değerlendirmesi, elbette, risk altındaki kişinin sosyal izolasyon düzeyini değerlendirmelidir.

Tüm bunların yanında kültürel faktörler de intiharlara farklı bir bakış açısı kazandırmaktadır. Çeşitli milletlerde yapılan gözlemlerde insanların intihara yükledikleri anlamların da değiştiği gözlemlenmiştir. Özellikle Japonya'da gözlemlenen intihar davranışlarında 'onursal' sebeplerin ön plana çıktığı görülmektedir. 'Seppuku' -halk arasında hara-kiri olarak adlandırılmaktadır-, 'Juun-Buun Seppuku' ve 'Oyibara' adı verilen intihar yöntemlerine özellikle makam sahibi kişilerin, başarısızlıkları sonucunda başvurdukları gözlemlenmiştir. Bu kişilere göre başarısızlık ve beklentiyi karşılayamama oldukça onur kırıcı bir harekettir ve bu utanç verici durumdan kurtulmanın tek yolu da onurlu bir şekilde bu dünyaya veda etmektir. Tabii ki bu başarısızlıklara yönelik olarak kişi, başarısızlığının bedeli olarak acı bir şekilde hayatına son verecektir. Böyle bir sona başvuran bireylerin bu duruma yükledikleri anlam da oldukça fazladır. Öyle ki, seppuku yapacak bir kişi, sabah erkenden kalkar, banyo yapar, temiz ve beyaz bir kıyafet giyer ve en sevdiği yemeği son bir kez yer. Artık hazır olduğunda bıçağını karnına saplar ve yana çekmek suretiyle midesini ve safra kesesini parçalayarak acı içinde yaşamına son verir.

Gün geçtikçe kişinin çektiği acının daha çabuk son bulması adına bir yöntem ortaya çıkmıştır. Bu yöntemle göre seppuku yapan kişinin yanında en yakın arkadaşı elinde bir kılıçla bekler, kişinin karnına bıçağı sapladığı anda elindeki kılıçla başını keserek kişinin acısına derhal son verir. Bu yöntemi uygulayan kişilere ise ‘Kayşakunin’ denilmektedir. ‘Juun-Buun Seppuku’ adlı intihar yönteminde ise kayşakuninler yoktur. İntihar edecek birey karnını haç şeklinde keserek bütün iç organlarını dışarı çıkarmak suretiyle hayatlarına son vermektedirler.

Oyibara adlı intihar yönteminde ise kişiler, efendileri hayatlarını kaybettikten sonra bir sadakat nişanı olarak intihar etmektedirler.

Bahsettiğimiz bu intihar yöntemlerine en çok 2. Dünya Savaşı sırasında Pasifik Cephelerinde rastlanmış olup, savaşın sonlarına doğru sürekli olarak yenilgiye uğrayan Japon generaller ve komutanlar seppuku yaparak yaşamlarına son vermişlerdir. Her ne kadar çok önceden yasaklanmış olsa da bu tarz intiharlar, günümüzde zaman zaman bu yöntemle başvuranların olduğu hâlâ gözlemlenmektedir. Bu gibi intiharları bir kategori altında incelediğimiz zaman, ‘Altruist intiharlar’ başlığı altında inceleriz. Ünlü sosyologlardan Emile Durkheim’in altruist intihara yönelik tanımlaması, ‘Dini inançları ve toplumsal kuralları kendisinde tam olarak tamamlayamayan kişilerde intihar riskinin fazla olduğu görülmektedir. Toplumla ilişkisi gelişmiş ve kendi geleneklerine bağlı olan bireylerde gözlemlenen intiharlar ise bireyselden ziyade toplumsal kaide olarak ön plana çıkmaktadır.’ şeklindedir. Özellikle Japonlarda gözlemlenen intiharlar, bu alanda incelenebilir. Ayrıca Hint toplumunda kocası ölmüş kadınların ‘Sati’ adı verilen bir ritüel sebebiyle kendilerini ateşe atıp intihar etmeleri de örnek gösterilebilir.

Durkheim’in yaptığı diğer intihar kategorilerine de göz atacak olursak;

- **Egoist İntiharlar:** Toplumun düzenine ayak sağlayamayan kişiler süreç içerisinde yalnızlaşır ve bu yalnızlık kişiyi intihara sürükleyebilir. Yani altruist intiharı tam tersidir (Naguy ve ark., 2020).
- **Anomik İntiharlar:** Toplumsal düzende belirli bir istikrarın sağlanamaması sonucu, bireyler kendilerine yetecek kadar desteği sağlayamayabilir. Krizlere yönelik mücadelede belirli bir istikrarı sağlamış toplumlarda bireyler krizle nasıl mücadele edileceğinden haberdar olduğu için intihar oranları düşüktür ancak bu istikrarı yakalayamamış olan ülkelerde yaşanan ani değişimler sonucu intihar oranlarının arttığı gözlemlenmiştir. Yaşanan bu krizlere en büyük örnek olarak ekonomik alanda yaşanan krizler gösterilebilir.

Anomik intiharı egoist intihardan ayıran en önemli noktalardan birisi, egoist intiharda kişilerin yalnızlaşması sonucu intihar etmeleriyle, anomik intiharda ise bireyler, ani ve süreci belirsiz şekilde yaşanan krizlerin yol açtığı sorunlardan dolayı intihar ederler.

- **Fatalistik İntiharlar:** Durkheim bu başlık altında detaylı bir açıklama yapmamıştır. Bu başlık altında belirtilmek istenen nokta, intiharların bireylerin üzerinde kurulan baskılardan dolayı kaynaklandığını göstermektedir. Örnek olarak köleleri göstermiştir. Çeşitli dini ve katı kurallara sahip ülkelerde görülen intihar türleri bunlara örnek gösterilebilir. Dini açıdan kendilerini geliştirmiş topluluklarda ‘intihar’ günah ve yasak olarak adlandırıldığından dolayı, bu gibi topluluklarda görülen intiharlarda duygusal sebeplerden ziyade toplum baskısı ön plana çıkmaktadır (Shoib, 2022). Katı rejimlere sahip ülkelerde de aynı durum söz konusudur. Ele alacağımız önemli noktalardan biri ise, tamamlanmış bazı intiharların sadece tek bir başlık altında incelenmeyeceğidir. Örnek vermek gerekirse, yaşadığı bir kaza sonucu vücudunda kalıcı bir hasar oluşmuş ve tedavisinin net bir sonuca ulaşacağına garantisiz olmayan bir bireyin gerçekleştirmiş olduğu özkıyım, hem egoist hem de anomik intihar başlığı altında incelenebilir. Sonuç olarak Durkheim intiharları üç ana başlık altında toplamış ve sosyolojik faktörlerin intiharlar üzerindeki etkisini açıklamıştır (Banerjee ve ark., 2020). Yaptığı bu çalışma, intiharın bireysel ve toplumsal bağlar arasındaki ilişkilerinin incelenmesi adına oldukça önemlidir.

Alfred Adler ise intiharların bireysel açıdan incelenmesini, her ne kadar sosyal sebeplerin etkisi olsa da intiharların ancak bireysel olarak ele alındığı zaman net bir çözüme kavuşulacağını, somut bir delile ulaşılabileceğini savunmaktadır (Apaydın ve ark., 2016).

Robert Litman ise intihar hakkında; intihara yatkınlık gösteren bireylerin, intiharı zaman zaman düşündüğünü ve bu düşüncelerin de bazen aniden yok olduğunu, bazen de bu düşüncelerin devam ettiğini savunmaktadır ancak yine bu kişilerde de intihar oranı düşüktür. Bu kişilerin intihar etmesi için birden çok olumsuz durumun bir araya gelmesi gerekmektedir. Litman, intiharın depresyon ve çeşitli psikiyatrik rahatsızlıklardan ziyade umutsuzluktan kaynaklandığını dile getirmektedir.

3.Dünyadaki İntiharların Durumu

Bu başlığı birkaç ülkede intihar istatistikleri izlemektedir. İntiharla ölümlerin yanı sıra, intihar veya intihar niyeti olmaksızın, nedeni bilinmeyen kaza sonucu ölümler ve intihar olarak sınıflandırılacak cinayetler de vardır. Tüm bunlar, bireysel ülke verilerine farklı şekillerde yansır. Dünya Sağlık Örgütü’ne (WHO) göre Türkiye, orta veya iyi kalitede intihar verisi sağlayan 80 ülke arasında yer almaktadır. En kötü performans gösteren ülkelerdeki intihar oranları değerlendirilirken bu veriler dikkate alınmalıdır. Örneğin Sahra altı Afrika’daki İslam ülkelerinden gelen veriler çok güvenilir olmamaktadır.

Her 40 saniyede bir kişi dünyaya gözlerini açmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü’ne göre, her yıl dünya çapında yaklaşık 800.000 kişi intihar nedeniyle ölmektedir (WHO, 2021). İntihar, dünya çapındaki ölümlerin %1.4’ünden sorumludur. 8 milyarın üzerinde bir dünya nüfusu ve insanlığa yönelik tüm tehditler ile bu sayı bir öncelik olmayabilir. Aslında rakamlar, intiharın

kardiyovasküler hastalığa bağlı ölümlerin önde gelen nedeni olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte, 20 intihar girişiminden sadece biri ölümcüldür. Tüm intihar girişimleri risk altında olduğundan, bu küresel bir halk sağlığı sorunu olabilir. Aslında bu yılın 10 Ekim Dünya Ruh Sağlığı Günü'nde örgüt "intiharı önlemeyi" taahhüt etmektedir. İntihar oranının dünya çapında 100.000 kişide biri olduğu tahmin edilmektedir. Dünyada intihar oranlarının en yüksek olduğu ülkelere bakıldığında, aralarında net bir bağlantı bulmak zordur. Bu ülkeleri ortak gelir, ortak coğrafya veya siyasi uyum olarak sınıflandırmak zordur (Jobes ve ark., 2018).

İntiharı anlamak için bir başka açık veri kaynağı da OECD'dir. Ancak bu istatistikler sadece OECD sektörüne atıfta bulunduğundan yanıltıcı olabilir. Bu, intiharı zengin ülkelerde yaygın bir davranış olduğu sonucuna varabilir. 1995-2009 yılları arasında OECD ülkelerinde intihar oranlarındaki değişime bakarsak, Kuzey Avrupa ülkelerinde önemli bir düşüş görebiliriz. Türkiye bu tabloya dahil değildir; çünkü veriler önemli bir fark göstermemektedir. Öte yandan, uzak Asya ülkelerinde intiharlar artış göstermektedir. Son yıllarda ise intiharı ölüm nedenleri arasındaki yerine bakarsak önemli bir değişiklik yoktur. Aslında, ölüm nedeni olarak intihar oranı, sayı sabit kaldığı için bir miktar azalıyor gibi görünmektedir. Konu intihar olduğunda, dikkate alınması gereken ilk değişken genellikle sonuncusudur. Bazı psikolojik sorunları olan kişiler intihar davranışı için risk grubuna dahildir. Araştırmalar, kendini öldüren insanların en az %90'ının bir akıl sağlığı sorunu olduğunu göstermektedir.

3.1. İntiharı Yaşla İlişkisi

İntihar denince aklıma dünya genelinde iki yaş grubu gelmekte: 15-29 ve 30-49. Öte yandan dünyada intihar oranının en yüksek olduğu grup 70 yaş ve üstüdür (Beghi ve ark., 2021). Bu oran daha da artmaktadır. Özellikle gelişmiş ülkelerde, ortalama yaşam süresinin artması, sosyal ilişkilerin zayıflaması, refah devletinin gerilemesi ve sosyal güvenlik koşullarının kötüleşmesi gibi faktörler nedeniyle yaşlıların intihar oranları artmaktadır (Walter ve ark., 2022). Başka bir deyişle, intihar yaşa bağlıdır. Ancak bu, diğer yaş gruplarının risk altında olmadığı anlamına gelmez. İntihar, 15-29 yaş grubunda trafik kazalarından sonra ikinci önde gelen ölüm nedenidir (Musgrove ve ark., 2023). Her iki yaş grubunda da cinsiyet belirleyici bir faktördür. Doğum, 15 ila 19 yaş arası kız çocukları için intihardan önceki önde gelen ölüm nedenidir. Aynı yaşta erkek çocuklar arasında intihar üçüncü sırada olup, bunu trafik kazaları ve kişiler arası şiddet izlemektedir (Batıgün ve Şahin, 2018).

3.2. İntiharı Cinsiyetle İlişkisi

İntihar ile cinsiyet arasında bir bağlantı olduğunu kimse inkar etmez. Çünkü rakamlar kendini öldürenlerin üçte ikisinden fazlasının erkek olduğunu göstermektedir. Ancak ölümcül olmayan intihar da hesaba katıldığında kadınların intihar etme olasılığı erkeklere göre daha fazladır (Choi ve ark., 2021). Kadınlar en az öldürücü yöntemi seçmektedir, bu nedenle intihar

girişiminden kurtulma olasılıkları daha yüksektir. Erkeklerin bu süreçte başkalarına zarar verme ve kendi yaşamlarına son verme olasılıkları daha yüksektir (Freeman ve ark., 2017). Kadın intihar girişimleri ile ilişkili birçok faktör vardır. Örneğin, 15-19 yaş arası kızlarda intihar oranı %4,25'tir. Kadınlarda bu rakam binde 1,9'dur. Ancak bu yaş grubundaki erkekler arasında intihar oranı genel olarak erkeklerin ortalamasından düşüktür. Namus cinayetleri, taciz, intihar ve güzellik standartlarının belirlenmesi genç kadınlar arasında intihar riskini artırdığı görülmektedir.

4.Toplumu Etkileyen Tarihi İntihar Vakaları ve İnceleme: R. Budd Dwyer; "Lütfen bu manzaradan etkileneceksiniz odayı terk edin"

1987'de Pennsylvania Hazine Bakanı R. Budd Dwyer rüşvet almakla suçlanmıştı. Bu suçtan dolayı 55 yıl ve 300.000 dolar para cezasına çarptırılmıştı. Bu duruma yanıt olarak CFO Dwyer canlı yayınlanan bir basın toplantısı düzenlemiştir. Ama Dwyer'ın düzenlediği bu basın toplantısı aslında kendi intihar girişimiydi. Tartışmasını şu sözlerle açan Dwyer, "Saatlerce tartışmadan sonra kimseye örnek olmadığımı karar verdim" demiş ve bir tabanca çekmişti. Şaşırın Dwyer, "Bu alet birine zarar vermek için" dedi, ardından silahı ağzına dayayarak son sözlerini söyledi: "Odadan çıkın, gördüklerinize şaşıracaksınız".

Bu intihar şekli, 'umutsuzluk' başlığı altında karşımıza çıkmaktadır. İntiharın kendisi, kurtuluş yolu olmadığına inanan bireylerde bir kurtuluş aracı olarak görülürken intiharı toplumsal boyuta taşımak aynı zamanda bireyin konuya dair bir kamuoyu bilinci uyandırmasından da kaynaklıdır. Gerçekleşen intihardan kaynaklı olarak uzun bir süre bu olumsuz durum konuşulmuş ve tarihi olaylar arasında kendisine yer edinmiştir. Bireyin intihara yönelik düşüncelerinin engellenmesinde en önemli yöntem, son zamanlarda kişinin ölümüne dair neler anlattığının dikkatlice takip edilmesi ve hal hareketlerine yönelik gözlem yapılmasıdır. Çünkü çoğu zaman, insanın kendisine uyguladığı şiddet olarak geçen intihar vakalarında ölüm öncesi birçok kez kişiler yardım çığlıklarını duyurmaya çalışmıştır ancak başarısız olduğundan dolayı intihara başvurmuştur. Oysa sosyal olarak aktif ve farkındalık sahibi bir çevreye sahip olan bireylerde bu tehlike algılanabilir ve gerekli yardım ve destek sağlanarak olası bir intihar önlenir. Özellikle intiharın yaygın görüldüğü ülkelerde toplumun intihar düşüncesinin belirtilerine karşı farkındalık sahibi olması, intihar kaynaklı ölümleri azaltmakta oldukça etkili olacaktır.

Tartışma ve Sonuç

İntihar düşüncesini anlamada büyük ilerleme kaydedilmiş olsa da, daha fazla bilişsel araştırmaya ihtiyaç vardır. İntihar araştırmalarının, özellikle büyük çaplı ulusal araştırmaların ve intihar girişimlerinin psikolojik bir bileşeni olmalıdır. Çeşitli bilgi kaynaklarından ölen kişiyle ilgili bilgilerin toplandığı psikolojik otopsi çalışmaları, intihar risk faktörlerinin anlaşılmasında önemli rol oynamaktadır.

Gelecekte, psikolojik faktörleri daha yakından incelemek için daha sofistike otopsi çalışmaları tasarlanmalıdır. Akademik gelişim yoluyla sizi etkileyen davranışın performansını kolaylaştıran veya engelleyen faktörlerin anlaşılması nedeniyle, intihar düşüncesi, intihar girişimleri ve yeniden denemeler arasında ayırım yapmaya yönelik araştırma çabalarına öncelik verilmelidir. Bu bağlamda yeni teknolojiler ve gerçek zamanlı veri toplama ile yapılan çalışmalar önemlidir. Psikolojik faktörlerin intihar riski üzerindeki farklı etkilerine yaşa, kültüre ve etnik kökene göre daha fazla dikkat edilmelidir. Orta yaş bulgularını yaşlılara ve ergenlere genellemek hala mümkündür. Araştırmacılar ayrıca gözlemsel çalışmalarına da büyük ölçüde güvenmektedirler. Daha çok temel deneysel araştırmalara odaklanan çok yönlü bir yaklaşım, risk faktörlerinin intiharı nasıl artırdığını veya azalttığını incelemeye yardımcı olur. Alan geliştikçe, psikolojik intihar risk teorileri istisna değil, kural haline gelmelidir. Hedefe yönelik risk ve koruyucu faktörler çalışmaları yalnızca araştırmacılara fayda sağlamakla kalmaz, aynı zamanda klinisyenlerin araştırma bulgularını klinik uygulamaya dönüştürmelerine yardımcı olur. İntihar yöntemlerinin fiziksel mevcudiyeti kullanımlarını etkilese de, bir intihar yönteminin diğerine tercih edilmesini etkileyen psikolojik faktörler hakkında çok az şey bilinmektedir. Dünyadaki intiharların %60'ı Asya'da meydana gelmesine rağmen, psikolojik intihar Batı Avrupa, Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'daki nüfus araştırmalarına hakim olmaya devam etmektedir. Koruyucu faktörlerle ilgili araştırma eksikliği de ele alınmalıdır.

Psikolojik tedavilerin geliştirilmesi ve kullanımında bir artış olmasına rağmen, bunlar kanıtlarla desteklenmemektedir ve intihar düşüncesi ve davranışı olan çoğu insan bunları aramamaktadır. Yardım aramanın önündeki engeller ve sosyal ağın intihar sürecindeki rolü hala tam olarak anlaşılammıştır. Medyada intiharı bildirmek için yönergeler olsa da, haber yapmanın daha tehlikeli yönleri için daha fazla ampirik kanıt ihtiyacı vardır. . Son olarak, psikoloji biliminin, intiharı önleme programlarının geliştirilmesi ve uygulanmasında karar vericilere sunacağı çok şey vardır. Son yıllarda umut verici çok bileşenli müdahaleler geliştirilmiş ve bu yıkıcı halk sağlığı sorununu ele almak için daha fazla gelişmeye ihtiyaç duyulmaktadır.

Kaynaklar

Apaydın, H. , Özdemir, Ş. & Ünal, A. Z. (2016). İntihar Girişiminde Bulunan Bireylerde Bazı Değişkenlerle İntihar Girişimi İlişkisi. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (6),7-46 .

Arsel, C. O., & Batigün, A. D. (2011). İntihar ve Cinsiyet: Cinsiyet Rollerini, İletişim Becerileri, Sosyal Destek ve Umutsuzluk Açısından Bir Değerlendirme/Suicide and Gender: An Investigation in terms of Gender Roles, Interpersonal Relationship Style, Social Support, and Hopelessness. *Türk Psikoloji Dergisi*, 26(68), 1.

Aslan, B., & Batigün, A. D. (2017). Ebeveyn kabul/reddi ile intihar olasılığı arasındaki ilişkide yaşam amaçlarının aracı rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 32(79), 67.

Banerjee, D., Kosagisharaf, J. R., & Sathyanarayana Rao, T. S. (2021). 'The dual pandemic' of suicide and COVID-19: A biopsychosocial narrative of risks and prevention. *Psychiatry research*, 295, 113577.

Barzilay, S., & Apter, A. (2014). Psychological models of suicide. *Archives of suicide research*, 18(4), 295-312.

Batıgün, A. D. (2008). İntihar Olasılığı ve Cinsiyet: İletişim Becerileri, Yaşamı Sürdürme Nedenleri, Yalnızlık ve Umutsuzluk Açısından Bir İnceleme. *Türk Psikoloji Dergisi*, 23(62), 65.

Batıgün, A. D., & Şahin, N. H. (2018). İntihar Olasılığı Ölçeği: Gözden geçirme, geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Klinik Psikoloji Dergisi*, 2(2), 52-64.

Beghi, M., Butera, E., Cerri, C. G., Cornaggia, C. M., Febbo, F., Mollica, A., Berardino, G., Piscitelli, D., Resta, E., Logroscino, G., Daniele, A., Altamura, M., Bellomo, A., Panza, F., & Lozupone, M. (2021). Suicidal behaviour in older age: A systematic review of risk factors associated to suicide attempts and completed suicides. *Neuroscience and biobehavioral reviews*, 127, 193–211.

Bongar, B., & Harmatz, M. (1989). Graduate training in clinical psychology and the study of suicide. *Professional Psychology: Research and Practice*, 20(4), 209.

Chandler, A. (2020). Socioeconomic inequalities of suicide: Sociological and psychological intersections. *European Journal of Social Theory*, 23(1), 33-51.

Choi, M., Lim, J., Chang, S. S., Hwang, M., Kim, C. S., & Ki, M. (2021). Financial hardship and suicide ideation: Age and gender difference in a Korean panel study. *Journal of affective disorders*, 294, 889–896.

Conejero, I., Olié, E., Calati, R., Ducasse, D., & Courtet, P. (2018). Psychological pain, depression, and suicide: recent evidences and future directions. *Current psychiatry reports*, 20(5), 1-9.

Çakıl, G. (2018). Üniversite Örnekleminde Travma Sonrası Bilişler ile İntihar Gelişimliliği Arasındaki İlişki (Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyaller Enstitüsü).

De Beurs, D., Fried, E. I., Wetherall, K., Cleare, S., O'Connor, D. B., Ferguson, E., ... O'Connor, R. C. (2019). Exploring the psychology of suicidal ideation: A theory driven network analysis. *Behaviour research and therapy*, 120, 103419.

Eskin, M. (2017). Gençler arasında intihar düşüncesi, girişimi ve tutumları. *Türk Psikoloji Dergisi*, 32(80), 93-115.

Freeman, A., Mergl, R., Kohls, E., Székely, A., Gusmao, R., Arensman, E., Koburger, N., Hegerl, U., & Rummel-Kluge, C. (2017). A cross-national study on gender differences in suicide intent. *BMC psychiatry*, 17(1), 234.

Jobes, D. A., Gregorian, M. J., Colborn, V. A. (2018). A stepped care approach to clinical suicide prevention. *Psychological services*, 15(3), 243.

Motillon-Toudic, C., Walter, M., Séguin, M., Carrier, J. D., Berrouiguet, S., & Lemey, C. (2022).

Social isolation and suicide risk: Literature review and perspectives. *European psychiatry : the journal of the Association of European Psychiatrists*, 65(1), 65.

Musgrove, R., Carr, M. J., Kapur, N., Chew-Graham, C. A., Mughal, F., Ashcroft, D. M., & Webb, R. T. (2022). Suicide and other causes of death among working-age and older adults in the year after discharge from in-patient mental healthcare in England: matched cohort study. *The British journal of psychiatry : the journal of mental science*, 221(2), 468–475.

Naguy, A., Elbadry, H., & Salem, H. (2020). Suicide: A Précis!. *Journal of family medicine and primary care*, 9(8), 4009–4015.

Opara, I., Assan, M. A., Pierre, K., Gunn III, J. F., Metzger, I., Hamilton, J., & Arugu, E. (2020). Suicide among Black children: An integrated model of the interpersonal-psychological theory of suicide and intersectionality theory for researchers and clinicians. *Journal of Black studies*, 51(6), 611-631.

Özgüven, H. D., Soykan, Ç., Haran, S., Gençöz, T. (2003). İntihar Girişiminde Depresyon ve Kaygı Belirtileri ile Problem Çözme Becerileri ve Algılanan Sosyal Desteğin Önemi. *Türk Psikoloji Dergisi*.

Post, J. M., Ali, F., Henderson, S. W., Shanfield, S., Victoroff, J., Weine, S. (2009). The psychology of suicide terrorism. *Psychiatry*, 72(1), 13-31.

Shneidman, E. S. (2018). Anodyne psychotherapy for suicide: A psychological view of suicide. In *Phenomenology of suicide* (pp. 209-217). Springer, Cham.

Shoib, S., Srikanth, S., Javed, S., Gupta, A. K., Swed, S., & Das, S. (2022). Altruistic suicide among Indians during the COVID-19 pandemic - Correspondence. *International journal of surgery (London, England)*, 106, 106933.

Starzomski, A., & Nussbaum, D. (2000). The self and the psychology of domestic homicide-suicide. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 44(4), 468-479.

Şahin, N. H., Onur, A., Basım, H. N. (2008). İntihar olasılığının, öfke, dürtüsellik ve problem çözme becerilerindeki yetersizlik ile yordanması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 23(62), 79-88.

Tarihi Olaylar. 2023. [fazla gelişmeye ihtiyaç duyulmaktadır](#). sitesinden erişilmiştir.

Tatlıhoğlu, K. (2012). Sosyal bir gerçeklik olarak intihar olgusu: Sosyal psikolojik bir değerlendirme. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(2), 133-156.

World Health Organization. 2021. [fazla gelişmeye ihtiyaç duyulmaktadır](#). adresinden erişilmiştir.

Benlik Kavramının Söylemsel Psikoloji ve Ana Akım Psikoloji Açısından İncelenmesi

¹
Zeynep Ecem PIYALE

²
Gönderilme Tarihi: 12.4.2023

Kabul Tarihi: 27.5.2023

ÖZET

Bu yazıda söylemsel psikoloji ve ana akım psikolojinin epistemolojik farklılıklarına değinilerek sosyal psikolojinin temel kavramlarından biri olan benlik kavramının ve çevresinde gelişen faillik kavramının iki ekol açısından ele alış biçimlerine değinilmiştir. Söylemsel psikolojide benlik kavramı Kartezyen benlik modeli içinde değerlendirilmemekte, sosyal alana yerleştirilmekte ve dilsel olarak ele alınmaktadır. Özne düşünen bireyin kendisidir ve benlik anlatımı da yaşantılar ve eylemler üzerinden kendini tarif şeklinde gerçekleşmektedir. Benliğin araştırılması ise zihindeki bilişsel temsiller ve süreçleri anlama yoluyla gerçekleşmek yerine, sosyal etkileşim ve dile odaklanmaktadır. Bu anlamıyla ana akım psikolojideki özcü ve zihinsel süreç temelli benlik anlayışından oldukça farklıdır. Bu yazıda da amaçlanan eleştirel sosyal bilimler çatısı altındaki söylemsel psikolojideki benlik kavramının nasıl açıklandığını okuyucuya sunabilmektir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal psikoloji, söylemsel psikoloji, benlik, faillik

ABSTRACT

This article discusses the epistemological differences between discursive psychology and mainstream psychology, with a focus on the concept of self and the associated concept of agency from the perspectives of these two schools of thought in social psychology. In discursive psychology, the concept of self is not evaluated within the Cartesian model of selfhood, but rather is situated within the social domain and is approached linguistically. The subject is the thinking individual, and self-expression takes the form of describing oneself through experiences and actions. The investigation of self is focused on social interaction and language, rather than understanding cognitive representations and processes in the mind, which is markedly different from the essentialist and mental process-based understanding of self in mainstream psychology. This article aims to present the concept of self in discursive psychology, which falls under the umbrella of critical social sciences, to the reader.

Keywords: Social psychology, discursive psychology, self, agency

¹Bu yazıya atıfta bulunmak için: Piyale, Z. E. (2023). Benlik Kavramının Söylemsel Psikoloji ve Ana Akım Psikoloji Açısından İncelenmesi. *Odioryum Eleştirel Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt 2. Sayı 2. Ss. 56-62.

²İstanbul Üniversitesi Psikoloji Bölümü Doktora Öğrencisi, zepiyale@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0871-5751

Sosyal eylem biçimi olarak dile ve sosyal etkileşime odaklanarak araştırma yapmayı tercih eden mikro sosyal inşacılık içerisinde değerlendirilebilecek söylemsel psikoloji ana akım sosyal psikoloji teorilerinden oldukça farklıdır. Söylemsel psikoloji de sosyal inşacılığın önerdiği gibi özcülüğü, bireyciliği ve içsel zihinsel süreçlerin temsillerini reddeder. Bunun yerine, insanların gündelik yaşantılarında dili nasıl kullandıklarına ve söylemlerine odaklanır. Dolayısıyla dil icra edici olarak yer almaktadır (Burr, 2012). Bu yanıyla anti-bilişsel bir konuma sahip olduğu söylenebilir. Söylemsel psikolojinin reddettiği bilişsellik, söylem ve sosyal etkileşimi içeren bir psikolojik yaşamın salt bilişsel ve zihinsel süreçlere indirgenmesidir (Edwards, 1997, s. 19). Söylemsel psikoloji ise araştırma konularını zihnin dışına taşıyarak sosyal alana yerleştirme çabasıdır (Arkonaç, 2006a). Söylemsel psikolojinin temelde epistemolojik olarak ana akım psikolojiden ayrışması kavramlara ve olgulara bakış açısını da tamamen değiştirmiştir. Bu yazıda da benlik kavramının söylemsel psikoloji ve ana akım psikoloji açısından değerlendirilişindeki farklılıklara odaklanılarak bu kavramların söylemsel psikoloji açısından nasıl açıklandığının okuyucuya sunulması hedeflenmektedir.

Söylemsel psikolojide psikolojik olaylar ve fenomenler sosyal alana yerleştirilerek açıklanmaya çalışılır. Kişinin benliği de sosyal hayatta etkin inşa sürecinde katılımcı rolündedir (Burr, 2012; Wiggins & Potter, 2008). Söylemsel psikoloji bakış açısıyla geleneksel ana akım psikolojideki Kartezyen benlik modeli bu anlamıyla reddedilir. Kartezyen benlik kavramında davranış ve muhakemeden sorumlu merkezleşmiş bir ‘ben’den bahsedilir (Hermans, 2001). Kartezyen paradigmada kişi içsel bir öze sahip, tutarlı, sürekli bir benliğe sahip olan özerk bireyler olarak ele alınmaktadır. Bu öz beraberinde faillığe sahipliği de getirmektedir (Arkonaç, 2006b). Ana akım psikolojide bağlamın ve sosyal çevrenin etkisi tam anlamıyla reddedilmez fakat bağlam sadece öznenin faillliğini etkileyen ve çeşitlendiren olarak ele alınır. Dolayısıyla ana akım psikolojide topluluk ve grup içindeki yaşantı birey üzerinden anlaşılmaktadır (Arkonaç, 2006b). Benliğin failliğinin merkezinde de zihinsel süreçlerin yer aldığı düşünülmektedir. Bir başka deyişle kaynak cogito (düşünen bireyin varlığı) olarak görülmektedir (Burr, 2012; Arkonaç, 2006b). Özne düşünen bireyin kendisidir. Benlik anlatımı da yaşantılar ve eylemler üzerinden kendini tarif şeklinde gerçekleşir. Özne zihnine kendi baktığında nesne bakışı gerçekleşir ve o anda öznenin eylemleri zihinsel olarak idrak edilerek nesne haline geldiğinde incelenebilir hale gelir. Benliğin araştırılması da zihindeki bilişsel temsiller ve süreçleri anlama yoluyla gerçekleşebilir. Bir başka deyişle zihin failliğinin temelini şekillendirmektedir (Arkonaç, 2006b). Edwards (1997, s. 19) bu bilişsel perspektifi “tüm psikolojik yaşamı, söylem ve sosyal etkileşim dahil olmak üzere bilişsel veya hatta hesaplama temelli zihinsel süreçlerin işleyişine indirgeyen bir bakış açısı” olarak tanımlamaktadır. Benlik zihinden gelen olarak kabul edildiğinde faillik de kişinin kendi tarafından belirlenen ‘özne başlayan’ olarak tasarlanmaktadır (Arkonaç, 1999, akt. Arkonaç, 2006b). Söylemsel psikolojide ise Harre’nin katkısı ile benlik, dilsel bir fenomen olarak açıklanmaktadır (Harre’nin benlik ve faillığe ilişkin düşüncülerini ayrıntılı incelemek için lütfen bakınız; Karagöz, 2021). Geleneksel psikolojideki gibi eylemlerin arkasında yatan psikolojik özelliklere dayandırmak yerine benlik dilin bir işlevi olarak yeniden tanımlanmaktadır (Burr, 2012). Bu anlamıyla söylemsel psikolojinin benlik kavramı Wittgenstein’in dile olan bakış açısıyla paraleldir. Wittgenstein da insanların failliğini sosyal kişilerarası alana taşıyarak dil oyunları kavramını ortaya atmıştır. Dil onun için tek bütün bir yapısı olmasından ziyade farklı rolleri olan ve farklı parçalardan oluşan bir alet çantasıdır. Dil oyunları da bağlam ve söylem çevresinde insanın kurduğu anlam dünyası içerisinde birçok farklı şekilde gerçekleşebilir. (Potter, 2001).

Benlik ana akım psikolojide olduğu gibi bireyin içinde sabit ve durağan olarak görülmek yerine konuşmada inşa edilen olarak ele alınmaktadır (Abell & Stokoe, 2001).

Buradan hareketle söylemsel psikologların incelediği şey de gündelik konuşmacıların psikolojik kelimeleri nasıl kullandığı; zihnin nasıl hatırladığını sormak yerine, insanların bir şeyleri hatırladıklarını iddia ederken ne yaptıklarını sorgulamak olmuştur (Edwards, 1997; Billig, 2009). Yani benlik, faillik ve özne oluşumu da dilde inşa edilir ve sosyal pratikler içerisinde icra edilir. Bu açıklamanın ana akım psikolojideki dile bakıştan oldukça farklı olduğu aşikardır. Zihinsel failliği ve beni merkeze alan ana akım psikolojide dil yalnızca düşünceyi iletme görevi görür. Dil düşünen öznenin içsel hallerini dış dünyaya aktaran bir araçtan başka bir şey değildir. Dolayısıyla söylemsel psikolojiden farklı olarak dilin kişinin failliğine dair belirleyici bir etkisi bulunmaz. Söylemsel psikolojide ise faillik belirsizleşmiş ve dil ile olan bağlantısı ile de beraber kültürel ve tarihsel olarak belirlenen olarak ele alınmıştır. Sözcükler ve anlamları göstergeler sistemi olarak gören Saussure de dilin kendisine odaklanmış ve dil ve söz ayrımını ortaya atmıştır. Kolektif ve tarihsel olarak ortaya çıkan dilin içerisinde birey kişisel düşüncesini anlatmak için sözü kullanır. Bu ancak içine doğulan dilin sınırları içinde mümkün kılınır. Dolayısıyla bu nedenledir ki bireysel faillik azalmakta, faillik kültürel olarak belirlenen olarak var olmaktadır (Şah, 2013; Wetherell, 2007). Bireysel failliği ve öznenin failliğini azaltan bu görüş söylemsel psikolojinin faillige olan bakış açısıyla paraleldir.

Daha önce bahsedildiği üzere Foucaultvari makro söylemlerin benliği yapılandırarak ‘özne ölümünün’ gerçekleştiğini savunacak kadar katı bir bakış açısına sahip olmasa da söylemsel psikoloji de failliğin kültürel yerel bağlama uygun olarak kabul gören bir benlik sunumu olduğundan bahseder (Burr, 2012). Öte yandan söylemin tümüyle kurucu olan rolü söylemsel psikolojide biraz daha hoşgörülüdür, bu yönüyle faillige ufak da olsa bir alan açılmış olur. Çocuk olmanın nasıl bir benlik inşa ettiğini Güney Amerika’nın iki kentsel topluluğunda incelemeye çalışan Benninger ve Savahl (2017), çocukluğa dair söylemlerin çocuk olmakla uyumlu veya çelişen şekilde inşa edildiğini göstermiştir. Çocukluk anlayışı, çocuk katılımcılar tarafından çocukların ihtiyaçlarının karşılandığı, güvenli bir şekilde oynayabildikleri ve her çocuğun okula gidebildiği iyi bir yaşamla anlatılmış, apartheid sonrası yoksulluk ve güvenlik eksikliği ile ‘yitirilmiş çocukluk’, ‘çocuk olmanın savunmasızlığı’ açıklayıcı repertuarları görülmüştür. Kişinin öznelliği ve failliği dil içerisinde üretiliyor olsa da sosyal etkileşimlerde gerçekleştirdikleri özne konumlandırmaları ile söylemin yeniden üretilmesini sağlayabilir (Şah, 2013). Sürekli değişen özne konumlandırmaları ile beraber benlik yeniden inşa edilir, başka bağlamlarda farklı şekillerde yeniden değişebilir (Harre & van Langenhove, 1999; Harre & Moggahadam, 2003). Bu söylemsel ve retorik perspektifle beraber, aynı kişinin farklı bağlamlardaki etkileşimlerindeki konuşmalarında farklı şeyler yapabileceğindeki değişkenliği görmek mümkün olabilmektedir. Çünkü, aynı konuşmacı çoğu zaman farklı durumlarda tam olarak aynı şeyi konuşmamaktadır (Billig, 2009; Goodman, 2017). Birey açıklayıcı repertuarlar üzerinden failliğini ortaya koymaktadır, fakat bunu yaparken açıklayıcı repertuarların herkese aynı eşit uzaklıkta olmadığı, belirli repertuarlar üzerinden bazı şeyleri söylemenin daha kolay olduğu durumlar vardır.

Bunun sebebi anlamlar dünyasında bazılarının kültürel olarak daha hegemonik olmasındandır (Gramsci, 1971 akt. Edley, 2001). Söylemsel psikoloji içerisinde geliştirilen eleştirel söylemsel psikolojinin merkezi amaçlarından biri, normalleştirme/doğallaştırma sürecini analiz etmek ve farklı söylemsel formülasyonların hangi çıkarılara hizmet ettiğini sorgulamaktır. Bir başka deyişle eleştirel söylemsel psikoloji analizini yaparken ideolojik ikilemler ve arka plandaki güç ilişkileri de dikkate alınmaktadır (Edley, 2001; Arkonaç, 2014). Örneğin Edley (2001) cinsiyet rollerini metaforik olarak akışkan, içine akıtılan kabın şeklini alan bir jöle gibi olduğunu açıklar ve bu jölenin hiçbir zaman donmayarak farklı sosyal bağlamlara uyum sağlayıcı özelliğinden bahseder. Cinsiyet içsel öz içerisinde kişilerin psikolojik durumlarına sebebiyet vereolarak görülmekten ziyade, söylemsel alanda sürekli üretilen bir pratik olarak ele alınır (Speer, 2001; Elçi, 2010). Kadın olmaya dair özne konumları Elçi'nin de araştırmasında olduğu gibi bazı zamanlar güçlü kadın, failliği olan ve hayatına sahip çıkan kadın olarak, bazı zamanlarda ise fail olamayan ve bastırılan kadın şeklinde inşa edilebilir (Elçi, 2010). Sadece bireysel kimlikler değil, grup kimlikleri de söylemde 'konumlandırılabilir' (Goodman, 2017). Kıbrıs'ta yaşayan Türkiyeliler ve Kıbrıslı Türklerin 'Kıbrıs Meselesini' konuşurken ortaya çıkan açıklayıcı repertuarların incelendiği bir diğer çalışmada repertuarlardan birinin kimlik olduğu, Kıbrıslı Türklerin kendilerini Rumlardan ayırmak istediklerinde Türklük kimliğini, Türkiyelilerden ayırmak istediklerinde Adalı, Kıbrıslı Türk kimliğini ön plana getirdikleri görülmüştür. Bir Kıbrıslı Türk katılımcı da kendisini faillikten soyutlanmış nesne pozisyonunda konumlandırmış, Kıbrıslı Türklerin ekonomik olarak dışa bağımlılık gibi diğer ürettikleri söylemler de araştırmacılara göre mağduriyet meşrulaştırmasına yönelik olmuştur (Arkonaç ve diğ., 2011). Özne konumları zaman zaman birbirleriyle çelişen şekilde de inşa edilebilmektedir. Gönüllü çocuksuz kadınların çocuksuzluğu nasıl inşa ettikleri incelendiğinde kadınların kimliklerini seçilen, mantıklı olan olarak inşa ettiklerine, öte yandan çelişkili olarak diğer inşa edilen söylemin ise çocuksuzluğa uygun olmamaya dair önceden belirlenmiş bireysel karakter, mizaç yapıları olduğu görülmüştür. Böylelikle kadınlar aslında heteroseksüel 'doğal' olarak beklenen çocuk sahibi olmayı altüst ederek çocuksuzluğu doğuştan gelen biyolojik bir zorunluluk olarak inşa etmişlerdir (Morison ve diğ., 2016). Görüldüğü üzere söylemsel psikolojinin ana akım psikolojide olduğu gibi genel evrensel ilkelere ulaşmak gibi bir amacı yoktur, onun yerine odağı benliğin sosyal dünya içerisinde nasıl inşa edildiğidir. Bu nedenle de analiz birimi herkese uygulanabilecek ölçek anket benzeri istatistiksel verilere ulaşılan ölçümler değil, konuşmalar ve metin içerikleri içerisinde dilde üretilen anlamları ve özne pozisyonlarını incelemektir (Goodman, 2017; Wiggins & Potter, 2017). İnsan özneler, sosyal olarak kabul edilebilir olanın yollarını öğrenir ve pratik olarak kendi amaçları için kullanabilir (Burr, 2012). Öte yandan özne konumlandırmaları içinde kendi amaçları içerisinde söylemleri kullanabilecek ölçüde edindiği faillik yine de sınırlıdır ve geleneksel psikolojinin savunduğu ile aynı değildir. Dilin içinden edinilen benlik yaşantısı, dilin sınırları ile var olmaktadır. Kişinin failliği 'söylem kullanıcı' olarak oluşmaktadır (Burr, 2012). Bu noktada karşılaşılan kavramlardan biri olan özne konumlandırmaları söylem kullanıcılarının söylemlerini daha anlaşılır hale getirir. Kişiler anlık etkileşimleri bağlamında söylemsel kaynakların içinden bu konumlandırmalarını seçmekte ve anlık etkileşim içerisinde yeniden inşa etmektedirler. Seçilen söylemler ulaşılabilir kültürel söylemler içerisinde seçilenlerdir (Burr, 2012; Şah, 2013).

Söylemsel aletler ve açıklayıcı repertuvarlar arasından konumlanan fail ‘gizil fail paradoksu’nu beraberinde getirmektedir (Burr, 2012).Kendini savunmak ya da eylemi mazur göstermek üzerinden inşa edilen bir failliğin düşünce ve biliş merkezli faillğe uyumlu bir yanı olabilir mi sorusunu öne çıkarmaktadır. Bireyin yaklaşım içinde ‘söylem kullanıcısı’ gibi konumlanmasının teoride reddettiği Kartezyen kimlik anlayışına yakınlaşması tehdidini de beraberinde getirmesi olasıdır.

Burr (2012) konuya söylemsel psikolojinin failliğin nereden geldiğine ilişkin çok fazla şey söylemediği yönünde eleştiri getirmiştir. Ulaşılabilir kültürel söylemlerin öznenin failliği ile değişmesinin ve failin müdahalesinin mümkünlüğü de soru işaretidir. Failliğin kültürde oluştuğu ve gerçekliğin de fail üzerinden inşa edildiği bakış açısı etrafında aslında failin tanımlanabilir olması gerekmektedir. Failliğin korunması belirsiz dünyada referans noktası olması açısından gereklidir (Burr, 1998, akt. Arkonaç, 2006b). Burr (2012), sosyal karşılaşmalar içinde insanların kişi halini aldığını ve böylelikle benliğin kaçınılmaz bir şekilde mümkün kılındığını savunmaktadır. Aynı zamanda Shotter (2004) da söylemsel yaklaşım içerisinde dilsel odaklı olsa dahi zihin ve beden arasındaki Descartersvari ikili ayrılığın sürdüğünü düşünmektedir. Çünkü, zihnin bedeni algılaması ve anlaması üzerinden kelime ve ifadelerin analiz edilmesi yönünden ana akım psikolojiden farklı olarak ötekinin zihnini ve etkileşimi fark etmiş olmasına rağmen yine de özneyi sabit kılar bir yanı vardır (akt. Arkonaç, 2006b). Bu durum sosyal inşacılık tartışmalarındaki faillik ve yapı tartışmalarındaki bireyin mi toplumu belirlediği yoksa toplumun mu bireyi belirlediği tartışmasında (Burr, 2012) orta yolu bulma çabasıyla kaynaklanıyor olabilir. Toplumun bireyi belirlediği anlayışının kabulü failliği tamamen yok sayacağı için aslında bir anlamda sosyal değişimi de olanaksız kılmaktadır. Öte yandan bireyin toplumu belirlediği anlayışının kabulü ise bireyi toplumdaki öncelemesi anlamıyla inşacı yaklaşıma tezdır (Burr, 2012). Söylemsel psikoloji de bu tartışmada bir anlamda orta noktada durabilmek adına toplumun ve bireyin karşılıklı olarak birbirini yeniden ve sürekli inşa ettiği ve benliği söylem kullanıcısı olarak kabul ettiği anlayışını savunuyor gözükmektedir.

Söylemsel psikoloji dilde ne yapıldığının incelenmesini önceleyen çalışma yöntemiyle ve bilginin nasıl üretildiğine dair ana akım psikolojiden farklı açıklamalar sunması açısından sosyal psikolojiye katkı sağlamaktadır. Bu yazıda da amaçlanan söylemsel psikoloji paradigması içerisinde benliği kısaca da olsa incelemek ve ana akım psikolojiden ayrılan yerlerine dikkat çekmek olmuştur. Nitekim söylemsel psikolojinin ana akım psikolojinin genellenebilir yapısından uzak ve yerele daha yakın oluşturduğu çizgi özellikle gündelik yaşamda benlik kavramına dair karşımıza çıkan, yeri geldiğinde birbiriyle çelişen kullanımları ve meşrulaştırmaları sosyal psikoloji açısından daha iyi anlamamıza ve böylelikle yerele özel açıklamaların ortaya konmasına olanak sağlaması bakımından oldukça önemlidir.

Kaynaklar

Abell, J. Stokoe, E. H. (2001). Broadcasting the royal role: Constructing culturally situated identities in the Princess Diana Panorama interview. *British Journal of Social Psychology*. 40(3). 417-435.

Arkonaç, S. (2006a). Psikolojik bilgide yerel insan tasarımı. *Türk Psikoloji Bülteni*, 12 (39), 13-20.

Arkonaç, S. (2006b). Psikolojinin değişen paradigması ve değişmeyen sorunları. *Türk Psikoloji Bülteni*.1(39). 1-12.

Arkonaç, S. (2014). Psikoloji ve söylem çalışmaları. *Eleştirel Psikoloji Bülteni*. 5. 39-54

Arkonaç, S. Elçin, E. Şah, U. Bakiler, E. (2011). Güç ilişkileri içinde öznel varoluşlar: Kıbrıslı ve Türkiyeli. *Psikoloji Çalışmaları*. 31. 29-63.

Benninger, E. Savahl, S. (2017). Children's discursive constructions of the 'self'. *Child Indicators Research*. 10. 899-927.

Billig, M. (2009). Discursive psychology, rhetoric and the issue of agency.[Texte anglais original]. *Semen. Revue de sémio-linguistique des textes et discours*, (27).

Burr, V. (2012). Sosyal inşacılık (2. Baskı). (S. Arkonaç, Çev.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık. (Orijinal basım tarihi 2003.)

Edley, N. (2001). Analysing masculinity: Interpretative repertoires, ideologival dilemmas and subject positions. İçinde M. Wetherell, S. Taylor, & S. J. Yates (Eds.), *Discourse as a Data Guide for Analysis*, (s. 189-228). London: Sage Publications

Edwards, D. (1997). *Discourse and cognition*. London: Sage

Elçin, E. (2011). Türkiye'de "kadın olmak" söylemi: Kadınlarla yapılmış bir söylem çalışması. *Psikoloji Çalışmaları*. (31). 1-28.

Harré, R. van Langenhove, L. (1999). *Positioning theory: Moral contexts of intentional action*. Oxford: Blackwell .

Harré, R. & Moggahadam, F.M.(2003). *The self and others: Positioning individuals and groups in personal, political, and cultural contexts*. Prager

Hermans, H. J. M. (2001). The dialogical self: Toward of theory of personal and cultural positioning. *Culture Psychology*. (7). 243.

Goodman, S. (2017). How to conduct a psychological discourse analysis. *Critical Approaches to Discourse Analysis Across Disciplines*. 9(2). 142-153.

Karagöz, L. (2021). Psikolojide insanın failliği meselesi: Rom Harré düşüncesi çerçevesinde bir değerlendirme. *Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi*.

Morison, T., Macleod, C., Lynch, I., Mijas, M., & Shivakumar, S. T. (2016). Stigma resistance in online childfree communities: The limitations of choice rhetoric. *Psychology of Women Quarterly*. 40(2). 184-198.

Potter, J. (2001). Wittgenstein and Austin. *Discourse theory and practice*, 39-48.

Şah, U. (2013). Ana akım psikolojiden söylemsel psikolojiye: Birey, özne ve faillik. <https://viraverita.org/yazilar/anaakim-psikolojiden-soylemsel-psikolojiye-birey-ozne-ve-faillik> adresinden alınmıştır.

Wetherell, M. (2007). A step too far: Discursive psychology, linguistic ethnography and questions of identity. *Journal of Sociolinguistics*. 11(5). 661-681

Wiggins, S., & Potter, J. (2017). Discursive psychology. İçinde C. Willig, W. S. Rogers (Eds) *The Sage handbook of qualitative research in psychology*, (s. 73-90). Sage.

DUAYENLERE SAYGIYLA ¹

Geriyeye Dönüp Baktığımızda Sosyoloji

Prof. Dr. Behice BORAN

Behice Boran'ın sosyal bilimci yönüne ışık tutan ürünlerinden birisi de American Journal of Sociology (AJS) dergisinin 1947 yılı Ocak sayısında yayınlanan makalesidir. Boran'ın "akademik yaşamı" görelili olarak kısa sürmüştür. Ancak, bu uğraşında da kalıcı eserler bırakmıştır. Yayınladığımız makale bu izlerin Türkiye'de akademik çevrelerde bile bugün pek az kişi tarafından bilinen yeni bir tanığıdır. AJS, dünyanın en eski ve etkili sosyoloji dergileri arasında başta sayılır. "Akademik sosyoloji" alanında geçmişte olduğu gibi bugün de en ön sıralarda anılan bir yeri vardır. Türkiye'de yaşamakta iken bu degede makale yayınlama başarısına ulaşmış başka bir akademisyen olduğunu sanmıyoruz. En azından Boran'ın makalesinin Türkiye ile ilgili sınırlı ve özel bir konuda olmayıp, bilim dalının temel kuramsal boyutlarını tartışması açısından Türk sosyologları arasında tek olduğunu sanıyoruz. Boran'ın makalesinde karşı çıktığı görüşlerin sözcülüğünü yapan bir akademik yayın organında yer bulabilmesi bu alandaki yetkinliğinin göstergesi olarak kabul edilmelidir. Makalenin yayımlandığı ülke olan ABD'de de çok yankı yaptığı bilinmektedir. Nitekim, aynı derginin 1947 yılı Eylül sayısında Boran'ın yazısını ² konu alan başka bir makale yayınlanmıştır.

Raşit Kaya (Çeviren)

¹Bu yazı Boran'ın 1947'de American Journal of Sociology (AJS) dergisinde basılan yazısının 1987 yılı Bilim ve Sanat Dergisi 84. Sayısındaki çevirisidir. Atıfta bulunmak isteyenlerin bu arka planı da gözetmesi gerekmektedir.

²Bu metin Sayın Raşit Kaya'nın çeviri notudur.

Sosyolojinin bir “pozitif bilim” olarak ortaya çıkışından bu yana bir yüzyıl geçti. Bu yazıda amacım sosyoloji tarihinin daha sonraki gelişmelerini kısaca gözden geçirmek ve bu gelişmenin pozitivist çizgilerle kısaca gözden geçirmek ve bu gelişmenin pozitivist çizgilerde yönlenmesi çabalarının bana göre toplumsal önemini göstermektir.

Auguste Comte

Comte’un görüşlerinin ne anlama geldiğinin yorumlanmasında iki temel etkene önem verilmelidir: Birincisi, Comte, bir devrim ve Napolyon’un serüvenlerinden sonra tükenmiş bir ülke ile egemen sınıflarının devrimci değişmelerin dehşeti içinde oldukları bir kıtada, tutucu bir tepki döneminde yaşamış ve yazmıştır. İkincisi, o dönemde, Saint-Simonculuk, Fouriercilik, Owencilik gibi toplumsal hareketler de şaha kalkmış, var olan sisteme eleştiriler yöneltiyor, onu değiştirmekle tehdit ediyordu. Bunlara, kişisel bir olgu olarak Comte’un kendisinin de kralcı, katolik bir aileden geldiği eklenebilir. Belleğimizdeki bu olgularla, Comte’un var olan kötülükleri ortadan kaldıracak biçimde toplumu yeniden düzenleyecek temelleri bir toplum biliminin sağlayacağı görüşünü anımsayabiliriz; (ona göre) sosyoloji toplumsal sorunlara akılcı, bilimsel çözümleri sağlayacaktı.

Ancak, böyle bir görüşü ortaya atarak ve savunarak, Comte var olan sisteme yönelik eleştiriler ve onu değiştirme girişimleri karşısına bilimsel görünüşlü bir koronak dikiyordu. Dayanak yapılan argüman şöyleydi: Toplumda var olan kötülüklerden çıkış yolu ancak elde eylem için yeterli bilgi olduğunda bulunabilirdi; ama, şimdi, toplumun bilimi gelişmemiş olduğundan, var olan düzene yöneltilecek eleştiriler ve değişme önerileri geçerli olamazlardı. Bunlar bilimsel değildiler ve dolayısıyla tümüyle değersizdirler. (Comte’un kendisinin de toplumun biliminin kurulması için beklememiş olması, bir ideal toplumsal sistem oluşturmaya doğrudan yönelmiş olması pozitivist görüşün içerdiği bu argümanı bozmaz). Böylece, sosyoloji, toplumsal olgularla (phenomenon) ilgili bilginin nesnel ve bilimsel dalı olma savı ile doğmuştur; ancak, gerçekte (belirli) bir sınıf ideolojisi işlevini yerine getirmeye yazgılanmıştı. Sosyolojinin bilimsel olma savı, bir yandan, toplumsal sisteme yönelen saldırılara karşı bir savunmaya, öte yandan zamanın temel, yaşamsal, ancak, politik olarak tehlikeli sorunlarıyla karşı karşıya gelişten bir kaçış aracı olmaya hizmet etmiştir.

Comte’un önem ve anlamını tümüyle kavramak için o dönemde ütopyacı sosyalist hareketlerin saldırılarını göz önüne almak zorunluluğu olduğu gibi, Comte’dan sonraki sosyolojiyi anlamak için de Marksizmin varlık ve meydan okuyuşu bellekte tutulmalıdır. Bir düşünce sistemi olarak Marksizm, daha önceki sosyalist ütopyacı hareketler gibi kolayca dışarı atılamazdı. Çünkü, Marksizm bilimsel metodolojiye dayalı olmanın saygınlığının kendi yanında olduğunu ve tarihsel gerçeklerden dayanak aldığını ileri sürmesinin yanı sıra, hızla, dünya ölçeğinde bir toplumsal hareket haline gelmiştir. Böyle bir düşünce sistemi yok sayılmaz, görmemezlikten gelinemez.

On dokuzuncu yüzyılın ortalarına geldiğimiz zaman toplumun ayrıldığı iki temel bölünmeye karşılık olan ve toplumsal olguları (phenomenon) bilimsel inceleme savında bulunan

iki tür ideolojik sistem görüyoruz: (1) Sosyalist sistemler. Marksizmin ortaya çıkışından sonra çok ağırlıklı olarak Marksist-Sosyalist bir sistem ve (2) burjuvazinin sözde-bilimsel (pseudo-scientific) ideolojisini oluşturan sosyolojik sistemler. Ancak, sosyoloji düşünce sistemlerinin sınıfsal niteliğini hiç doğrudan ele almaz ve “suya sabuna dokunmama” olarak yorumlanan bir “bilimsel nesnellik” üzerinde ısrar ederken, Marksizm toplumun bilimi sıfatıyla, öncüllerinin sonucu olarak proletaryanın ideolojisi olduğunu açıkça üstlenmektedir.

Bu makale sosyolojik sistemlerin geleceği ile ilgilidir ancak, sosyoloji tarihi, karşılığı (counterpart) göz önüne alınmaksızın tümüyle anlamlı kılınamaz. Şimdi, Comte’dan sonra ne olduğuna bir bakalım.

Emile Durkheim ve Spencer

Comte ile Durkheim’in arasında geçen zamanda, sosyoloji çiçeklerini gözden düşmüş olduğu Fransa’da değil Manş’ın ötesindeki ülkede açmıştır. Bir İngiliz centilmeni özelliklerine sahip olan Spencer toplumun yeni bilimini ete kemiğe büründürme işini üstlenmiştir. Spencer’in sosyolojisinin liberal, bireyci, zamanının bırakınız yapınlar felsefesinin temsilcisi, W.C. Beach’in deyişle “on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında egemen olan orta sınıf tutumunun bir rasyonalizasyonu” olduğunu söylemek çok bilinen bir yineleme olacaktır. Spencer sosyolojisi “bilimsel” olduğunu kuşkusuz ciddi olarak ileri süremez.

Bir “pozitif bilim” ya da Amerikan terminolojisiyle “doğal bilim” olarak sosyolojinin savunucusu on dokuzuncu yüzyılın son on yılında Durkheim tarafından üstlenilmiş ve yirminci yüzyılın ilk iki on yılı boyunca parlak bir biçimde sürdürülmüştür. Durkheim’in bilimciliğin şampiyonluğunu yapması ve sosyolojinin bir bilim olarak olanaklılığı ile toplumsal olayların (facts) “nesnel” olarak “ön kavramlar” (prenotions) olmaksızın incelenmesi gerekliliği üzerinde ısrarlarının, gerçekte sosyolojinin yan tutan ideolojik niteliğinin belirtileri olduğu bundan sonra (aşağıda) işleyeceğimiz tezdır. Durkheim’in sosyalizm üzerine yazdığı notları toplayıp, derleyip 1928 yılında yayımlayan Marcel Mauss’un altı buçuk sayfalık giriş yazısını ele almak, bu tezin kısa yoldan ortaya konulmasını sağlayacaktır.

Marcel Mauss, bizlere, Durkheim’in, araştırmacı olarak “toplumsal sorun”u (social question) “bireyciliğin sosyalizme ilişkisi” olarak çerçevelediğini söyler. 1884 yılında ise bunu “bireyin topluma ilişkisi” olarak değiştirmiştir. Toplumsal İş bölümü’nün (Division of Labor) müsveddesini hazırladıktan sonra “sorunun çözümünün yeni bir bilim olan sosyolojiye ait olduğunu sezinlemeye başlamıştır. Bu ise özellikle son Comte’cuların aşırılıkları nedeniyle gülünç kılındığı Fransa’da gözde değişti... (Böylece) Durkheim sosyolojiye bir yöntem ve konu kazandırma işini üstüne almıştır. Bundan ötürü sosyalizmin incelenmesinin arkası kesilmiştir.(1)” Bununla beraber, 1895 yılına gelindiğinde Durkheim yeniden bir araya getirilmiş “bir pozitif bilim olarak sosyoloji” silahı ile sosyalizm sorunu ile uğraşmaya hazırdır.

Mauss, Durkheim'in sosyalizm sorununu yeniden ele aldığında bunu "tümüyle bilimsel bir bakış ile" yaptığı konusunda bizlere güvence vermekte. Bununla beraber, nerede ise tek bir soluk alışıta, "ancak, bu çıkar düşünmeyen araştırma biçimi altında, Durkheim hem bilimsel hem ahlaki düşüncesinin bir gereksinmesini tatmin etmekte", yan tutmaya ve tutulan yanı motive etmeye "çaba göstermektedir" demektir(2). Mauss'a göre bir dizi büyük ve küçük olay Durkheim'i bu yöne götürmüştür. Bir yandan Toplumsal İşbölümü dolayısıyla kolektivizmden yana olmakla suçlanmıştır; öte yandan, en parlak öğrencilerinden bir kısmı sosyalist, özellikle de Marksisttirler. "Durkheim, burjuva liberalizmi ve bireyciliğe karşı çıkışa duyarlı idi" (3).Durkheim, var olan düzenin eksikliklerinin farkındaydı (bunları Toplumsal İşbölümü'nde açığa çıkarmaktadır) ancak, bu düzenin temel (basic) geçerliliğini sorgulamamaktadır. Anomie sorununa çözüm önerisi, toplumsal işbölümünün belirlediği bir toplumun temel birimleri olan, işlevsel olarak farklılaşmış ve ahlaki olarak soyutlanmış toplumsal gruplara denk düşen ve onları düzenleyen yasal ve etik bir sistem getirilmesidir. Toplum mesleksel birimler temelinde yeniden örgütlenmeliydi; bu birimler böylelikle, aynı zamanda, ahlaksal ya da tinsel birimler olmaktadır. Böylece, Durkheim Faşistideologların "korparatif devlet"ine çok benzer bir toplumsal düzen kavrayışına ulaşmaktadır.

Toplumsal İşbölümü Durkheim'in sosyolojik düşüncesinin günün acil,pratik sorunlarıyla daha doğrudan ilgili olduğu ilk dönemlerin ürünüdür. Ancak bu yeterli değildi. Belirli toplumsal sorunlar üzerine oluşan belirli görüşler toplumsal gerçeklik, toplumsal nedensellik (illiyet-causation) ve toplumsal değişme sorunları karşısında sahip olunan bakış açısına nihai olarak (ultimately) bağımlıdır. Tüm düşünce sistemleri, olguların (facts) bilimsel incelenmesi ve açıklanması dahil, koşul olarak belirlenen (postulated) bazı genel öncüllerden (premises) başlar; postulaların geçerli ve bilimsel olarak kabul edilir olup olmaması, çıkartılan sonuçların gözlemlenmiş olgulara uyup uymamasına ve olguları açıklama sisteminin bizlere kestirim ve başarılı eylem yapma temelleri sunup sunmadığına bağımlıdır. Bundan dolayı, Durkheim gününün daha pratik sorunlarından toplumsal gerçekliğin ve toplumsal nedenselliğin doğası üzerine kuramsal sorunlara geçmiştir. Eğer davasını bu düzeyde kazanabilmiş olsaydı, sosyalistlere karşı dava da kesin olarak tümüyle kazanılabilirdi. Bu sui generis (kendine özgü) bir olgu (phenomenon) olarak ortak (collectif) bilinç üzerinde ısrarla durmasını anlamamanın anahtarıdır. Sosyalistlerin materyalist kavrayışlarının karşısına toplumsal gerçekliğin tinsel bir kavranışını koymaktaydı. Sosyolojik Yöntemin Kuralları (Rules of Sociological Method/Les Regles de la Methode Sociologique) başlıklı kitabında, ortak bilincin sui generis toplumsal olgu olması temeli üzerine tüm bir metodoloji inşa etmiştir. Dinsel Yaşamın İlkeli Biçimleri (Elementary Forms of Religion/ Les Formes Elementaires de la Vie Religieuse) kitabında ise ortak bilincin gerçekten ilk (orijinal) toplumsal olgu (fact) olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır.

Durkheim üzerinde biraz genişçe durmamızın nedeni, birinci olarak, onun sosyolojinin pozitif bilim olduğunun böylesine içten şampiyonluğunu yapması (bu savın incelenmesi bu makalenin konusudur); ikinci olarak, çağdaş Fransız sosyolojisini nerede ise tümüyle egemenliği altına almış olması; üçüncü olarak da, son yıllarda Amerikan sosyologları arasında Durkheim'in daha fazla ilgi çekiyor olmasıdır.

Alman Sosyolojisi

Marksizmin Alman sosyolojisine yansımaları belki daha da belirgindir. Alman düşünürlerinin savunduğu bilimlerin ikiliği (duality of sciences), Geisteswissenschaft ve Naturwissenschaft arasında özellikle Weber ve Sombart'ın uyguladığı biçimiyle yapılan ayırım, doğal bilim yöntemleri ve görüş açılarının yalnızca insan sorunları (affairs) alanına uzatılmasına bir başkaldırının ifadesi olmayıp, en az o kadar -hatta daha da fazla- genelde gerçekliğin maddeci kavranışına, özelde sosyalizme karşı bir başkaldırıdır (4). Weber ve Sombart da tıpkı Durkheim gibi Marksist meydan okuma ile metodolojik noktada kapıştılar; konunun köklerine bir darbe indirmek istediler. Durkheim, gördüğümüz gibi tinsel bir kavramı (conception) bilimsel görüş ve metodoloji ile uzlaştırmak istemiş ve güç duruma düşmüştü. Weber ve Sombart bilimin temel birliğini ve toplumsal olguların (phenomenon) inceleme ve açıklanmasında doğal bilim yöntemlerinin olabirliğini ve arzulanırlığını yadsıyarak Gordion'un düğümünü çözdüler.

Toplumsal olgu içten dışa doğru anlaşılmalıydı; anlayabilmek için (ise) bireyin psikolojik motivasyonlarına başvurmak zorunluymuştu. Bireyleri eyleme sokan güdüler arasında en önemlileri de toplumsal değerlerden elde edilenlerdi. Bundan dolayı, toplumsal olguların açıklanmasında toplumsal motivasyonlardan başlayarak, açık davranışa ve ortaya çıkan (resultant) ilişkiler kalıplarına (pattern) yönelinmeliydi (üretim ilişkileri de bu sonuncular içerisinde ele alınmalıydı). Çerçeveyi çizen bu argümanı temel alarak, Weber dinsel değerlerin kapitalizmin gelişmesindeki rolünü göstermeye, Sombart ise teknoloji ve üretim ilişkilerindeki değişikliklerin “kapitalizmin ruhu”nun gelişmesi ile ilişkisini kurmaya çalışmışlardır. Weber ve Sombart da Marx ve Engels gibi aynı sosyolojik sorunla ilgilidirler: Kapitalist sistemin kökeni ve gelişmesi. Yaptıkları şey, olguların açıklanmasındaki sırayı tersine çevirmektir. Sistemlerinin köklerine yerleştirilen bilimlerdeki ikilik böyle bir ters çeviri için gerekli bir önkoşuldu. Bu bağlamda, Sombart'ın uzun yaşamını Nazi sisteminin sözcüsü olarak tamamlamış olduğunu söylemek hiç de yersiz olmayacaktır. Alman sosyolojisinin diğer başlıca dalı, sanırım, Profesör Robert S. Lynd'in “tehdit eden bir iktidar mücadelesinden, başka ve daha az tehlikeli ilgi alanlarıyla uğraşmak üzere” altmış yıl önce “işten kaydardı” diye sözünü ettiği “formal sosyolojidir” (5). Weber ve Sombart sosyolojisinin aksine, Simmel ve Von Wiese'nin formal sosyolojisi modern toplumun tarihsel gelişme sorununu görmezden gelir, “tarihsel yasalar” kavramını yadsır ve yerine “toplumsal süreçleri yerleştirir”. Sonuç, “etkileşim biçimlerinin” içerik olmaksızın yinelenen incelemesi olan ve etkileşimin içinde gerçekleştiği ve bu etkileşimin “biçiminin” ne olacağını belirleyen kurumsal çerçeveden yoksun bir sosyoloji kavramlaştırmasıdır. Formal sosyologların “içerikten” tümüyle vazgeçmeleri, gerçekte, kurmak ve sürdürmek istedikleri ikili anlayışın anlamını ortadan kaldırmaz. Tüm bu boş çabaların bir “gerçekten” sosyolojinin gerçek konulardan, toplumun bir bilimi olarak incelemek ve açıklamak zorunda olduklarından “kaçış”tan başka bir anlamı yoktur.

Amerikan Sosyolojisi

Amerika’da değişik toplumsal koşullar farklı bir ideolojik durumla ifadesini bulmuştur. Feodal bir geçmişin yokluğu, hızla genişleyen ekonomi, toplumsal sınıfların akışkanlığı burjuva demokratik toplumsal düzenin toplumsal değerlerini Avrupa’ya göre, Amerika’da gerçek olmaya daha yakınlaştırmıştır; ve hem eylem hem de ideoloji düzeylerinde sınıf çatışması da Amerika’da, Avrupa’daki kadar keskin değildir. Bundan dolayı, genel olarak sosyalizm, özel olarak Marksizm Amerikalı düşünürler arasında Avrupalılarda görülen aynı etkileri oluşturmamıştır.

Ancak, bu, sosyolojinin Amerika’da bir sınıf karakteri taşımadığı anlamına gelmez. Çünkü taşıyordu. Sosyoloji, tam anlamıyla başarıya ulaşmış, iyimser burjuvazinin bilimidir. Amerikan sosyologları kendi kültürel sistemlerinin toplumsal yapısını, Marksist-sosyalist hareket biçiminde güçlü bir muhalefet ya da eleştiri olmadığından, verili olarak aldılar ve dikkatlerini toplumsal sistemin işleyişinin ayrıntıları üzerinde odaklaştırdılar.

Bu gerçekten kaçma nasıl ortaya çıktı? Bernard bize 1900 yılına gelindiğinde sosyolojinin “tarih felsefesi” ve diğer akademik öncülü “toplumsal sorunlar” (social problems) derslerinden “kurtularak önünde kalan son iki engeli aşmaya” hazırdı diyor. Amerikan sosyolojisi tarih felsefesi engelini gerçekten atlamış ve kendisini ondan tümüyle kurtarmıştır. Fakat bana aynı şeyin “toplumsal sorunlar” için söylenebilmesi kuşkulu gelmektedir. Toplumsal sorunlar dersleri, birçok öğrenim kurumunda sosyoloji programlarının hâlâ geniş bir bölümünü oluşturmakla yetinmemiş, daha da önemlisi, bakış açılarının izini daha sonraki sosyolojik etkinlikler üzerinde bırakmıştır. Suç, çocuk suçluluğu, ruhsal hastalıklar ve göçmen grupları üzerinde yapılan araştırmaların büyük bir kısmında, bu sorunlar bir bütün olarak temel toplumsal yapıyla ilişkilendirilmeksizin, hazır bir yemek biçiminde, acil, dar, özel (particularistic) reformlar gerektiren sorunlar biçiminde ortaya konulmaktadır (6).

Amerikan sosyolojisi kendisini tarih felsefesinden çekip kurtarıırken daha başarılıydı. Ancak, bunu yaparken korkarım bebeği de banyosuyla birlikte dışarıya fırlatıp atmıştır. Sosyologlar, tarih felsefesi geleneğinin toplumları daha geniş zaman birimlerinde değişen toplumsal bütün olarak görme yeteneği gibi özelliklerini koruyabilirlerdi. Özel (particular) toplumsal olguları (phenomenon) bir zaman dilimi içerisinde değişen yapısal toplumsal bütünün parçaları olarak görmeyi reddederek sosyoloji, özel toplumsal olay (fact) ya da kurumun incelenmesi ve açıklanmasında kullanabileceği ve kullanması gereken tek meşru ve kesin (ultimate) başvuru çerçevesini fırlatıp atmıştır.

1900 yılı ile 1930 ortaları arasında Amerikan sosyolojisi “bilimsel” olma yolunda daha da ilerlemeler kaydetmiştir. Birinci olarak, kendisine suya sabuna dokunmayan bir terminoloji edinmiştir. Toplumsal kütlelerin (aggregates) çözümlenmeleri toplumsal sınıflar ve tabakalaşma yerine, biz kümeleri (in-groups), onlar kümeleri (out-groups), kalabalıklar (crowds), kitleler (masses) gibi kavramlarla yapıldı Buna koşturarak, toplumsal etkileşim, ekonomik, siyasal ve diğer toplumsal alanlarda (spheres) sınıflar arası çatışma kalıplarını dışarda bırakan yarışma,

çatışma, uyuşma ve özümseme biçiminde kavramlaştırıldı. Böyle suya sabuna dokunmayan bir terminoloji sosyoloji için siyasal tartışmalardan uzak durması açısından da işlevseldi.

İkinci olarak, yöntemlerle giderek daha fazla ilgilenmek 1900 yılı sonrasının belirgin bir özelliğidir. Daha da doğrusu, ilgilenilen tek şey tekniklerdi; kabul gören yönetsel yönelim ise toplumsal nedenselliğin (social causality) “organik kuramı” idi. Toplumun tüm parçalarının karşılıklı eylemle (action) birbirleriyle bağlı (interrelated) bir organik bütün oluşturduğu görüşü, mantıksal olarak hiçbir biçimde içerilmeyen ikinci bir görüşe, yani, birbirleriyle ilişkili etkenlerin hepsinin eşit ağırlıklı olduğugörüşüne yönlendirilmiştir. Doğaldır ki, gerçek araştırma durumlarında böyle bir görüş savunulamaz hale gelmektedir; tercih aslında bir yanda “belirli” (particular) bir değişkeni hipotetik olarak bağımsız değişken olarak açıkça belirlemek, ya da öte yanda, kapalı (implicit), sağduyu düzeyinde tümden gelimler (dedüksiyonlar) ve yorumlar yapma arasındadır.

Organik kuramdan, doğal olarak, kayda değer sapmalar (da) olmuştur. Hem “kültürel gecikme”(culturallag) hipotezi hem de ekolojik yaklaşım, belirti değişkenleri bağımsız olarak kabullenmektedir. (Birincisi için “maddi kültür”, ikincisi için “ekolojik temel”.) Böylece görülmektedir ki Amerikan sosyolojisi partiküleristik, bilimsel olmayan ve spekülatif bularak ön kapıdan kovaladıklarını -biraz değiştirilmiş, bozulmuş (distorted) bir biçimde- arka kapıdan içeri buyur etmektedir.

Yukarıda belirtildiği gibi, Amerikan sosyolojisinin metodoloji alanında birincil ilgisi sosyolojik malzemenin toplanması, sınıflandırılması ve sıralanması ile ilgili teknikler olmuştur. Esas (kilit key) sorunların biçimlendirilişine (formulasyonuna) yardımcı olacak metodoloji geliştirilmemiştir. Böylece, dünyanın altıda birinde insanlık tarihi için yeni bir toplumsal deneyim (daha önce görülmemiş bir ölçek ve farklı nitelikte bir toplumsal değişme olgusu) başlatılmış ve sürdürülmekte iken; yeryüzünün en uygar kıtası bu bilim çağında, Orta Çağ fanatikliğini anımsatan bir gericiliğin içine itilmişken; ülke içinde kırk sekiz milyon kazanç sağlayıcı iş erbabından on üç milyonu işsiz kalır ve işçi sınıfı örgütlenmesi toplumsal hareketleri inceleyecekler parlak fırsatlar sunan, nefes kesici bir hızla gelişirken; ekonomik liberalizmi ve onu çevreleyen tüm kültürel bütünü sarsabilecek ölçüde devlet müdahaleleri görülürken; bütün bu yaşamsal şeyler olup biterken sosyologlar ne gibi sorunlar üzerinde çalışıyorlardı? Bir yandan, aile ya da kilise üyeliğinin içi yapısında (kompozisyonunda) ortaya çıkan değişiklikler, küçük göçmen gruplarının uyumlarının sağlanması, suç ve cinayet üzerine alan çalışması, “doğal alanlar” (naturalareas), kentsel büyümede işgaller ya da birbirinin yerine geçme (succession) vb konuları kendilerine meşgale ediniyorlar, öte yandan da sormaca ve mülakatların, testlerin standartlaştırılması, ölçeklerin puan hesaplarının belirlenmesi gibi uygulama ayrıntıları (technicalities) ile uğraşıyorlardı. Bu gibi konuların kendilerinde yanlış olan her hangi bir şey yoktur; eleştiri, bunları ilginin tek nesnesi yapıp, zamanın koşullarına daha uygun, başka koşulları görmemeye yönelinmesinedir. Bundan başka, bu incelenen konular zaman içinde gözlenen değişmeye göre temel toplumsal yapısal kalıplarla (basicsocial structural patterns)

ilişkilendirilmiş olsalardı günümüzün toplumsal dünyasını anlamada anlamlı sonuçlar verebilirlerdi. Gerçekte, Amerikan sosyolojisi, sistemi verili olarak kabule devam etmiştir; öngörülen toplumsal değişim yalnızca belirli kurumsal alanlardaki değişimdir.

Sürdürülen bilgi toplama (fact collection) etkinliklerinin toplumsal dünyamız üzerine bilgilerimizi geliştirmede başarılı olamaması, toplumsal olguların (phenomenon) çok karmaşık olması, sosyolojinin hâlâ genç bir bilim olması, ileride senteze ulaşmak için şimdi materyal toplandığı gibi gerekçelerle mazur gösterilmiştir. Ancak, ben, aslında, bu başarısızlığın sosyolojiye saygınlık ve akademik statü kazandıran aynı durumdan (condition) -temel yapısal sistemi verili olarak alma, bunun varsayımlarını belirleme ve kendi sınıfsal karakterini görmeme-kaynaklandığını düşünüyorum.

Şimdi, sosyolojide bir bunalım yakın gözüküyor. Kapitalist sistem artık Amerika'da bile genişlemiyor. Sınıf çizgileri daha da keskinleşiyor ve sertleşiyor; uzayan ekonomik bunalımlar ve iki kuşak içinde yaşanan iki totaliter savaş "eski güzel günlerin" devam etmesi ya da yeniden canlandırılması konusunda kolay bir iyimserliğe hiç yer bırakmıyor. Artık, belirli (particular) toplumsal kurumlar değil, tüm toplum hızla (violently) değişiyor ve araştırmaları tehdit ediyor. Dahası var, sosyolojinin kendi içerisinde de, doğal bilimlerle kıyaslanabilir güvenilirlikte bir bilim olmada uğranılan başarısızlık, şimdiden kimi sosyologları bilimlerinin kökündeki varsayımları sorgulamaya yöneltmiş, daha başkalarını da yöneltecektir.

Bütün bilimlerde ortaya çıkan bunalımın yararlı bir sonucu, bilim adamlarının kendi etkinlik alanlarının toplumsal koşullarının bilincine varmaya başlamalarıdır. Bilimi soyutlanmış (isolated) bir şey olarak değil de, insan yaşamının diğer evreleri ve toplumsal yapı ile bağımlı (bound up) olarak görmeye başlıyorlar. Bilimin toplumsal sorumluluğu ve bilimin toplumsal pratikte kullanılması konularında artan bir bilinçlenme var.

Savaş altı yıldan fazla bir süre beni Amerikan sosyolojisinden uzak tutmuştu, sonra, bir yıl kadar önce, American Sociological Review'un bazı sayıları elime geçti. Amerikan Sosyoloji Derneği'nin (American Sociological Society) 1943 yılı Aralık ayında yapılan yıllık toplantısının konuşmaları veren raporlarını büyük bir ilgiyle okudum. Bakış açıları ve içerdikleri çok farklı olmakla beraber Profesör Lundberg'in, Profesör Chopin'in, Profesör Bain'in ve Profesör Lynd'in makalelerinde ortak ve çok önemli bir nokta bulunuyordu: Hepsi savaş ve barış sorunlarını, insan toplumlarının ve özellikle Amerikan toplumunun geleceğini ve Sosyolojinin toplum ve toplumsal değişme ile ilişkilerini konu alarak işliyorlardı. Bu yazılarda eski ve yeni Amerikan sosyolojisi yan yana durduğundan ayırım gözlemlenebiliyordu. Lundberg iyice yıpranmış pozitivist tutumu temsil ediyor. Lundberg, önümüzdeki barış düzenlemelerinin oturtulabileceği sosyal bilimsel bilgi eksikliği ve sosyal bilimlerin, barış konferansında kendilerine başvurulmasını gerektirecek yeterli bir "kamusal saygınlığa" (Publicrespect) ulaşamamış olması nedeniyle, barış düzenlemeleri konusunda kötümserdir. Düşüncelerini açıkladıkça, sadece kalıcı bir barışın değil, toplumsal sistemi rahatsız eden toplumsal hastalıkların tümünün çaresinin "bilime olan inancımızı ortaya

koyduğumuz zaman” bulunabileceği anlaşılmaktadır. Sorunu böylece ortaya koyduktan sonra Lundberg sosyoloji araştırmaları ve kuramının eylemde güvenilir bilgileri verecek biçimde nasıl inşa edilmesi gerektiği konusunu ayrıntılarıyla ele alıyor. İnsan ilişkileri (humanaffairs) konularında bilim öncesi ve doğa üstücü görüşten doğacı (naturalistic) ve bilimsel bir görüşe geçişin tamamlanmamasından yakınıyor. İnsan sorunlarına bilimsel ve gerçekçi olmayan bir yaklaşım olarak “teolojide yer etmiş ‘legalistik ve moralistik’ bakış açıları” örneğini veriyor. Burada, geliştirilen bütün eleştiriler yerindedir, ancak, geleceğin toplumsal düzeninin gerçekleşmesinde ağırlığı sosyal bilimlerin sırtına yüklemek, toplumsal değişme sorununu sosyal bilimlerin gelişmesi ve onların “kamusal saygınlık” kazanmasına indirgemek bana toplumsal değişme konusuna legalistik-moralistik yaklaşım kadar gerçek dışı, büyülü bir düşünce gibi geliyor. Bilimin büyüünün toplumsal düzende arzulan değişiklikleri getirebileceğine inanılması ve bunun yasal ve ahlaksal ilkelerden beklenilmesi, “bilim öncesi düşünce” kadar “tek yanlı tikel” (particularistic) bir görüştür.

Doğaldır ki, eğer sosyal bilimler gelişmiş ve toplumsal eylem için güvenilir bilgi sunuyor olsaydı ve eğer bu bilgi beşeri işlerin düzenlenmesinde uygulanabilir olsaydı “toplumsal sıkıntılarımız” (social predicaments) ortadan kalkardı. Fakat sorun şurada: Bu “eğer”ler nasıl gerçekleştirilebilecek? Toplumsal bilimlerin değişmesinin ve bilimsel bilginin toplumsal eylem için temel olarak alınabilmesini toplumsal ön koşulları nelerdir? Başka bir deyişle, “bilime tam inancın” evrensel, en üst toplumsal değer haline geleceği ve bilimsel bilginin insan ilişkilerini düzenleme eylemlerine kaynak olacağı toplumsal örgütlenme durumu hangi süreçler ve mekanizmalarla oluşacaktır.

Lundberg bu soruyu sormuyor; gerçekte, argümanı için temel olacak böyle bir sorunun yanıtlanması gerektiğinin bile farkında görünmüyor. Daha doğrusu, bütün sorunu var olan iki almasıktan bilinçli ve akılcı olarak birisinin seçilmesi gibi sunuyor; “her şey şuna bağlanıyor; bilime mi başka şeye mi inanacağız? Fizik sorunlarımıza ilişkin olarak bu soruyu yanıtlamış durumdayız. Toplumsal sıkıntılarımıza ilişkin olarak benzerini yapmaya karar verirsek önümüzdeki yol açıktır.” Dolayısıyla, sorun yalnızca bir karar verme işidir! Bu kadar kolay ve “açık”! Bununla beraber, makalenin genel havasından ve yukarıdakilerden iki paragraf sonra gelen sözlerinden, insan sorunlarına bilimsel olmayan bir yaklaşımdan bilimsel bir yaklaşıma doğru değişimin azar azar gerçekleşen bir yayılma süreci ile olacağı anlaşılmaktadır. Sosyal bilimler olguları toplamaya ve sistemleştirmeye devam edecekler; mesleğin örgütlenme ve standartlaşması gelişecek, devletin de yardımıyla kamusal saygınlık kazanılacaktır. Yavaş yavaş herkes, özellikle araştırma ve eğitime mali destek sağlayan vakıflar ve bireyler sosyal bilimlerin değerini kavrayacaklar ve toplumsal sorunların çözümünde onlara giderek daha fazla başvuracaklardır. Bu arada bizler de toplumsal hastalıklara, savaşlara, depresyonlara katlanmaya devam edeceğiz. Ama ne de olsa, “anestezi, aşılar, sülfamitli ilaçlar öncesi günlerde de yaşam sürüyordu... Bugün hastalar kurtarılamıyor diye kanser araştırmalarından vazgeçmiyoruz”. Böylelikle, bütün bir değişme sorunu ve değişmede sosyal bilimlerin işlevi rahatlıkla ortadan kaldırılmaktadır.

Ama ya kansere yakalanmış hastaların öylece ölüp gideceklerine örgütlendiklerini, bilim adamlarının araştırmalarını sürdürmelerine başarıyla engel olduklarını farz edersek? Lundberg bilimsel çalışma ve ilerlemeyi koşullandıran toplumsal etkenlerin değişmez (sabit) olduğunu varsaymaktadır, ya da daha açığı, Lynd'in sözleriyle, bugünkü kültürel sistemin temel yapısını olduğu gibi kabullenmekte ve "sanayi toplumunu pençesine alan muazzam iktidar mücadelesini unutmaktadır." Patolojik toplumsal sistemler birey hastalar gibi sosyal bilimcilerin hastalıklarını iyileştirecek tedavi yollarını bulmalarını beklerken öylece ölüp gitmezler; onlar bilimi boğazlarlar. Nazi Almanya'sında sosyal bilimlere ne oldu? Antropolojiye, tarihe, sosyolojiye, psikolojiye? Hatta teorik fiziğe ne oldu?

Bir sosyolog için bağışlanamayacak bir savsama olarak Lundberg'in unuttuğu, genelde bilimin, özelde sosyal bilimlerin gelişmelerinin tarihsel olarak koşullanmış olduğu ve bu bilimlerin gelecekteki yazgılarının da benzer biçimde belirleneceğidir. İnsan ilişkilerinin (human affairs) bilimsel olarak düzenlenmesini etkileyecek bir değişken olarak sosyal bilimlerin gelişmesi toplumsal değişme sürecinden bağımsız bir değişken olmayıp, tam aksine, toplumun temel kurumsal sistemindeki değişmelere oldukça yakından bağlı bir bağımlı değişkendir.

Lynd'in makalesinde, benim 1939 başlarında ABD'den ayrıldığım zaman olmayan, sosyolojide yeni bir yönelimin halkası bulunuyor. Knowledge for What? (Ne İçin Bilgi?) başlıklı yapıtını görmedim, ancak, "Middletown" ve "Middletown in Transition" arasında geçen zamanda bilimsel araştırmanın ne olduğu ya da olması gerektiğini kavrayış farklılığından düşüncesinin Knowledge for What? ve bu makalesine doğru nasıl ilerlediğini çıkarmak mümkündür (7).

Lynd'in argümanı bizi burada özellikle ilgilendiren üç önemli noktayı içeriyor. Birincisi, şu anda olup bitenlerin yalnız caverili kurumsal çatı içerisinde bir değişme olmayıp, temel kurumsal sistemin kendi içerisinde devrimci bir değişme olduğunu kabul etmesidir. İkincisi, bu kurumsal değişme "muazzam (colossal) bir iktidar mücadelesini" içermektedir. Sosyoloji bu toplumsal değişmede sadece mücadelenin taraflarından birisine ya da ötekisine hizmetlerini sunarak etkin bir rol oynayabilir. Bunun anlamı, sosyoloji ve diğer sosyal bilimlerin, kendi yayımları ile toplumsal düzende arzulanır değişikliklerin barışçıl bir biçimde gerçekleşeceği görelilik olarak bağımsız değişkenler olmadıklarıdır. Lynd, uyacakları konusunda kuşkuları olmakla birlikte, sosyologlara bu muazzam mücadelede demokratik tarafta yer almaları ve Amerikan toplumunun yeniden motivasyonunda ve yeniden inşasında gerekli olacak bilimsel araçları hazırlamaları çağrısını yapmaktadır.

Üçüncüsü, sosyal bilimlerin kuramsal yapısının toplumsal olarak koşullandığını kabul etmekte, "sosyal bilimciler olarak düşüncemizin ve bilim adamı olarak sorunlarımızın ortaya konuluşunu" biçimlendirenin temel kurumsal sistem olduğunu göstermektedir. Makalesinin paragraf başları, hiç abartmaksızın, sosyoloji yazınında sosyal bilimler metodolojisi üzerine yapılmış en önemli açıklamalar arasında sayılabilir. "Bir kültürel sistemin temel yapısı genel

olarak kabul görürse, (onun) sosyal bilimleri de bu verilen kültürel sistemin nasıl işlediğinin çözümlenişi üzerine odaklaşır... Ancak, bir kültürel sistemin temel yapısı sorgulanmaya başlarsa” o zaman, verili sistemin üzerine oturduğu öncüller sosyal bilimlerin merkezi sorunu haline gelebilir.Şimdiye kadarki Amerikan sosyolojisinin konumu, araştırma birimi olarak seçtiği belirli toplumsal olguların (phenomenon) içinde yer aldığı (sosyolojinin bir bilim olarak gelişmesini koşullandıran) kurumsal sistemi farkında olmadan kabullenmedir. Sosyolojinin bu durumların ayırımına varması başlı başına ileriye doğru atılmış muazzam bir adım olacak, sosyolojinin gerçekten toplumun bilimi olmasını engelleyen çıkmazın delinmesi anlamına gelecektir. Toplumsal olguları incelemek için temel kurumsal sistemin gerçek bakış çerçevesi olarak kabulü, “sorun çözen araçlarımızın, arkalarındaki temel kabullerin birçoğunu da kapsayacak biçimde kökten onarımı” anlamına gelecektir. Bu, temel kurumsal yapı değişmiyor olsa bile doğrudur. Çünkü, görelilik olarak istikrarlı kültürel sistemlerde bile, gözle görülür hale gelmeyen (discrete) toplumsal olgulara ve kurumlara dahi temel toplumsal yapı ile bağlantılı olarak bir anlam kazandırılabilir ve bunlar doğru olarak açıklanabilir.

Sadece sosyolojide değil, bütün bilimlerde gözlemler bir bakış çerçevesine göre yapılır. Bu bakış çerçevesi açık ve bilinçli ya da kapalı ve bilinçsiz olabilir. Fizikte gözlemlerin, gözlemciler bunun böyle olduğunun farkında olsun ya da olmasın, belirli koordinat sistemlerine (KS) göre yapıldığı bilinmekte ve kabul edilmektedir. Ancak, fizikçilerin bu gerçeği anlayabilmeleri, örneğin klasik mekaniğin yasalarının ancak belirli bir koordinat sisteminde geçerli olduğunu ve bu geçerli KS’ye başvurulmaksızın ortaya konulan yasaların havada asılı kaldığını görmeleri için uzun bir gelişme gerekmiştir.

Amerikan sosyologları, çok kez, kendi koordinat sistemlerinin farkında olmamışlardır. Fizikte tüm deneyler üzerinde insan türünün yaşadığı bu dünyada yapılmaktadır; bundan ötürü, yeryüzü yapılan gözlemlerin gerçek koordinat sistemini oluşturur. Aynı şekilde, bütün toplumsal gözlemler de zorunlu olarak verili bir toplumsal sistemde yapılmakta ve bu sisteme göre formüle edilmektedir. Ancak, arada bir farklılık vardır: Fizik alanında gözlemler için bir koordinat sistemi olarak yeryüzü görelilik sabitken (en azından insan türünün yaşam süresi boyunca) toplumsal koordinat sisteminin kendisi tek bir kuşağın yaşam süresi içinde bile hızlı değişimler gösterir. Bundan ötürü, toplumsal yaşamın tek bir alanında görülen değişim toplumsal koordinat sistemi içindeki değişim eğilimiyle birlikte ete alınması gereken bir sorun haline alır.

Bugünkü sosyoloji şu olgularla karşı karşıya görünmektedir: (1) Bir toplumun tüm kurumları birbirleriyle bağlantılı bir bütün oluştururlar; ekonomi, siyaset ve sosyal bir arada yer alır ve işler. (2) Karşılıklı ilişkiler, bütün etkenlerin zorunlu olarak aynı ağırlıkta olduğu, bir üstünlük (primacy), “yumağın başladığı belli bir yer” bulunmadığı anlamına gelmez. Gerçekte, eğer toplumsal değişmeyi görelilik olarak belirleyici ve yönlendirici rol oynayan bazı alanlar varsa temel bir yapıdan söz edilmesi bilimsel olmamak değildir. Esasen, gerçek araştırma durumlarında ve toplanmış bilgilerin açıklaması yapılırken, bir başlangıç noktası seçmek kaçınılmazdır. Seçim, bunu kapalı ve gelişigüzel bir biçimde yapmak ile metodolojik olarak sağlam bir biçimde yapmak

arasındadır. (3) Toplumsal bütün zaman içerisinde tümüyle değişir. “Toplumsal değişme” terimi sadece kurumların çeşitli münferit kesimlerini ifade ediyor olarak alınmamalıdır. Toplum yapısal değişikliklere uğrar, yani evrilir. Toplumsal değişimin temel sorunu bu yapısal değişmelerin nasıl meydana geldiğidir. Bu üç nokta, sosyoloğun somut belirli bir araştırma yaparken, içerisinde temel bir yapının ayırt edilebileceği ve zaman eğrisi üzerinde belirli bir anda ele alınan toplumsal bütünü parçası olan olguları gözlemlemekte olduğu anlamına gelir. Bundan ötürü, en iyi inceleme gelişme vektörüne başvurarak yapılabilir. Sosyolojide bu kuramsal yeniden yönelim başarıya ulaştırılmazsa, sosyologlar bir zaman çetelesi tutmaya devam edecekler ve sosyoloji toplumun gerçek bir bilimi olmaktan bundan öncesi gibi uzakta kalacaktır.

Kaynaklar ³

Le socialisme (Paris: Libraire Felix Alcan. 1928).s. v-vi (Fransızca’dan İngilizce’ye çeviriler Boran’a aittir.)

Ibid, s. vii

Ibid, s. viii

Sombart’ın kariyerine Marx yanlısı olarak başlaması, onun ve Weber’in Marx’ın tarihsel çözümleme ve eleştiri yönteminden çok şey öğrenmişve (ödünc) almış olmaları bu belirlemeyi geçersiz kılmaz.

Amerikan Sosyoloji Derneği’nin (American Sociological Society) Aralık 1943 toplantısında yaptığı konuşması.

Karl Mannheim’in Methods in Social Science (Sosyal Bilimde Yöntemler)’de yaptığı değerlendirmeye bakınız, (der.) Stuart Rice, American Journal of Sociology, “xxxviii(September, 1932), s. 273-82 içinde.

Profesör Robert Lynd’in, eşi Helen Lynd ile birlikte Indiana eyaletinin 40 bin nüfuslu bir sanayi kentinde on yıl kadar farklı bir zaman aralığı ile yaptıkları araştırmaları Middletown ve Middletown in Transition adlarıyla yayınlanmıştır. -R. and H. Lynd: Middletown in Transition, New York. Harcourt, Brace and Co. 1929 -R. and H. Lynd: Middletown in Transition, New York. Harcourt, Brace and Co. 1937

Knowledge for What? R. Lynd’indaha sonra tek başına yayınladığı en önemli yapıtıdır.

R Lynd: Knowledge for What? The Place of Social Science in American Culture, Princeton University Press. 1939 (Ç.N.)

³ Kaynaklar Sayın Prof. Dr. Behice Boran Hocanın metni hazırladığı haline sadık kalarak düzenlenmiştir. Derginin kaynak gösterme kurallarından muaf tutulmuştur.